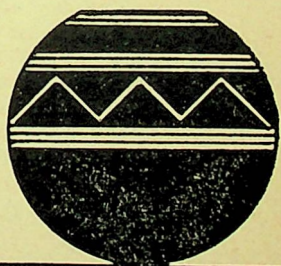

Alexandria

PERIODIEKE UITGAVE
(VERSCHIJNT DRIEMAANDELIJKS)
NIEUWE REEKS XVI, 1-2, 1950.

koninklijke
geschied_en_oudheid:
kundige kring van de
antwerpsche kempen

† KAREL van NYEN.

Op 22 Oktober 1951 overleed te Beerse, Taxandria's gewaardeerde Ere-voorzitter, de heer Karel van Nyen. Hij was de laatste representatieve figuur van de vorige generatie die «Taxandria», — tijdschrift en museum — had uitgebouwd tot een waardevol en belangrijk kempisch bezit. Met zijn goede vriend, Kanunnik Jansen zaliger was hij lange tijd de spil van het Kring-leven.

Onze Kring is hem zeer veel verschuldigd. Noch de last van zijn 87 jaren, noch de bestendige omzichtigheid die hem door zijn gezondheidstoestand werd geboden, hadden zijn geesteskracht gebroken. Studie en geschiedschrijving waren zijn geliefkoosde bezigheid gebleven, zelfs toen het beven van de hand hem het schrijven bemoeilijkte.

Op zijn laatste ziekbed had hij nog uiting gegeven aan het verlangen om nog eens te kunnen praten over de gang van zaken in «Taxandria», toen zijn toestand verergerde en het einde van een werkzaam leven bracht.

«Taxandria» blijft hem dankbaar gedenken en hoopt in één der eerstvolgende nummers van het tijdschrift in een ruimere bijdrage zijn leven en werk te belichten.

Aan Mevrouw van Nyen en familie beluigt de Kring zijn christelijk rouwbeklag.

De Beheerraad van «Taxandria»

TAXANDRIA

Periodieke Uitgave (Verschijnt driemaandelijks)

———— Nieuwe Reeks XV, 1-2, 1951. ————

**GEDENKSCHRIFTEN
VAN DEN KONINKLIJ-
KEN GESCHIED- EN
OUDHEIDKUNDIGEN
KRING VAN DE ANT-
WERPSE KEMPEN**

Bijdrage tot de Geschiedenis der Blekerijen te Turnhout (1).

door

Marcel BOONE.

De periode van 't Verdrag van Munster, anno 1648 wanneer de grote Amalia van Solms, weduwe van de sluwe prins Frederik-Hendrik van Oranje - zoon van de Zwijger - de «Baronie Turnhout» verkreeg, zag de eerste blekerij te Turnhout ontstaan.

De voornaamste blekerijen waren alsdan allen in Noord-Nederland gevestigd, waar deze industrie door uitgeweken Vlamingen en Brabanders, wevers en blekers, was ingeburgerd geworden en tot wereldfaam opgevoerd (2).

In Vlaanderen evenals in Brabant, was het ambacht niet

(1) We hadden de eer over dit onderwerp te handelen in een causerie voor de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring Taxandria, op 16-11-50. Drie maanden later werden we door de heer Dr. J. Smets, Studieprefekt van het Koninklijk Atheneum te Turnhout, uitgenodigd over hetzelfde onderwerp een lezing te houden voor de Heren Leeraars en de Studenten der hoogste drie klassen (16-2-51).

We werden verzocht deze bijdrage tot de plaatselijke geschiedenis te publiceren. Bij het bewerken van de tekst verleende ons de heer Raymond Peeters, Stadsarchivaris te Turnhout, een bevoegde en zeer welkome hulp. Om zijn taktvolle voorlichting en uiterst vriendelijke bereidwilligheid willen we hem hier van harte danken.

Onze oprchte dank richten we tevens tot al degenen die ons voor dit essai stof aan de hand hebben gedaan, voornamelijk :

Z. E. H. Kannunik Jansen, zaliger gedachtenis ;

de heer Jos Hendrickx en de Familie Hendrickx ;

de heer Advokaat Henri Versteylen ;

de heer Laurent Swaan ;

de heer Fernand van Bael, Eere-Direkteur van de Nationale Bank te Turnhout.

(2) *REGTDOORZEE GREUP-ROLDANUS (S. C.), G. s. chiedenis der Haarlemmer Blekerijen.* 's Gravenhage, 1936. Vooral hoofdstukken I en V.

geheel teloor gegaan (3). Doch om onbegrijpelijke redenen bleef de reputatie der Vlaamse en Brabantse blekers ver beneden die der Nederlandse. Zowel in de Antwerpse als in de Noord-Brabantse Kempen was er in de loop van de XVIIe eeuw een nieuwe bleekindustrie in opkomst. Te Turnhout kwam deze industrie in 1654 tot stand. De blekerijen te Eindhoven en te Gestel kenden een hoge bloei omstreeks de jaren 1670/80 (4).

Reeds in 1643(5) hadden de Haarlemmer blekers met wantrouwen de naderende vrede te gemoet gezien. Zij vreesden niet geheel ten onrechte, dat de konkurrentie uit het Zuiden hun industrie ernstig zou schaden. De loop der gebeurtenissen heeft geleerd dat hun pessimisme de toekomst wat al te donker had gekleurd. Doch anderzijds valt het niet te ontkennen dat de na de vrede opgekomen herleving in Zuidnederland, hun heel wat arbeid uit de handen heeft genomen (6).

In 1674 werden er nog slechts uitzonderlijk bleekwaren naar Haarlem gezonden, omdat Gestel en Eindhoven van de oorlog geleden hadden.

De vestiging van deze nieuwe nijverheidstak in Turnhout, onmiddellijk na de tachtigjarige oorlog, die zeer rampzalig was voor de Noorderkempen, waar Turnhout het belangrijkste economisch centrum was, is zeer kenschetsend voor de hernieuwde ondernemingslust waarmede de poorter de opbouw van een nieuwe welvaart ter hand nam (7).

Hier was toen nog geen sprake van mastbomen, maar wel van eiken- en beukenbossen, heesters en stronken, moeren, heiden, vennen, berk en brem. En daar tusschen lag een schapers-gehucht dat teerde op zijn «vrunte»; er waren een acht-

-
- (3) *SABBE (Et.) De Belgische vlasnijverheid : D. I. De Zuidnederlandse vlasnijverheid tot het verdrag van Utrecht (1713). Brugge 1943. Derde Boek, hoofst. VI. De bloekindustrie met Holland en de opkomst van de concurrente Zuidnederlandse bleekindustrie, blz. 401-414.*
- (4) *SABBE (Et.), o. c. blz. 408 - VERHAGEN (F. B. A. M.), plaatst in zijn artikel Uit de geschiedenis der Eindhovenense linnenindustrie : in BRABANTS HEEM II, nr 4 (Juli-Aug. 1950), blz 162, de op-richting der blekerij te Gestel in het midden der 18e eeuw.*
- (5) *REGTDOORZEE, o. c. blz. 270.*
- (6) *SABBE (Et.), o. c. blz. 408.*
- (7) *REGTDOORZEE, o. c. blz. 271 : «De overtuiging dat de Haarlemmer bleek, om onnaspeurlijke redenen, niet te evenaren was, maakte de Vlaamsche-Brabantsche kooplieden langen tijd huiverig groote sommen in risquante ondernemingen, als blekerijen nu eenmaal waren te steken.»*

tal hoeven en enige wevershuizen ; ze hadden een «schanse» om te schuilen, wanneer de oorlog of een ander perikel voorbij woei ; er waren «cattelukilen» voor het vee, «waswaters» voor de schapen, heide om schadden te steken.

De Heizijde lag aan de heirweg die van de Vrijheid Turnhout naar Zondereigen leidt.

Dit vredig en afgelegen oord zou maar weinig bekendheid hebben verworven, indien niet op 4 Nov. 1654, twee ondernemende mannen, tot de Turnhouse tijkambacht behorend, PETER van de VENNE en

JAN THEEUS

met de ingezetenen van het gehucht een akkoord hadden afgesloten «om tot gerief ende accomodatie van seeckere garen bleyckerye» uit het ven, «waswaeter» geheten, «water te trekken omme daer uyt het gaeren op de voorseide op te stellen bleycke, te connen te mogen begieten, ende 'tselven alsoo te gebruycken», nochtans met expresse conditie «dat de voorseide comparanten hun schapen alle jaeren in het voorseide waswacter zullen vermogen te wasschen ende zullen de voorseide Jan Theeus en Peter van de Venne het voorseide waswacter nyet vermogen aff te laten voir St. Jan Baptistendach inden midsomere» (8).

De overeenkomst zou met Bamis of Allerheiligen 1657 ingaan.

Terloops mag er hier op gewezen worden, dat de nieuw opgerichte onderneming onverhoopte perspectieven heeft geopend voor de waardeloze vennen ; tot dan toe slechts wasplaats voor schapen, nu, economisch en industrieel waardevol. Het vestigen van een blekersbedrijf in een centrum van lijnwaters en tijkwevers moest noodzakelijk beide bedrijfstakken ten goede komen en de concurrentiemogelijkheden met andere centra verruimen. Anderzijds was het een belangrijk element dat de natuurlijke eigenschappen der vennen hen voor het bleken uitnemend geschikt maakten : het zuiveringsproces dat het water in de heidegrond onderging en de inwerking van het licht en de ruime open lucht. Later, en voornamelijk tijdens de grote bloei van de 18e eeuw, zullen nog tal van andere vennen voor gelijkaardige doeleinden in uitbating genomen worden.

De beginjaren der bleekindustrie hebben ongetwijfeld tal van moeilijkheden gekend. Blijkens een memorie van 5 September 1659 (9) is het nog alleen Jan Theeus «ingeseten van

(8) Bijlage I, privaats archief Boone.

(9) Bijlage II, privaats archief Boone.

Turnhout, *Tijkwerker van zijnen stijl* » die de zaak doorzet, vermits er van zijn gezelschap, Peter van de Venne, geen spraak meer is .

Er zijn slechts weinige en zeer vage gegevens voorhanden omtrent de persoonlijkheid van deze pionnier van het Turnhoutse garensblekersbedrijf. De familienaam «Theeus» was hier toenmaals zeer verspreid; en we treffen zelfs gelijktijdig twee personen aan die dezelfde voornaam en dezelfde geslachtsnaam voeren. Dit vergemakkelijkt een nauwkeurige identificatie stellig niet.

Zoals hoger vermeld, was Jan Theeus tijkwerker en hij behoorde dus tot de klas der tijkkooplieden. In de jaren 1658, 1659 werd hij onder de Turnhoutse schepenen geteld, ambt waartoe slechts de invloedrijken uit de leidende- en koopliedenstand toegang hadden.

Bevreemdend mag het ondertussen heten, dat in een weverscentrum, zoals Turnhout een was, niet vroeger met het loonbleken een aanvang werd gemaakt. Tot nog toe hebben we geen enkel gegeven voorhanden dat op een oudere vestiging der industrie zou wijzen. Het is nochtans niet uitgesloten dat er in de Kempen, de Antwerpse en de Noord-Brabantse, in de loop van de XVIe eeuw, blekerijbedrijven zijn geweest.

Zijn het geen uitgewekenen uit Eindhoven, 's Hertogenbosch en Herenthals die men omstreeks 1585, bij het opbloeien van de Gochse bleekindustrie, aldaar zal aantreffen (10) ?

Dat Jan Theeus het waagstuk ondernam en doorzette, wijst op de toenemende tijkfabricatie die geleidelijk het wollenwerk en het lijnwaad ging overtreffen. De behoeften aan vlas als grondstof was in een dusdanig stadium getreden dat een eigen blekerijbedrijf door de meest vooruitziende te Turnhout hoogst wenselijk werd geacht. Trouwens in elk linnen-verwerkend centrum stond weverij en blekerij in nauwe verhouding tot elkander (11). Voor 't welslagen van de onderneming rekende Jan Theeus eerst en vooral op de plaatselijke klandizie, want «*tot gerieff ende onderhoud vanden Ambachte vande Tijcknatie binnen de voorseide Vrijheit*» was 't dat hij «*begonst te formeren eene bleyckerye*» (12).

Voorheen liet men de garens bleken te Rotterdam en te Dort, wat jaarlijks een bedrag van 8000 gld. beliep. Zon-

(10) *REGTDOORZEE*, o. c. blz. 25, voetnota 0.

(11) *REGTDOORZEE*, o. c. blz. 7.

(12) Bijlage II, *privaat archief Boone*.

der de kosten voor licenten en vrachtlonen te vermelden (13). Het groot belang van de Turnhousse lijkbetrieben, in het raam van de gehele plaatselijke weefnijverheid, doet hijzelf uitkomen in reeds boven aangehaalde memorie: «*ende het is waerachtich datte voorseide lijknatie wel een van de principaelste leden der voorseide Vrijheit ende wel een derden-deel van het corpus der selve Vrijheit js representerende...*» (14).

Doch ook buiten de streek tracht hij klanten te lokken. Zo onderhield hij betrekkingen met een vijftal Antwerpse garen- en twijnkooplieden. Die Antwerpenaren leverden hem in 1659 een notarieel getuigschrift af (15) waarbij zij onder eed verklaarden dat de bleek van Theeus op de Heizijde veel beter is om garens vast, sterk en wit te bleken dan die van Haarlem of Dort in Holland, of deze van Gent en Dendermonde in Vlaanderen. Op het eerste zicht zou men geneigd zijn dit document te houden voor een welwillend attest met publicitair oogmerk. Doch in zijn laatste alinea ontpopt het zich als een nauwelijks gecamoufleerde flankaanval tegen de hindernissen die voortspruiten uit het vroentenrecht. Die garenkooplieden verklaarden ook, dat zij liefst uitsluitend op de Heizijde wilden laten bleken, indien zij geen verlies of diefstal vreesden wegens het ontbreken van een behoorlijke omheining. Jan Theeus vond de strook gronds, tussen de loop die uit de «Meirgoren» kwam en het «Waswater», de ideale plaats waar een blekerijbedrijf mogelijk was. Hij ontmoette echter zware moeilijkheden vooraleer hij er in slaagde zijn onderneming op de Heizijde te vestigen. Het eigendomsrecht was voor een gezonde uitbouw van het bedrijf noodzakelijk en vanaf het begin was het streven van Jan Theeus daarop gericht. Hij wou het bezit over de gebezigde gronden en vennen officieel verkrijgen.

Zo kwam hij in botsing met het principe der vroent, dat men also kan omschrijven Vroent of Aert, waren de vage en woeste gronden die omheen de woongemeenschap (gehucht of dorpscomplex) gelegen waren, en daaraan onvervreemdbaar toebehoorden. Elke poorter of ingezetene bezat, een gelijk recht om op deze vroente datgenen te halen, wat hem (aan strooisel, weiplaats, brandstof, water, enz...) in zijn levensbehoefte dienen kon. De vroent behoorde iedereen toe en aan niemand in het bijzonder.

Bij de schepenen, die toch de gezagdragers waren over de

(13) Bijlage II, privaats archief Boone.

(14) Bijlage II, privaats archief Boone.

(15) Bijlage III, privaats archief Boone.

Turnhoutse woongemeenschap, vond Jan Theeus een gewillig oor voor zijn moeilijkheden. Dat de tijknatie en de handel bij zijn onderneming tenzeerste gebaat zouden zijn, was hun overtuiging. Daarom verkocht men hem de begeerde terreinen in de vroente. Doch, toen J. Theeus zijn nieuw verworven bezit met grachten ging afbakenen, ten teken van eigendom, werd hem dit recht ontzegd door de omwonende schaapsbuoren van de Heizijde, die hun belangen aan procureur Beeckant toevertrouwden (16). Sedert onheuglijke tijden betaalden zij een jaarlijkse cijns voor het gebruik van die wouwer die hun thans werd ontnomen. En bovendien ontzegden zij aan de schepenen het recht over de vroente te beschikken, vermits deze hun niet toebehoorde. De wethouders van Turnhout, samen met Jan Theeus, verdedigden zich voor de souverainen Raad van Brabant, daarin bijgestaan door de procureurs Moors uit Brussel en Bukentop, van Loon, en de Hertoghe van Antwerpen (17). Al blijft de kwestie schijnbaar onbeslecht hangen, toch schaadt dit niet aan de goede gang der zaken in het nieuw bedrijf. Dit groeide zo snel aan dat Jan Theeus in de Zomer van 1660, door vroeger ervaring wijs, zich ditmaal met een rekwest richt tot de Souvereine Raad van Brabant (18). Hij bleekt garens voor kooplieden uit Antwerpen, Mechelen en andere steden met zulk gunstig gevolg dat hij betogen kan: *«dat 't voornoemde werck ende Bleyckereye wel is gesuccedeert, is allen den werelt kennelijck genough, iae passeert de selve de gene vande zijde van Hollandt.»* Om die reden wenst hij nog 2 vennen en een stuk heide aan zijn uitbating toe te voegen. De schepenen hadden hem reeds hun toezegging gegeven. We kunnen nog niet uitmaken welk gevolg aan dit rekwest gegeven werd. We vermoeden nochtans een gunstig advies, hoewel de legenpartij aan haar oude eisen bleef vasthouden.

Het moet dan ook een uiterst gewichtige reden geweest zijn, die Jan Theeus er in 1664 toe bewoog de blekerij, die hij met zoveel hardnekkigheid had tot stand gebracht, van de hand te doen. Misschien was het niet helemaal in orde met zijn gezondheid (19). Althans op 12 Maart 1664 laat hij door Notaris A. van Yseren, van Herenthals, een procuratie opstellen waarbij hij priester Peeter Meulewels en Jacobus van Waesbeeck machtigt om voor de Antwerpse schepenbank de verkoop van

(16) Notariële Akte. Hub. Empssens, 30-9-1659. Privaat archief Boone.

(17) Adviezen getekend op 15-9-1659, 12, 15, en 17 juni 1660. Privaat archief Boone.

(18) Bijlage Ia, privaot archief Boone. .

(19) Jan Theeus werd begraven te Turnhout op 2-10-1667. *Ooverlijdensregistrs. Kerk St. Pieter*, blz. 4722.

de blekerij met huis en afhankelijkheden over te dragen aan

STEVEN JOOSTEN.

Het bedrijf was dan 600 roeden groot (20).

Hoogstwaarschijnlijk kocht Steven Joosten een bloeiende blekerij. En dat onder zijn beheer deze industrie meer vermaardheid verwierf, mogen we graag aanvaarden. Want bijna ieder officieel stuk, en dit meer dan 40 jaar, noemt hem eerder Steven den Bleycker dan Steven Joosten (21). Hetgeen ons toelaat te menen dat hij zijn naam aan zijn faam verbond.

Ongeveer een kwart eeuw na de aankoop der blekerij, gaat hij een lening aan (22). Dit, waarschijnlijk, om vergrotingswerken uit te voeren. Want, alhoewel die lening in het passief van de erfenis zijner kleinkinderen ongedelgd voorkomt, stelt men tevens vast dat de oppervlakte van de bleekvelden en derhalve zijn productiemogelijkheden, merklijk vergroot waren (23).

Hoe die schijnbare tegenstrijdigheid verklaren? Er was enerzijds een overvloed van werk, doch anderzijds scheen de winstmarge zo gering te zijn, dat ze niet toeliet de gemaakte schuld te delgen.

Het is wellicht hier op zijn plaats even te spreken over het in bedrijf stellen van de modelinrichting die de blekerij van Borgerhout was. Ze was een grootscheepse opzet (17 bleekvelden), hoofdzakelijk erop gericht om het Zuiden beter tegen het Hollandse overwicht te verdedigen. Ze kon steunen op de hulp van het Antwerpse Stadsmagistraat en op de groothandel.

Op 20 Juni 1700 werden de eerste garens plechtig in de nieuwe Borgerhoutse blekerij ingehaald (24). Het ligt dus voor de hand, dat een gevoelige concurrentie van uit Antwerpen oprees. Dit had ongetwijfeld voor gevolg het verlies van Antwerpse klanten. Daarenboven is Steven Joosten's levensavond

(20) Privaat archief Boone.

(21) Privaat archief Boone.

(22) Steven Joosten ontleende op 7-10-1687 bij Mayken Haeckx, begijntje, en later bij Sieur Dirk Diels, een bedrag van 116 gulden 13 ¼ stuiver.

Weesmestersrekeningen 5-1-1740. Stadsarchief. Bundel Blekerijen.

(23) Stadsarchief. Bundel Blekerijen.

(24) *TRUYENS-BREDAEL (C. L.), Het spinnen als handwerk*, Antwerpen 1944, blz. 81 e.v.

nabij (25). Hij stierf in Maart 1707. Van dan af zal de leiding van het bedrijf door Adriaan Stadhouders, echtgenoot van de erfdochter Maria Joosten, behartigd worden.

Hier krijgen we dan een gemengd beheer, lopend over 32 jaren der

FAMILIE STADHOUDERS-JOOSTEN en SCHOONZOONS (26).

Het groter aantal gēinteresseerden (5 dochters + schoonzoons) en de grotere verspreiding der verantwoordelijkheden baatten deze onderneming zeker niet in deze uiterst moeilijke omstandigheden.

Alhoewel de gegevens over deze periode der uitbating uitermate schaars zijn, toch durven we zeggen dat het bedrijf een kwijnend bestaan leidde. Zo zien we opeenvolgend Adriaan Stadhouders-Joosten en zijn oudste schoonzoon, Peeter Maes, in 1718 een lening aangaan van meer dan 1200 gulden (27).

In 1718, leidt de weduwe Stadhouders-Joosten met haar tweede schoonzoon, Peeter van Blaedel, de blekerij. Opnieuw

-
- (25) Hij werd begraven op 10-3-1707. *Overlijdensregisters Kerk St. Pictor* Steven Joosten heeft vermoedelijk twee huwelijken aangegaan : 1° Turnhout op 12-6-1655 met Gertrudis van Mechelen ; 2° met Maria Hescmans. Uit dit tweede huwelijk zijn ons drie kinderen bekend : Barbara ° 1664, Petrus ° 1666, Elisabeth ° 1668. Maria Joosten, echtgenote van Adriaan Stadhouders, zal waarschijnlijk uit het eerste huwelijk gesproten zijn.
- (26) Stamtafel der Familie Stadhouders-Joosten, opgemaakt volgens een akte van 8-4-1730, *Schepenregisters*, Stadsarchief :
- Adriaen Stadhouders gehuwd met Maria Joosten (erfdochter), wonen vijf kinderen : (1) MARIA Stadhouders x te Turnhout op 16-2-1716 Peeter Maes.
- (2) JOANNA Stadhouders x te Turnhout op 19-10-1717 Peeter van Blaedel.
- (3) ELISABETH Stadhouders x te Turnhout op 3-2-1723 Mertinus Bogaerds.
- (4) Anna Stadhouders x Hendrik Huyps. Ze hadden drie kinderen : Maria Huyps x Anthony Lürinx ; Jan Baptist Huyps ; Elisabeth Huyps x Herman Bock.
- (5) CATHARINA Stadhouders x Sebastiaan Cornelissen. Hun kinderen waren : Maria, Cornelis, Jan, alsmede enkele ongenoemde, in 1730 nog minderjarige kinderen.
- (27) Zij ontleenden aan Juffrouw Maria-Johanna van Alphen op 25-8-1718 1283 gulden courant 6 $\frac{3}{4}$ stuiver. *Weesmeestersrekeningen* van 5-1-1740. Stadsarchief. Bundel Blekerijen.

dient een lening te worden aangegaan (28). Dat een blekerpatroon schoolmeester wordt, moet beschouwd worden als een teken van verval. Wel, Peeter van Blaedel werd dorps-schoolmeester te Weelde. Trouwens, toendertijd vereiste het ambt van schoolmeester geen bijzonder bekwaamheid en het was een eerder bescheiden kostwinning.

Tenslotte kwam de derde schoonzoon, Martinus Bogaerds, als uitbater naast de weduwe Stadhouders aan de beurt. Ook deze samenwerking leidt in 1735 tot een nieuwe lening (29).

Na de laatste poging tot eigen beheer, zouden de erven Stadhouders-Joosten, met moeder, hun bleekindustrie verhuuren aan een zekere Corneel Mertens, dit in de jaren 1736-1739.

Bij deze laatste vallen er al evenmin tekenen van welstand te bespeuren. Corneel Mertens staat herhaaldelijk ten achter bij het betalen van de overeengekomen pachtprijs (30).

DOMINICUS VERMANDEN.

Op dat kritisch ogenblik voor de Turnhouse blekerij daagt een reddende figuur op, een man die geobsedeerd scheen door de schitterende bloei van de Borgerhoutse onderneming (31).

Hij zou op zijn beurt de hinderlijke vrunte aanvallen en ze definitief overwinnen. In alles zou hij de steun genieten van zijn machtige relaties. Hij schoot onmiddellijk aan het werk, en 60 jaar en 3 dagen lang zal hij de blekerij op de Heizijde besturen en tot een voordien ongekende bloei brengen.

DOMINICUS VERMANDEN werd geboren te Antwerpen op

- (28) Zij ontleenden aan Francus de Bie-Quinette een som van 291 gulden courant 13 1/8 stuiver, op 28-5-1728. *Weesmeestersrekeningen*. Stadsarchief. Bundel Blekerijen.
- (29) Op 25-8-1735 ontleenden zij aan Juffr. van Alphen 238 gulden 6 1/2 stuiver. *Weesmeestersrekeningen*. van 5-1-1740. Stadsarchief. Bundel Blekerijen.
- (30) Over de familie Mertens zal verder uitgewijd worden. Enkele nota's over dit bleekersgeslacht zijn te vinden in het privaat archief der familie Hendrickx, in de *Weesmeestersrekeningen* van het Stadsarchief o.a. 20-3-1736. enz... De achterstallige huur van Cornelis Mertens bedroeg : Anno 1736 = 45 gl., A° 1737 = 99 gld. 19 stuivers, A° 1738 = 59 gld. 13 st., A° 1739 = 190 gld. 4 st., plus 89 gld. 18 st. extra. Er bij te voegen 327 gulden 12 stuivers, belasting en reparatie. De *Weesmeestersrekeningen* van het Stadsarchief bundel Blekerijen zeggen ons dat de erven Stadhouders-Joosten op de dag van de verkoop van hun blekerij op de Heizijde nog 200 gulden wisselgeld betalen, als aflossing, aan de heer Vloers.
- (31) Privaat archief Boone.

13-1-1704 (32). Hij trad in het huwelijk met dame Maria-Joanna de Meester. Zijn overgrootvader was in de O.L.V.Kerk te Antwerpen «in grote pompe» gehuwd met Jkvr. Cath. van Hinxthoven. Dominicus Vermanden is aldus nazaat van de Jonkers van Aemstel (33).

Ziehier het paspoort van Dominicus Vermanden : Erfelijke Munter van 's Majesteits Munte in 't Hertogdom Brabant, Erfelijke wethouder te Antwerpen, Schepen te Antwerpen en Provoost, Fabricateur van garens te Antwerpen, Koopman van Oost-Indische produkten aan de haven van Antwerpen (34).

Was hij verbitterd over de hermetische geslotenheid van het aandeelhoudersschap der Borgerhoutse blekerij? Wij weten het niet. Maar het is opvallend hoe hem voortdurend het Borgerhoutse voorbeeld voor ogen spookt, en hoe hij het bijna slaafs copiëert in zijn gebouwen.

Een gelegenheid om zich met Borgerhout te meten werd hem geboden door de kwijnende blekerij op de Heizijde.

Op 22 Maart ontbood Corneel Luyckx, een Turnhoutse koopman, «als geauthoriscert» van de Heer Vermanden «t synen buyse Notaris Corbé omme d'erfgenaemen en kinderen van Adriaan Stadhouders en Maria Joosten saliger te spreken om te coopen dese voorschreven stede...» (35). Het détail van die besprekingen kan men volgen in de apothekersrekening van Notaris Corbé.

Luyckx en Corbé presteerden goed werk, want op 8 April, nauwelijks drie weken nadien, waren de onderhandelingen beëindigd en was Dominicus Vermanden, met Jonkheer J. B.

(32) Uit het privaat archief Laurent Swaan te Weelde kunnen we opmaken, dat Dominicus Vermanden afstamt van de «Ridders van Hinxthoven», Schouten der Voogdij Duffel, in de XVIe eeuw. Hij stamt ook af van de «Jonkers van Aemstel» en de «Jonkers van der Weele», enz... De eigenlijke stamtafel «Vermanden», klimt op tot omstreeks 1500, of zes generaties hooger dan Dominico zelf. De Vermanden's waren erfelijke Munters en Wethouders van S. Conincklijke Majesteit (inscriptie op zerk in St Michiels Abtjij te Antw.) Ze zijn een typisch Antwerps patriciërsgezicht. Hoewel hun familiewapen : «van azuur, met een dwarsbalk van goud, vergezeld van drie wassenars van zilver geplaatst twee en een » was ; kunnen we aanstippen dat D^o Vermanden, opzettelijk mischieen, een heel ander wapen voerde, nl : «op goud, een Pelikaan, Bloed en Nest van keel». Op te merken op ouwel van privaat cachet (stadsarchief), alsook opvallend getekend op de plans van de verschillende «caerten figuratief» die zijn blijk betroffen, en uitgebeeld in vorm van windwijzer, boven op het klokkentorentje van zijn blekerij geplaatst. Deze windwijzer is bewaard gebleven.

della Faille als getuige, uit Antwerpen naar Turnhout «gedepescheert» om de koopakte te ondertekenen.

De verkoopakte werd verleden op 8 April 1739. De koop som bedroeg 4.135 gulden voor blekerij, waswaters, erve, 2 fornuizen, 2 loogtonnen, 2 melktonnen, landerijen, weiden en heiden : groot ongeveer 4.000 roeden. Daarbij nog de dependenties (36). Er werd aan toegevoegd dat de huurder, Cornelis Mertens, nog 2 jaar op de stede mocht blijven, en dat de koper dertig stuivers per jaar aan de onderpastorij moest betalen.

Vermanden liet de koopakte in de stedelijke registers akteren en in het cijnsboek inschrijven (37).

Na nieuwe gebouwen - geheel gecopiëerd op de Borgerhoutse plans van de beeldhouwer-bouwmeester H. Fr. Verbruggen - opgetrokken te hebben (38), liet hij honderden meters grachten, met steen bekleed (39), aanleggen en uitdiepen, om het door 't zand gefiltreerd water te leiden van de aan elkaar verbonden vennen naar de bleekbedden en het spoel. Hij laat heiden ontginnen en uitgraven, irrigiert deze om meer water op te vangen, vergroot de oppervlakte van de blekerij, legt dreven aan.

Dit reuzenwerk - men bedenke dat het te dien tijde helemaal met de hand moest gedaan worden - werd uitgevoerd onder zijn waakzaam toezicht. Hij ging zelfs zover een speciale en snelle vervoerdienst in te leggen tussen Turnhout en Antwerpen, met eigen vrachtwagens en paarden.

Hij zet er alles op om de productiemethodes te verbeteren zodat hij naar waarheid mag beweren : «*Que ce n'a été qu'à grands frais, et avec toute la peine imaginable ... au péril même de toute sa fortune... ..*» (40).

Zijne Excellentie Staatsraad Graaf de Neny, Geheimschrijver van Keizerin Maria-Theresia de Ridder van het Gulden Vlies, Hertog de Silva Tarouca en van Turnhout, Raad en Deken van de Conseil Suprême des Pays-Bas à Vienne ; Graaf de Pestre en van Seneffe, bezitters van Turnhout, groot ban-

(33) Privaat archief Laurent Swaan, te Weelde.

(34) Privaat archief Laurent Swaan, te Weelde.

(35) Privaat archief Boone.

(36) Privaat archief Boone.

(37) Stadsarchief. Schepenregisters de dato 12-10-1739.

(38) De Vermanden liet op de gebouwen een klokkentorentje plaatsen, met een klokje gegoten in 1740 door Joes Frans Moons, en dat bewaard is gebleven.

(39) Privaat archief Boone.

(40) Privaat archief Boone.

kier, leverancier van de Keizerlijke legers in de Lage Landen, enz... (schoonzoen van de Thesaurier-Generaal der Indische Compagnie), getuigen in verscheidene brieven, hoezeer die blekerij op de Heizijde een welstand is voor de Turnhoutse bevolking, en hoe modern ze is ingericht (41).

Er werden niet alleen garens gebleekt herkomstig uit Turnhout en het Hertogdom Brabant, waartoe Turnhout behoorde, maar ook garens en twijnen komend uit het buitenland : Frans Vlaanderen en Oostenrijks Vlaanderen, Henegouwen, Holland, Duitsland, ja zelfs uit Silezië (42).

En in een verklaring in 1748 gegeven, door de Antwerpse directeuren en ouderlingen der garentwijnnersnatie, werd beweerd dat de blekerij van de Heizijde veel beter was dan die van Borgerhout, en daar wordt gezegd : «*dat sij veranderd sijn van manufacture om die expresse reden... ..Sij comparanten ende jeder van hun verclaeren bevonden te hebben in alle perfectie jae veel schoonder dan degene gebleekt (sic) op de voors blijcke onder borgehout...*» (43). Op te merken valt die gedurige na-ijver tussen Vermanden's bleek en die van Borgerhout.

En een attestatie van de Hoofd-Schout, Jonker de Fierlant, ten jaere 1752 : «*...certifie, et atteste en faveur de la vérité, qu'il est notoire que la dite blancherie est une des mieux conditionnées de tout le Brabant non seulement par les ouvrages somptueuses mais eù égard à sa situation heureuse par laquelle ladite blancherie se trouve exposée au Soleil depuis son lever jusqu'à son coucher Outre cet avantage très important à une blancherie, elle est encore favorisée d'un bon terrain, où il peut conserver une eau toujours propre au blanchissage que les eaux attirées de l'étendue des bruïères par des canaux de pierres, purifiés par la longueur de leur courses ...*» en de Fierlant geeft ons dit uiterst belangrijk feit aan, jammer genoeg niet nader bepaald : «*... que le Sieur Vermanden blanchit à lui seul plus que lesdeux autres blancheries ensemble...*» en de Hoofschouteth vervolgt : «*...je dis avoir vû de mes yeux et d'avoir été témoin oculaire de l'activité du travail ; c'est pourquoi j'ay muni cette attestation du cachet de mes armes et Souigné...*» (44).

* * *

- (41) Brieven voorkomend in : Stadsarchief, bundel Blekerijen, en bundel «de Fierlant». Privaat archief de Fierlant, Kasteel te Zevendonk, nu bezit van Jonkheer G. de l'Escaille de Lier. En privaat archief Boone.
- (42) Archief van Antwerpen. «Gazet van Antwerpen» van 15-3-1772.
- (43) Privaat archief Boone.
- (44) Privaat archief Boone.

BEKOMEN VOORRECHTEN ten GUNSTE van de BLEKERIJ op de HEIZIJDE.

Men zou geneigd zijn te denken dat de uiterst verwarde toestand : bezetting, bevrijding, oorlog, verandering van heerser en van regime, daarna weer vrede, het bedrijf zou schaden. In de handen van deze gewiekste zakenman schijnt de Blijk niet passief te hebben geteerd op haar eeuwenoud verleden.

Dominicus Vermanden - de Bleker - weerde zich en bekwam van om het even welke regering protectie en privilegie.

Een vluchtige kijk op de algemene toestand laat zien dat sinds Maria-Theresia tot Keizerin gekroond werd in 1740, onze Lage Landen aan de Zee geen rust meer kenden tot in 1748. Want, onmiddellijk viel Frankrijk de Oostenrijkse Nederlanden binnen. Nochtans behoorde de Baronie Turnhout den Koning van Pruisen persoonlijk toe. In 1745 met Kerstmis, hadden we weer Maria-Theresia's bewind. Maar Frederik von Hohenzollern, onze Baron, kwam enkele weken nadien weerom in het bezit van zijn goed tot op 10-3-1753, datum waarop hij de Baronie aan Maria-Theresia verkocht. Doch de Souvereiniteit van Oostenrijk scheen herbevestigd vanaf de Vrede van Aken in 1748.

Dominicus Vermanden bekwam verschillende Sauvegardes. Zonder het belang van die bescherming te willen overdrijven, overigens naar de geploegenheden van toen zeer gebruikelijk, achten we het nochtans wenselijk deze op te sommen. Zij werpen een eigenaardig licht op de wijze van handeldrijven van die tijd.

- 1) *Sauvegarde van KONING LODEWIJK XV* die hem vrij voer van waren verzekerde, en de Blijk op de Heizijde vrij stelde van inkwartiering, perkwizitie en taxatie (45) op 11-6-1744.
- 2) *Sauvegarde van KONING LODEWIJK XV op verzoek van PRUISEN* (47), zeer interessant stuk, de dato 14-5-1746.

(45) Privaat archief Boone. «*Donné à Lille le 11 Juin 1744*». Getekend «*Louis*». Tegengetekend «*de Voycr d'Argenson*». Onderaan ondertekend voor de Hoofdschout, de secretaris «*H Vloers*», *ce traze* (sic) *May mille Sept cent quarante sis* : en bekleed met het stadszegel.

(46) Privaat archief Boone. «*Donné au Camp de Steen le 14 May M^u Sept cent quarante six*» signé «*Louis*». Enkele lijnen lager : «*bon à laisser passer*» getekend onleesbaar. Er onder, in het Frans, bevestiging door de Hoofdschout, Schepenen en Raad van de Stad en in Vrijheid Turnhout. Getekend «*H. Vloers sr.*» op 14-6-1747. Zegel van Turnhout. Er onder, op rug, «*viré à Malincs gratis ce 21 février 1748*» getekend «*Chatillon*».

- 3) Niettegenstaande deze twee uitzonderlijke beschermingen, toegekend door het administratief gezag in medewerking met de Leenheer, schijnt D. Vermanden's blekerij nog belemmerd te zijn geweest in haar «trafick», handel en nijverheid, want hij richtte een klacht tot het Hof van Berlijn A° 1748 (47), waarin hij betoogde : «... *cette blancherie procure un grand avantage à Votre Baronnie... le remontrant ose espérer que la bénignité et soing paternel avec lequel Votre Majesté S'est daigné d'employer Ses Ministres dans les Cours des Puissances Belligéranles, au Pays Bas, pour la tranquillité, la surité (sic), et liberté des terres et inhabitants de Sa dite Baronnie, ne refuserat pas la grace au Suppliant de la prendre soub sa Protection Royale afin...*» enz...

De reactie van de Koning volgt onmiddellijk. Hij schrijft persoonlijk aan Zijn Minister-Ambassadeur de Borckenfeld : «...*je ne puis lui refuser ma protection...*» (48). Dit handschrift werd door D. Vermanden gebruikt als *PROTECTIE VAN DEN CONINCK VAN PRUISSSEN* en als dusdanig erkend door het collegie van Hoofdschout en Schepenen van Turnhout op 12-5-1748 (49).

- 4) De blijk schijnt nu wel bevrijd van plagerijen... ..maar ten «*comptoire in Antwerpen*» ...moet Vermanden nog taksen betalen aan de Fransen en dit zelfs na de preliminaire van Aken !! Dominicus Vermanden richtte opnieuw een smeekschrift tot Berlijn, en vandaar een tweede auto-graaf van Frederik van Pruisen, ten gunste van diezelfde blekerij (50).

De Pruisische Ambassadeur zond onmiddellijk een speciale nota (51) aan «*Mon Seigneur de Sechelles, Consei'ler d'Etat, Intendant de Flandre et des Armées du Roy*». En op 15-8-1748, volgt een vierde dekreet waarbij aan Vermanden vrij vervoer van waren werd toegestaan.

(47) Privaat archief Boone.

(48) Privaat archief Boone. Getekend «*Frederic*». *Berlin ce 1 Février 1748*. Tegen getekend «*von Podewils en von Mandefeld*».

(49) Verklaring in het Nederlands, in naam van Schout en Schepenen getekend : «*J. B. van Gastel - not/pubs. desen 12 may 1748*» op verso van brief uit Berlijn. Privaat archief Boone.

(50) Privaat archief Boone. Gegeven te Berlijn «*ce 20me Juillet 1748*» getekend «*Frederic*».

(51) Privaat archief Boone. Brieven van van Soust de Boreckenfeld aan de Pruisische Koning : 5-8-1748 en 15-8-1748. Nota van dezelfde aan de Sechelles : 31-7-1748. «*Appointements*» in naam van de Sechelles : 12-8-1748.

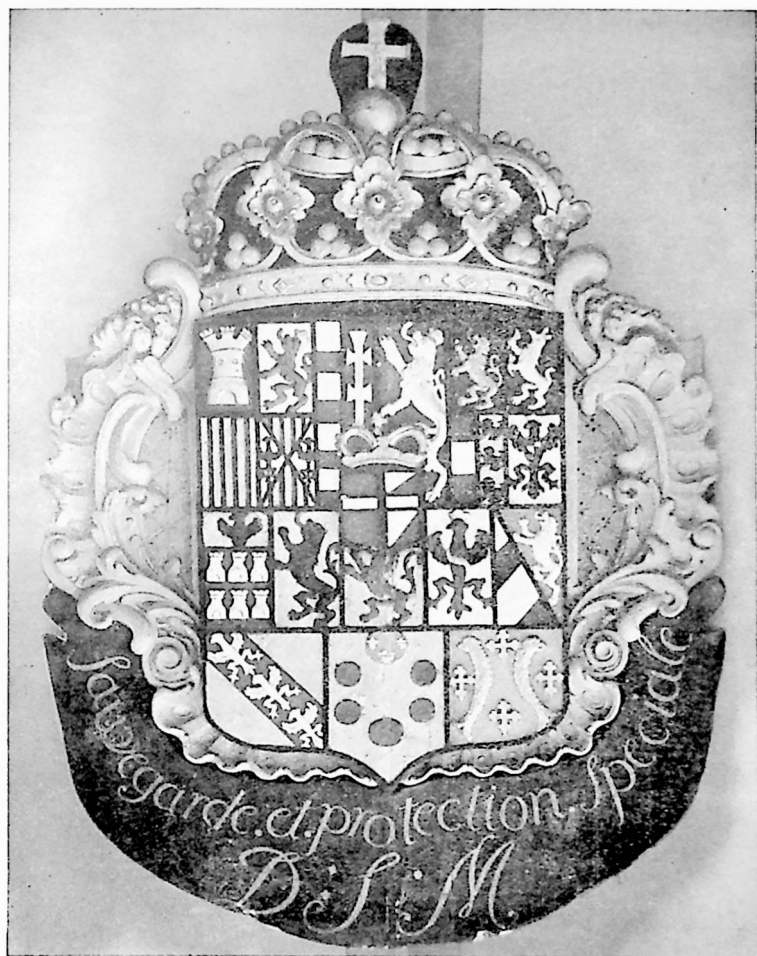

Foto André Boone

Houten, gepolychromeerd wapenschild als sauvegarde dat in 17... boven de inrijpoort werd aangebracht.

- 5) Op 3-1-1751 richtte D. Vermanden een ootmoedige petitie tot Hertog Karel van Lorreinen, onze Luitenant-Generaal. De toon is gans veranderd, er is trouwens een merkkelijk verschil tussen de twee regeringsvormen : «...dans l'espoir de récupérer avec le temps ses grandes pertes, en faisant fleurir la ditte manufacture au retour de la paix...» (52).

Deze twee aanvragen om speciale protectie en erkenning werden eens te meer gesteund door de Hoofd-Schout, Jonker de Fierlant, Heer van Bodegem en Escheloo (53).

Het zal dan ook niemand verwonderen dat korte tijd nadien, de blekerij op de Heizijde de grootste van alle beschermingen ontving, levens een der zeldzaamste ooit aan een industrie in deze Oostenrijkse Nederlanden gegeven : deze *SAUVEGARDE et PROTECTION SPECIALE de SA MAJESTE*, gegeven op 5-1-1752, en die om het even wat beschermde op die blekerij, zowel de bezitter als de arbeiders, de gebouwen, de dieren, de hovingen, de waren, het getuig, enz... enz... werd ondertekend door Hertog Karel van Lorreinen, Graaf Patrice de Neny, geheim-schrijver van de Keizerin, en Baron de Lados (54). Ze verleende bovendien het recht om de volledige wapens van Maria-Theresia uit te hangen. Vermanden liet ze in eikenhout uitsnijden en polichromeren. Dit stuk, 1,40 m. hoog moest pronken in de nis speciaal ervoor aangebracht boven de inrijpoort.

- 6) Twee jaar nadien verkreeg Vermanden een even belangrijk privilege, doch van een andere aard : *ACTE d'EXEMPTION et d'AFFRANCHISSEMENT de TOUTES CHARGES BOURGEOISES de la VILLE de TURNHOUT & SERVICES PERSONNELS ORDINAIRES et EXTRAORDINAIRES* op 27-4-1754 (55).

(52) Privaat archief Boone. «*Copie d'une requete (sic) présente (sic) à son Altesse Royale le 3 Janvier 1751*».

(53) Terloops weze gezegd dat de zoon van de Hoofdschout, Jonker de Fierlant, Heer van Bodegem en Escheloo, Goswien, Baron de Fierlant, Voorzitter van de Grote Raad van Mechelen, gehuwd was met Maria-Theresia Gravin de Neny, dochter van Staatsraad en lid van de Opperste Raad, Graaf Patrice de Neny.

Zie : *CARTON de WIART (H.), Nény et la vie belgs au 18ème siècle*. Bruxelles 1948. Er bestond tevens bloedverwantschap tussen de gehuwden, zie *JANSEN (J. E.), Een adelijk Noord-Brabantsch-Turnhoutsch geslacht. Familie de Fierlant* ; in *Taxandria* 1944-46, blz. 17.

(54) *BOONE (L.), Sauvegarde voor de blekerij Vermanden en andere oorkonden* ; in *Taxandria* 1905 blz. 57. e.v.

- 7) Op 19-5-1763 bekam hij : *PRIVILEGIE VRIJE VERCLAERINGHE der INKOMENDE REGTEN van den ASSCHE tot den blijk nodig*. Stuk afgeleverd door «*Ceux du Conseil des Domaines & Finances de l'Impératrice Reine Apostolique...*» Natuurlijk vol condities (56). Onderaan staat dat Vermanden een eed hoefde af te leggen, belovende de clausules stipt te onderhouden. Deze eed werd afgelegd op 23 Juli 1763 voor rechter W. van Genechten (57).
- 8) Op 3-1-1767 bekam Vermanden, dit had hij gevraagd met het inzicht zijn belangen beter te kunnen behartigen en verdedigen, de zeer zeldzame gunst twee domicilia terzelfder tijd officieel te mogen betrekken. «*Dit om aldaar te genieten den vrijdom ten processe gepretendeert*» (58).
- 9) Op 67 jarige leeftijd bekam D. Vermanden nog een herbevestiging van de vrijstelling van belasting voor garen en assen, die 't zij van het binnenland, 't zij van het buitenland kwamen, om bij hem gebleekt of gebruikt te worden. Er werd uitdrukkelijk bij gestipuleerd dat die produkten alleen door hem zelf mochten worden gebruikt (59).

Men stelt met genoeg vast dat deze industrie, dank zij de invloed en handigheid van een Vermanden, met het departement van Financiën tamelijk goed over de baan kon (60).

-
- (55) Privaat archief Boone. Handtekening van «*Charles de Lorraine en Neny*».
 - (56) Privaat archief Boone. Getekend *le Baron de Casier, de Müllendorff, von Brauter*.
 - (57) Vader van Walter van Genechten, Primus Perpetuus en later Voorzitter van de Rechtbank.
 - (58) Stadsarchief. Bundel Blekerijen.
 - (59) Privaat archief Boone. Datum : 15.4.1771 ; de vereiste eed werd afgelegd op 27-4-1771.
 - (60) D^e. Vermanden bekam nog (minstens) drie «*formas d'interprétation*», doorgaans voordeliger dan de officiële stukken. Ook ondertekend door hoogwaardigheidsbekleders van het departement van financiën.
Welke de besparing was die Vermanden kon verwezenlijken door de bekomen vrijstelling van invoerrechten, blijkt uit het volgende : Om de «*loog*» te bereiden gebruikte hij o.a. : «*Wae asch*» betrokken uit Dantzig via Hollandse havens. En «*Boeckwij asch*» die uit Pommeren kwam. (In de dosering van de as bestond het fabrieksgeheim.) Men gebruikte ongeveer 2.400 ton as voor een gewone blekerij. De Amsterdamse beursnotering, A^e 1762, geeft aan dat 1 ton «*Beerenclau*» (= merkas) 60 gulden kost. Wat ons brengt tot 'n mogelijke uitgave,

10) En de blekerij-industrie gaat haar gang, totdat de Revolutie ons land overrompelde (61).

De patroon is thans 90 jaar oud. Het kan dan niet verwonderen dat de grijsaard niet aarzelt een protektie te vragen aan de nieuwe heersers. Hij bekomt een vrijgeleide van niemand minder dan Generaal PICHEGRU, Republikeins Opperbevelhebber in de Oostenrijkse Nederlanden (62). Dit gebeurde op 11 Fructidor van het tweede jaar der Republiek (=28-8-1794). Het stuk was te Turnhout ondertekend.

Nochtans, Vermanden schijnt niet gerustgesteld met die protektie, en daarom rijdt hij de Generaal en Chef de l'Armée du Nord achterna om hem, drie dagen later, te Antwerpen, de formele bevestiging van het vorige vrijgeleide te bekomen.

Veiligheid en protectie zijn en waren, bijzonderlijk in Vermanden's tijd, een *conditio sine qua non*, voor de normale instandhouding van handel en industrie. Elke bedreiging van hun veiligheid betekende een gevaar voor het onontbeerlijk dagelijks brood voor ieder lid der gemeenschap. Wanneer de soldateska in het land was, met haar willekeur en afdreiging, dan bleef er geen andere keuze over dan de vaak duurbetaalde *sauegarde* van het legerbevel.

Door wat voorafgaat wordt voldoende bewezen dat Dominicus Vermanden, uit om het even welke hachelijke situatie en onder gelijk welke regeringsvorm, het beste ten gunste van zijn industrie wist te bekomen. Meermaals kon hij daarbij sterke invloeden laten gelden dank zij zijn uitgebreide relaties. Dit alles ten gunste van de blekerij-industrie, de lijknijverheid en de ingezetenen van de stad Turnhout.

* * *

HET GROOT PROCES. ANNO 1752 tot 1761.

Terwijl Dominicus Vermanden er een drukke briefwisseling op na hield met Koningen en hoge gezagdragers en er niet minder belangrijke *sauegardes* en speciale protecties van bekwam, woedde een hevige en verbeterde strijd, bij de schepenbank te Turnhout en vóór het hof van de Souvereine

alleen voor de as van ongeveer 144.000 gulden. In die tijd beliepen de accijnselden tot 30%.

(61) Van dit tijdvak weten we zeer weinig af, geen privilegie is ons bekend. We beleven alsdan de Brabantse omwenteling.

(62) BOONE (L.), o.o.

Raad van Brabant, nopens het gemene vrunt-principe en het privaaf initiatief en het bezit van de Vrunte. Met codices en sluwe zetten van procureurs werden stuk voor stuk, gedurende twee fustra, vanaf Januari 1752 tot Januari 1761, di^t ouderwets en belemmerend principe ook door deze opvolger van Jan Theeus en Steven Joosten bekampt en overwonnen. Ditmaal op definitieve wijze.

De oorsprong van dit proces ligt in de costuymen, de aanleiding ervan is te zoeken in onenigheid tussen Rentmeester Stuers(63), en Vermanden, die de rentmeester wegens machts-misbruik (64) had aangeklaagd bij het Hof van Berlijn. Ook werd Vermanden ten «*procresse gepretendeert*» door de schepenen, die wellicht de invloed ondergingen van de gramme rentmeester. Bovendien speelde, naar alle schijn, de notaris van Alphen in dit alles de rol van «*eminence grise*». Zijn goederen paalden aan deze van Vermanden, die hem in verscheidene documenten als de aanstoker van het geschil aanduidt.

De feiten moeten zich als volgt hebben voorgedaan :

Vermanden had op 14 Januari 1752 een mondeling akkoord verkregen vanwege her corpus der gemeente, nopens de aankoop van enkele stukjes grond nabij de bleek gelegen (en palende o.a. aan van Alpen). Natuurlijk waren er enkele voorwaarden aan verbonden (jaarlijks onderhoud van de weg en dies meer). Met verbazingwekkende voortvarendheid, zonder zelfs het schriftelijk akkoord af te wachten, toog Vermanden onmiddellijk, en nog wel 's nachts, aan het werk om de inlijving bij het bestaande eigendom te voltrekken. Toen 's anderendaags bij enkele schepenen de stemming omsloeg bleef het ontworpen akkoord ongetekend, tenzij door de gegogoydens N. Bølsd' Arendonck, P.G. Sniijders en J.B. Robert Peeterssone (65).

De schepenen bij wie de stemming zo spoedig wisselde, zonden vorster van Helmont naar de bleek om Vermanden's vergrijp te doen calengieren (66). Enkele dagen nadien, kwa-

(63) Privaaf archief Boone. De ondergrond van de ruize was dat officieren met hun paarden en gevolg in de gebouwen der blekerij «*gebil-teert*» waren geworden door rentmeester Stuers. Dit in weerwil van de uitdrukkelijke priveleges door D^r. Vermanden bekomen.

(64) Privaaf archief Boone. Ongedateerd kladschrift van de hand van Vermanden.

(65) Stadsarchief. *Resolutieboeken* 1749-68, blz. 294 e.v.

(66) Privaaf archief Boone. De dato 15.1.1752. De dienaar van Justitie, die dat alles opeenvolgend moest vaststellen, nl. dat er 's nachts werd gewerkt, dat de grachten en vesten verzet, dat de dijken van hout werden voorzien, dat bomen werden uitgekapt en de dre-

men ook de schepenen met de aartsmeester de nodige vaststellingen doen (67).

Tussen de processtukken is een extract uit het resolutieboek (68) waaruit blijkt dat het magistrat akkoord ging met de verkoop van enkele stukjes erve en dat het project van akkoord was opgesteld (69).

Vermanden's goede trouw schijnt verrast te zijn geweest.

Dat hij, wyl men reeds 's nachts aan 't werk schiet, er persoonlijk bij staat, kan verklaard worden door de wedloop die Vermanden met de klok moest ondernemen. Want het nieuw seizoen (Maart-April) brak aan, en hij moest absoluut meer blijbedden hebben om de produktie hoger op te voeren en te kunnen concurreren.

En de inrijpoort tegelijkertijd vooruitgeschoven! Zo pas ro dagen geleden, ontving hij van de regering de toelating het Keizerlijk embleem boven de inrijpoort op zijn bleek aan te brengen (70). Hij wou, met geweltigde fierheid, het onmiddellijk uithangen.

En hoewel schepen LOUIS, geneesheer, hem had gefeliciteerd (71) met de aankoop van die stukken erve, durfde deze laatste hem 's anderendaags voor het gerecht trekken gezegd onwetend van de belofte van verkoop.

Procureur de Valzolio verdedigde de vroente, Procureur de Hulder nam de verdediging op van Vermanden, en de vooruitgang. Op te merken valt dat Vermanden tijdens dit langdurig proces de werkzaamheden niet stop zette. Integendeel. En dat de bloei van de zaak er niet onder leed. Vermanden ging er trouwens groot op de standvastige vriendschap van de clerus (72), de hooftschout, Staatsraad de Neny, in-

ven verlegd, dat de inrijpoort werd vooruitgeschoven, enz..., vroeg aan de werklieden : «...uit wiens orders zij daer werkten? die antwoorden uyt den naem ende orders van d'heer Vermanden die daers staet, als wanneer ick ondergeschreven den selven Sr. Vermanden hebbe gecallangieert, toirconde desen 15e Jkni 1752:; was ondertekent bij forme van een cruys waerbij geschreven stont t'hantmerck van Joris van Helmont dienaer van Justitie verclaerende niet te connen schrijven...»

(67) Privaat archief Boone.

(68) Stadsarchief: *Resolutieboek* op datum van 10-4-1753.

(69) Privaat archief Boone, de dato 14-1-1752.

(70) Zie *Sauvegarde* van 5-1-1752 en nota 54.

(71) Privaat archief Boone: brief van Gastel van 1-5-1758, en stuk zonder handtekening op los bladje.

(72) Verschillende brieven o.a. van de kanunniken J. B. Sweerts, de Kort en Verbrugge, van Turnhout.

tussen Hoofdpresident van de Private Raad geworden (73), te genieten. Ook de Pestre, Hertog de Silva, en zelfs van Gastel (74), blijven hem zeer genegen en niet minder het volk, de arbeiders.

Verscheidene onder hen (75), leggen de meest lovende verklaringen over Vermanden af, en ondertekenen deze onder eed.

Vermanden's advokaat leverde het bewijs dat Jan Theeus en Steven Joosten, de vennen reeds in het bezit hadden, evenals de waterlopen (76), weliswaar slechts na omtrent het hezigt ervan te hebben geprocedeerd, maar toch al reeds 100 jaar geleden.

Men mocht ook niet vergeten dat de man aanvallen gevaarlijk kon zijn. Waar Vermanden's advokaat op listige wijze de tegenpartij verzocht haar aanklacht opnieuw te doen. Immers, het magistraat van Turnhout veranderd zijnde, zou de reden tot het proces vervallen (77) : «...ende de Schepenen, dewelege de voorhandige actie ten jaere 1752 hadden opgesocht, sijn uyt het magistraet gevallen sonder dat men nochtans wete* oft het is geweest omdat sy te sterke minnaeren van 't procederen, dan wel om andere redenen*...» (78).

Ook de tijdsomstandigheden werden de bondgenoot van Vermanden. Want Pauly, schepen, bezitter van een konkurserende blekerij, viel ziek. Notaris van Alphen, principaalste geïnteresseerde in 't proces (79) sterft. Advokaat Louys, ver-

- (73) Deze machtige graaf stapt bij Vermanden af. op de Oude Borse te Antwerpen, en banketteert er. In Juni 1753 reizen ze samen, in Neny's karos, naar Turnhout, waar Neny een officieel bezoek brengt aan Vermanden's fabrieken. Uit brief van Z. Exc. Hertog de Silva Tarouca, de dato 13-6-1753, uit Brussel. Archief de Fierlant. Gepubliceerd door STROOBANT (L.), *Onuitgegeven geschiedkundige oorkonden*. Turnhout 1897.
- (74) De «clan van Gastel», minder sterk dan de «de Fierlant's» maar nochtans ook invloedrijk, stond aan de zijde van Vermanden. Privaat archief Boone. Briefwisseling.
- (75) Verscheiden attesten in eigen archief, Stadsarchief, en het privaat archief «de Fierlant». Briefwisseling.
- (76) Privaat archief Boone.
- (77) De schout benoemt in opdracht van zijn meester op het einde van het mandaat der schepenen, twee nieuwe schepenen. Deze twee noemen er twee nieuwe bij. Deze vier kiezen op hun beurt er nog twee bij. De zes voegen er tenslotte nog een laatste schepen aan toe.
- (78) Privaat archief Boone. De zinsnede (tussen asterisken geplaatst), hoewel geschrapt, is nog duidelijk leesbaar. Was dat opzettelijk gedaan door de sluwe advokaat?
- (79) Privaat archief Boone. Een brief van van Gastel, de dato 1.5-1768,

want met gewezen schepen, geneesheer Louys, die de geschillen der Stad Turnhout bij de Souvereinen Raad bepleiten moest, sterft eveneens en wordt vervangen door Goswien, Baron de Fierlant (80).

En daar de zijdelingse onderhandelingen gevoerd door Vermanden in persoon, met het Gasthuis (die daar ook gronden bezat), en de momber van de kinderen van Alphen (ter strecke grondebezitters) op goeue voet geraakten, voor aankoop van nieuwe gronden die de nog omstrede terreinen omringden, leidde dit alles spoedig tot een akkoord, op 2-1-1761 :

Vermanden verkreeg in eigendom alle betwiste percelen en bomen. Doch hij verbond er zich toe ten eeuwigen dage voor het goed onderhouden der wegen te zorgen. Op eigen kosten mocht hij een loop aldaar verleggen, doch de beide bruggen over de loop moest hij maken en ze steeds in goede staat onderhouden. Hij verbond zich tot het aanleggen van een nieuwe weg van minstens 40 voeten breed. Deze wegen moesten vrij blijven voor eenieder en ze mochten niet met draaibomen worden afgesloten. Drie vennen (thans nog geheten Boone's Ven : Eerste en Tweede, en Peerdsven), werden hem in vollen eigendom afgestaan. Van één ven (het Tweede) nochtans mocht hij slechts het water afhalen.

Vermanden betaalde de som van 200 gulden wisselgeld, waarna door partijen het proces als beëindigd werd beschouwd.

Zijn oudste zoon, die eveneens Dominicus heette, ondertekende samen met het magistraat de overeenkomst (81).

In een voetnoot hebben we gezegd dat D. Vermanden, bezitter van de Blekerij de Heizijde, een diep kristelijk man was. Wel, op de late avond van zijn lang en rijk leven, op 93 jarige leeftijd, in 1797, wenste hij dikwijler de H. Mis ter plaatse te kunnen bijwonen.

Hij bekwam dan ook de gunst zeer dzaam in die tijd - de H. Mis te mogen laten lezen, iedere dag, op zijn moeizaam en door eigen kracht verworven domein «de BLIJK», voor hem, zijn echtgenote en zijn nazaten (82).

En hij wachtte nu met gerust gemoed, te midden fabrieks-

noemt «...den nôts van alphen principaeln autheur van dit proces...»

(80) JANSEN (J. E.), *Een adeltjk Noordbrabantsch-Turnhoutsch Geslacht* : de Familie de Fierlant, in : *Taxandria* 1944-46, bl. 17 en 18.

(81) *Privaat archief Boone*. - *Stadsarchief Resolutieboek A° 1749-1768* blz. 504 e.v. Er is aan toegevoegd een «caerte figuratief», op linnen, tussen de paginas 503 en 504.

(82) *Privaat archief Boone*. «Datum Antverpie die 23 januarij 1797. Jos. Fr. E. Werbrouck, Vic. Generalis. Bisschop's zegel, rode lak.

werk en handelszaken, zijn naderend einde.

April, welke betekenis ! Op een briefje lezen we : «...*avril.. puisque cestoit à la saison que le magasin estoit rempli de filets et qu'on devoit commencer à les préparer pour les mettre à blancir (sic) à quel suiet le remontrant avec deia engagé un nombre des ouvrieres lesquels il at estoit obligé de contre-mander, et surceoir son trafic...*» enz.

Laconisch vermeld het Antwerpse wijkboek met koperen band D 20 f° 59 zijn overlijden : «*11 April 1799 Dominico Vermanden woonachtig Oude Borse*».

Zijn echtgenote en zijn dochter Maria-Johanna-Cornelia Vermanden, gehuwd met Jhr. Jan-Petrus-Hendrik Swaan tot Waelre en Weerdt (83) zouden de blekerij nog enige jaren besturen (84).

* * *

ANDERE BLEKERIJEN.

Rond het tijdvak van Maria-Theresia ontstonden ander blekerijen in de omgeving van Turnhout! Dit wellicht omdat men de welvaart zag van deze van de Heizijde. Het voorbeeld vond navolgers. Het is treffend te zien hoe andere grondbe-

(83) Over het geslacht «Swaan tot Waalre» kan men zeer veel inlichtingen vinden in het privaat archief Laurent Swaan te Weelde. Het is een Nederlands koopliedengeslacht, dat door talrijke huwelijken verwant is met de zeer vooraanstaande «Jonkers van der Clusen», de «Jonkers van de Poll» enz... Ze stammen o.a. ook af van «Barbara Piek van Isendoorn», zuster van een martelaar van Gorcum. Dominicus Vermanden werd peter van Maria-Peternella Swaan, zijn kleindochter gesproten uit het huwelijk van Jan-Peeten-Hendrik Swaan met Maria-Johanna-Cornelia Vermanden. Zij woonden in het huis «de Rode Schild» op de Grote Markt. Hun dochter Maria-Petronella Swaan, gehuwd met de primus perpetuus Walter van Genechten, tijdens de revolutie (1797) in de schuur van de «Schild», placht, zo zegt de overlevering, zic' te baden in ezelinneemelk, opdat haar huid haar blankheid zou bewaren. Dit wijst op een meer dan betrekkelijke welstand.

(84) :Privaat archief Boone. «*Antwerpse Gazette*» van Vrijdag 8 Aug. 1804 (=15 Thermidor jaer XII), aankondiging van koopdag. Data van verkoop 10 Vendémiaire en 28 Brumaire jaar 13 (=2-10-1804 en 19-11-1804), van de blekerij en goederen van «*wijlen de weduwe Vermanden aan d'Heer J. Fr. van Hal ende Jouffr. Cath. van Hal*», voor de somme van 27.824 gld. 14,9 stuvers courant. In genottreding met Kerstmis 1804. Later werden nog vele heiden («*des bruyères exploitées par feu le Sieur Vermanden*...») aangekocht door de van Hal's. Studie van de Notarissen Dierckx en Geerts tot Turnhout.

zitters van die tijd, op zoek naar inkomsten, hun heiden derwijze irrigeerden dat het water filltreerde, en hun vennen zo aanlegden dat daarbij bleekvelden konden gevormd worden.

Dit paste zeer goed in het kader van de pogingen die onze Keizerin aanwendde om onze waardeloze heide te doen renderen, meestal toch doof ontginning of houtcultuur, invoering van mast, enz... In Turnhout heeft men dus iets meer, nl. het in gebruik stellen van verlaten vennen en riviertjes. Buitengewoon interessant experiment, vermits deze poging aansluit bij een ambacht dat de meerderheid van de bevolking voedde: de lijkindustrie.

En zo stellen we vast, dat blekerijen op de « BROEXIE » werden opgericht door de Jonkers Pauly en Bols d'Arendonck (85), vanaf de XVIIIe eeuw. Zij zijn de eerste navolgers van Vermanden's industrie.

BLEKERIJ PAULY en BOLS d'ARENDONCK op de BROEXIE.

En wel degelijk vinden wij op het archief van Turnhout een proces, daterend van de jaren 1742 tot 1749, tussen de landbouwers-bezitters van velden tegen de Aa gelegen en Jonker Bols, bezitter van de blekerij (86), aangetrouwd familielid der Pauly's.

Waar de boeren Franciscus Bols, Heere der Vrijheid Arendonck, aanklagen dat hij «...aan synen bleyck op de Broexie in dezelve riviere heeft gestelt eenen dam van hout ende rusen bij middel van welcken dam het water aldaer wordt opgehouden soodanighlijck dat de bemden en weyden achter denselven dam gelegen continuelyck worden geinundeerd tot grote schade...»

Wij vernemen later, dankzij datzelfde proces, dat Jonker Bols, geneesheer, een deel van het beheer der blekerij afstond aan Balthazar Saenen (87), wonende te Turnhout, «die han-

- (85) Over de familie Pauly en Bols d'Arendonck vindt men inlichtingen in het werk van JANSEN (J.E.), *Turnhout in het Verleden en het Heden*. Turnhout 1905. D. II. blz. 101. e.v., blz. 138, 139 Alsmede in Stadsarchief, bundel Blekerijen, en familiédossiers. Ook in privaats archief Hendrickx.
- (86) De kinderen « van Meurs » verkochten aan Jonker Marcus Pauly, waarschijnlijk in het jaar 1698, een beemd aan de Aa, op de Broekzijde, horende onder het leenhof van «Ter Braeken». Zijn zoon Jhr. Francus Pauly, ongehuwd, kan er als de eerste blijker aangezien worden. Jonker Bols erfde langs zijn vrouwzijde, Isabeel van Laer, het goed. Thans leidt er een poort naartoe, geflankeerd door twee heraldische leeuwen. Daarom wordt het goed weleens de «Leeuwenpoort» genoemd.
- (87) Privaats archief Hendrickx en Stadsarchief. Stuk de dato 17.-2.1749.

delt voor syn broer, Augustinus Saenen, coopman tot Antwerpen...» (88).

Jhr. Bols zal hoogst waarschijnlijk het bezit van die industrie als een bijverdienste of geldbelegging aangezien hebben, want hij verhuurde het bedrijf. We merken op dat hij op 24-9-1748, opzeg geeft aan de Weduwe Mertens (89) «de huere van de blekerije, huysinghe, landeryen ende weyden bij haer actuelijk bewoont...» Dit geschiedde waarschijnlijk in het vooruitzicht het goed gemakkelijker te kunnen verkoopen. De verkoopakte werd trouwens verleden op 12-10-1748 (90). De nieuwe eigenaars waren de gebroeders Balthazar en Augustinus Saenen.

BLEKERIJ SAENEN op de BROEXIE (91).

De gebroeders Saenen bekomen ook een privilegie voor de blekerij op de Broexie, nl. om de dam, in sluis veranderd, te laten staan (92).

Het extract uit Z. Majesteits cijnsboek datum van 12-8-1771, zegt dat : «...de requeste gepresenteert aen Sijn Koninklijke Hoogheid CAREL ALEXANDER Hertog van Lorreinen en Buar...» enz... «om de sluis op de cleine rivier d'Åa te mogen laten staan...», werd toegestaan, «op last van jaerlijcks te betalen eene recognitie van eenen Capuyna ruto van 15 stuyvers ten comptoire der receptie...» (93). De eerste betaling zou geschieden op Kerstmis 1771.

(88) Privaat archief Hendrickx, gedateerd 12-10-1748.

(89) Stadsarchief, bundel Blekerijen.

(90) Stadsarchief, bundel Blekerijen. In de Schepenregisters de dato 18-10-1748: «...dat den suppliant om het considerabel profijt d'welk hij jaerlijcks meer van het capitaal ofte coop-penninghe soude profiteren als hij tegenwoordigh was genietende van de jaerlijckse huere geraetsaem had gevonden de voorschreven blijkerije te vercoopen aen Augustinus Saenen, coopman binnen Antwerpen die daarinne lichtelijc beter sijn profijt soude vinden als den suppliant ende sijne weesen, welke vercoopinghe was geschiedt voor de somme van 7220 guldens brabant» groot 2500 roeden (=8 Ha 33 a.). Een akker van 500 roeden werd niet verkocht, en bleef de eigendom van de familie Bols d'Arendonck totdat Jan van Hal hem kopen zou in 1801.

(91) Voorname Turnhoutse en Antwerpse familie. Zie JANSSEN (J.E.), Turnhout in het Verleden en het Heden, Turnhout 1905. D. II. blz. 142, en Stadsarchief, bundel Blekerijen. In het Stadsmuseum bevindt zich een geschilderd obit van 1760.

(92) Privaat archief Hendrickx: de dato 6-3-1749 «...repareren van de sluyse der selve blekerije»...

(93) Stadsarchief, bundel Blekerijen. Stuk van 20-8-1771. Extract uit het Manuael...

Ook deze blekerij had haar betekenis in onze plaatselijke economie, derhalve genoot zij de bescherming van het landsbestuur.

BLIJKERSFAMILIE MERTENS (94), op de HEIZIJDE, BROEXIE, en DIJKZIJDE.

Op hetzelfde tijdstip ongeveer ontmoeten we de familie Mertens, die voor eigen rekening blekerijen uitbat op huurcontract drie kwart eeuw lang. We vermoeden althans dat deze verschillende personen aan elkaar verwant waren.

Zo hebben we : een zekere Corneel Mertens, huurder bij de erven Stadhouders-Joosten, in de jaren 1736-39. De achterstallige huurbedragen, vermeld in de Weesmeestersrekeningen zijn de enige gegevens over hem, waarop we kunnen steunen. Mogen we hiermede in verband brengen een mogelijke crisis in die industrie, want de blekerij van Haarlem, ook wereldvermaard, kende te dien tijde een karige kostwinning (95). Terloops weze er aan herinnerd dat Vermanden die ook koopman was, zelf de prijzen kon regelen van zijn gebleekt garen.

2° De Weduwe Mertens, geboren Maria Beris, die op de Broexie een blekerij hield rond de jaren 1745 (96).

3° De heer Johannes Mertens die anno 1795 een *carte figuratif* liet opmaken (97) van zijn blijk, gelegen naast de andere van de Broexie, op de Dijkzijde, doch op grondgebied van Oud-Turnhout.

Voorlopig is het ons onmogelijk uit te maken, of die blekersfamilie hare voornaamste klanten vond bij de Turnhoutse wevers of buiten het Hertogdom.

BLEKERIJ van HAL op de HEIZIJDE en de BROEXIE.

De Antwerpenaar Jan-Frans van Hal (98) kocht voor zijn vader op 27 Fructidor jaar 9 (= 14-9-1801), de blekerij Sae-

(94) Zowel in archief Hendrickx, als in Stadsarchief en eigen archief, hebben zij slechts geringe sporen gelaten. Men kan die familie moeilijk identificeren.

(95) *REGTDOORZEE* o.c. Vooral hoofdstukken I en V.

(96) Stadsarchief, bundel Blekerijen, en schepenregisters. Archief Hendrickx.

(97) Privaat archief Hendrickx.

(98) *van Hal*: Antwerps groothandelaarsgeslacht, dat zich onledig hield met schilderkunst, muziek en andere elegante bezigheden. (Stamboom en portretschilderijen berusten bij Meester André van Hal te Turnhout en de Heer Charles van Hal, Onder-Voorzitter der Rechtbank te Antwerpen.)

nen op de Broexie (99). En op 10 Vendémiaire jaar 13 (=2-10-1805), kocht dezelfde de blekerij op de Heizijde. Dit betekende dat de toenmalige gekende blekerij (op één na), in één hand verenigd waren. Nochtans weinig inlichtingen kunnen ons de verzekering geven of dit een gelukkig manoeuvre is geweest. In het stadsarchief vinden we dat Jan-Frans van Hal, o.a. *kantgarens* bleekt, en dat ze geëxporteerd werden naar Frankrijk. In 1820, stelde diezelfde Jan-Fr. van Hal, 10 linnen blekers en 17 garenblekers te werk.

Deze twee bleken zouden nochtans niet lang door dezelfde patroon bestuurd worden. Het « *Provinciaal Dagblad* » (100) van 31-10-1828, meldde de aanstaande verkoping van de Blijk op de Heizijde, waar gebleekt werden : garens, twijnen, kantgarens, enz...

Op 31-11-1828, kocht de heer Martinus van Hal (101), een niet verwante homoniem van de verkoper, deze blijk op de Heizijde. Martinus van Hal had reeds die «blijk» als industrie sinds enige jaren in huur, doch de juiste datum konden we niet ontdekken. In alle geval gebruikte Martinus van Hal die bleek reeds in 1811, want hij betaalde dan buitengewone belastingen «*pour une blancherie*»... en we weten ook dat «...*Martinus van Hal, die twee blijckerijen bezit, er voor taks moet betalen, in equivalentie met de schade die hij aan*

(99) Voor de som van 1675 gld. 53¼ stuiver voor meubels, het getuig en de gereedschappen. Voor de Heizijde zie nota n° 84.

(100) Stadsarchief. Losse dagbladnummers. «*Aankondigingsblad*» van Zaterdag 6.12-1834, meldde ons de aanstaande verkoping van een *Garen- en Linnenblekerij*, met de daar toebehorende gebouwen : meesterswoning, paardenstal, koestal, schuur, karhuis, hooghuis, sluis, werf, hoven, enz... gelegen op de Brockzijde, palende Oost de kinderen Egidius Hendrickx, enz... De definitieve verkoping die plaats moest grijpen op 17.12-1834, zou naar alle klaarblijkelijkheid niet doorgedaan zijn. Want, uit een daging door hussier namens L. M. J. van Hal tegen de familie Hendrickx, de dato 25-8-1835, vernemen we dat het Vrederegerecht de eis der familie van Hal inwilligde om binnen de 24 uur de hindernis weg te nemen (een dam in de Aa) die de waterregeling op hun blijk uitschakelde. Privaat archief Henri Versteylem.

(101) «Jan, Louis, MARTINUS, Antoon van Hal». Niet te verwarren met de van Hal's van Antwerpen. Gesproken uit een zeer rijk financiers- en koopliedengeslacht, afkomstig van Oosterwijk (bij Tilburg), en sinds drie generaties te Turnhout gevestigd, bekend voor zijn prachtige serren en smaakvolle bloemanliefeblerij. Die familie stierf uit daar beide zonen geen nazaten hadden.

de *ander propriétaires deed*» (102), wat ons naar die tweede blikerij door hem uitgebaat deed zoeken. Het is echter gebleken dat Martinus van Hal - wonende in het Torenhuis op de Markt (103) - en die er comptoiren open hield als bankier, en handel dreef met alle West-Europeesche landen in tijd en lakens, zijn garens, etc... bleekte op door hem gehuurde bleken. Wanneer Martinus van Hal in 1828 de Blijk op de Heizijde kocht, was hij van plan die industrie-gronden om te voeren tot «*een oprecht schoon plaisant buitengoed*» (104).

BLEKERSGESLACHT HENDRICK-DOCKX (105) aan de AA.

Op 14-9-1839 verkopen de kinderen van Hal (van Antwerpen), de blijk op de Broexie «*met octroy relatief tot voorgeschreven sluys op rivier d' Aa alsmede alle reghten en privilegiën en daaraan voortijds vergund...*» (106), aan de heer Egidius Henricus Hendrickx-van de Luigaetder.

Deze had reeds de blekerstradities van zijn ouders, Hendrickx-Dockx geërfd. Zij hadden de «Middelblijk» sinds enige jaren in bezit, (begindatum echter onbekend).

Egied Hendrickx-van de Luigaetder zette het blijkbedrijf voort op «Middelblijk» en op de blijk met de «Leeuwenpoort», terwijl zijn broeder Jan Hendrickx-Six, op het «Blijkhof Dijkzijde» werkte. Zo zetten de kinderen die industrie door die bekend stond onder de naam «*Hendrickx-Dockx*».

Zij waren de voornaamste blikers in onze stad, gedurende de periode einde XIXe eeuw. In 1840, hadden ze de meeste vreemde arbeidskrachten in dienst, nl. 16 Nederlandse ble-

-
- (102) Privaat archief Boone. Terloops weze gezegd dat Martinus van Hal de hoogste belastingen in de stad betaalde o.a. in 1817.
- (103) Hij ontving daar meermaals de Koning der Nederlanden en Prins Frederik als Opperbevelhebber, tijdens de periode 1815-1830. De prins van Oranje overnachtte er op 3-8-1831.
- (104) Privaat archief Boone.
- (105) Turnhoutse familie. Ze waren reeds «*Tijkbazen*», met 22 getouwen, in de tweede helft van de XVIIIe eeuw. Sebastiaan Hendrickx-Merla betaalde bleeklonen in 1782 aan Mertens, bleker op de Dijkzijde. Zij zijn de ouders van Eg. Hendrickx-Dockx, stichters der firma. Deze begonnen de blekerstiel uit te oefenen op de «Middelblijk», op de Broexie, maar we vonden er geen koopakte van, wel bewijzen van latere uitbreiding door de zoon, Eg. H. Hendrickx-van de Luigaetder.
- (106) Privaat archief Henri Versteyleen. *Verkoop bij vonnis der rechtbank van eersten aanleg* op 14-9-1839. De koper betaalde 18.900 fr.

kers, die als seizoenarbeiders kwamen werken (107). Het spreekt van zelf dat die patroons, net als de andere, over een groter aantal inheemse arbeidskrachten beschikten. De derde generatie of de firma's Hend. Eg. Hendrickx-Fransman & Jos. Hendrickx-Brijs, oefenden gemeenschappelijk het blijkbedrijf uit tot het jaar 1914, datum waarop de laatste bestelling te bleken garens toekwam, en dat de bleekersstie' ophield te bestaan.

De familie Hendrickx zou een kleine honderd jaar die industrie staande houden in onze stad. Zij groepeerde drie blekerijen op de Broexie en Dijkzijde, en zouden de meeste van haar klanten in de beide Vlaanderen geteld hebben (108).

BLEKERIJ «BORGHS-van der HEYDEN» (109) op KLEIN-ENGELAND.

De blekerij «Borghs» op Klein-Engeland, gesticht in 1826, of de jongste baatte 21 Ha. vijvers uit, rond de Cloteraer gelegen. In 1878 wordt ze het bezit van de heer Jos. van der Heyden. Een korte nota in een fotoalbum over fabrieken in de Prov. Antwerpen (110) zegt ervan, dat het water dat de blekerij voedde, getrokken werd uit de vennen gelegen te midden van de heide. De bodem van die vennen was van wit zand; het water zuiver en kleurloos, bevatte bijna geen organische stoffen. Dit water reageerde niet chemisch, want men ontmoette er geen «aciden» (sic) in, geen kalk, geen ijzer, en zeer weinig sporen van kloor. Zo luidde de tekst van een ontleding gedaan door de Directeur van de Landbouw Hogeschool te Gembloers. Tot de voornaamste eigenschappen van dit water werd gerekend, dat het aan de textielwaren een perfect witte en verzilverde kleur verschafte, zonder de sterkte ervan aan te tasten. De draad bewaarde na het bleken zijn

(107) Stadsarchief. Lijst der buitenlandse blekers A° 1840 : Kinderen Hendrickx : 16 ; Wwe. Borghs : 13 ; Jan van Hal . 9 ; J.B. Straelen : 7. Dit waren meestal seizoenarbeiders herkomstig uit Nederland.

(108) Privaat archief Hendrickx. Registers berustend o.a. op de blijk met de «Leeuwenpoort».

(109) «van der Heyden» : Turnhoutse familie afkomstig van Eindhoven, waar ze tijkfabrikant waren.

«Borghs» : Er was een «Maire Borghs» te Turnhout, hij was ook tijkhandelaar en siamoise-drukker. Over hem verneemt men meer in het werk van *SCHOETERS (K.), P.J. de Nef*. Leuven, 1948. blz. 17, 19, 23, e.v.

(110) *RAYNAUD (G.), Album der Fabriques et Manufactures de la Province d'Anvers, offert à S.M. Léopold II, à l'occasion du 50 ième anniversaire de l'Indépendance Belge*. Anvers 1880.

stevigheid en rondheid, en aan katoen gaf deze behandeling een prachtige glans. Volgens het seizoen, werden er 30 à 40 arbeiders te werk gesteld; men bleekte gemiddeld 400.000 kgr. draad, garen, katoen, wieden, watten, en andere artikels (111).

Het laatste dat wij er van horen is in het jaar 1911, wanneer de Bestendige Deputatie van Antwerpen, de Heer van der Heyden, garenbleker, op Klein-England, aanmaant een aanvraag te doen om de vuile waters in de Natte Loop af te laten (112).

BLEKERIJ van P.J. VERHEYEN op STAPRIJK - Zwaneven - Oud-Turnhout.

Niettegenstaande al die tekenen van activiteit, kwijnt de bleekindustrie in Turnhout.

We lezen in het «Stadsverslag» van de jaren 1843 : «...onze lijksfabrieken - de voornaamste nijverheid dezer stad - zijn altijd kwijnende. Dit is te wijten aan het tekort aan uitwegen; de tolmuren belemmeren die nijverheid...» Moeten we zeggen, dat dit verslag hetzelfde moet zijn voor de bleeknijverheid, zuster van de tijkindustrie ?

Nochtans het «Stadsverslag» van de jaren 1848-49 geeft ons beter nieuws : P.J. Verheyen heeft de blekerij op Staprijk-Zwaneven heropgericht. Daar bestond dus vroeger een blekerij. Die poging van herleving in deze tak van de tijkindustrie schijnt voor ons een bewijs te leveren dat de patroon toch nog zijn kost kon verdienen.

En hoewel het gedrukte « Stadsverslag » van 1853-54 ons laat weten, dat P.J. Verheyen, op zijn blekerij «*Staprijk*» een sloomtuig van 4 PH. geplaatst heeft voor «*het appreteren van gefabriceerde goederen*», zegt het enige lijnen verder : «*de verdiensten van onze garen- en linnenblekerijen verbeteren niet.*» (113).

BLEKERIJ van J.B. STRALEN op de DIJKZIJDE, aangekocht door E. CARON.

We vinden in de «*Liste Générale des Electeurs de l'Arron-*

(111) Idem.

(112) Op de plaats van deze uitbating staat nu de leerlooierij «*Magna*».

(113) Stadsarchief, bundel Blekerijen. Op 6-1 1854 werd door P.J. Verheyen een machine geplaatst op «*Staprijk*»: «*machine destinée à bouillir et à presser les fils ainsi qu'à faire manœuvrer le tissage*». Er is ook een plan van de blekerij.

dissement de Turnhout) (114) voor de jaren 1850-51, een ander blikker vermeld: «Jean-Baptiste Straelen, Blanchisseur, né le 3-3-1774» (sic). Deze had een nieuw blikkerij-gebouw opgericht op de Dijkzijde. Over haar activiteit hebben we nog niets kunnen vernemen. Straelen zou zijn zaak aan de heer Emile Caron verkopen.

De techniek verandert, men moest zich aanpassen. De heer E. Caron, op de Dijkzijde (115), tracht met nieuwe middelen deze stervende industrie terug leefbaar te maken. Maar zijn innovatie, de chemische behandeling, hoe modern ook bedoeld, bracht niet de verhoopte oplossing.

BLIKHOF PAPENBRUGGE.

Over het «Blijkhof Papenbrugge» hebben we geen enkele melding gevonden in de archieven. Slechts op de militaire stafkaarten en de kadastrale plannen, konden wij ze zeer duidelijk erkennen, dank zij de goed getekende blikbedden en grachten, alsook de kenschetsende naam. We hebben de opeenvolgende bezitters opgezocht, in de hoop een blikker te ontwaren in hun midden. Misschien hebben de oudste in datum dit blikkhof slechts verpacht als hoeve, doch het is niet uitgesloten dat de pachter ook de blikkersstiel, zij het dan op kleine schaal, uitoefende.

De «Koeibleuk loop» zal de grachten van het nodige water voorzien hebben.

GRUYTER'S BLIJK.

Op het kadaster vonden we ook, duidelijk getekend, deze blijk die stond waar nu het «Heiken» zich bevindt. De Gruyter schijnt nooit blikker geweest te zijn. Slechts zijn naam werd aan die hovingen «de Blijk» toegevoegd (dit gebeurt meer). Ook de opeenvolgende bezitters van dit domein schijnen zelfs geen blekers geweest te zijn.

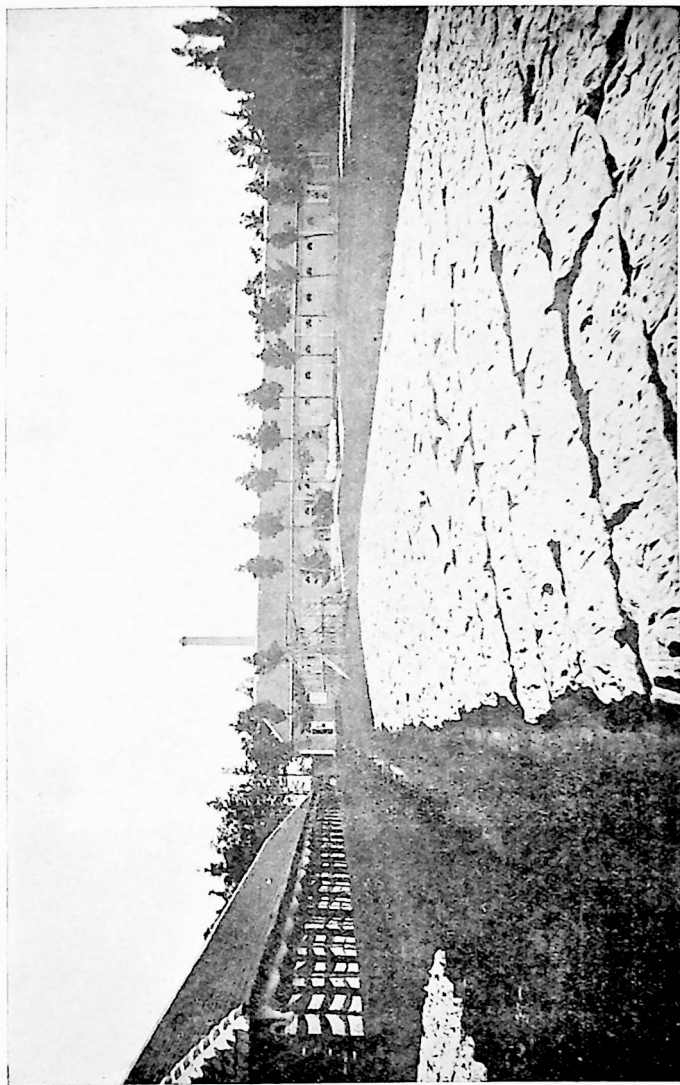
Geen enkele vermelding over deze nijverheid is ons tot hertoe bekend (116).

De «Aa» is er op aangewezen de grachten van die «bleek» met het nodige water te voeden.

(114) *Liste Générale des Electeurs de l'Arrondissement de Turnhout pour la formation des chambres législatives*. Turnhout, Glénisson & van Genechten, 1850. blz. 4.

(115) Stadsarchief, bundel Blekerijen.

(116) Onlangs werden door de tegenwoordige eigenaar grachten uitgegraven, die met hout waren bezet.

Garenbleek op de blekerij Van der Heyden-Borghs (Klein-Engeland), anno 1887.

* * *

Al blijven er tal van leemten bestaan in deze bijdrage tot de Turnhoutse bleekgeschiedenis, gaande van 1654 tot de vooravond van de eerste wereldoorlog, toch hebben wij getracht een zo trouw mogelijk evolutiebeeld ervan te schetsen.

We hopen echter dat goedwillige lezers tussen vergeelde familiepapieren documenten zullen ontdekken, die ook over het economische, nauwkeuriger gegevens (documenten, rekeningen, correspondentie) aan de hand zouden kunnen doen.

Alzo zouden we over die merkwaardige industrie, « *de blijck* », die zo goed bij de lokale economie en het Turnhoutse landschap aansloot, meer vernemen.

BIJLAGEN

I

Rekwest aan de Souvereine Raad (1660) origineel stuk op papier, 4 blz., formaat 30 x 19, waarbij is ingevoegd een kopij van een overeenkomst tussen de blikkers en de schaapsboeren van Heizijde (1654).

In de rand stond :

Advis vanden Rentmeester ende Welthoudercn van Turnhout over des' Aclum Xij Augusti 1660.
(get.) de Cort

Aen Mijn heer den Cancellier etc.

Verthoont reverentelijck Jan Thecus ingescten van Turnhout, dat den selven op de heyside, gehuchte onder Turnhout voorsz., heeft begost te maecken eene Bleyckereye, nijet alleen tot gerieff van de tijcknatie ende Lijnwalieren, dije aldaer sijn in groote florisantie, maer oock tot welvaert vande Coopluyden inde aangrensende plaetsen woonende, als Antwerpen, Mechelen ende andere steden, onder het gebict van sijne Co : Mat : dije anderssints naer Hollandt in groote quantiteit hun garen genoodsaecht sijn te vervoeren, om aldaer ende gebleijckt te worden, waer mede hel prouffijt ende negotie wordt gedreven buyten desen lande, welcke Bleyckereye te voren is geweest een verworpen plaetse, dije bijden Rentmeester ende Welthoudercn voor seer cleynen preyse aen hem Suppleant is gelaeten, met toessegginge, dat bij aldijen hel begost werck wel succedeerde, men aenden selven noch soude laten volgen twee vennen, gelege boven op de heyde aende Noortsijde ende seecker hoeczken heije wesende wuyt-aerdsijde ende gegraven leem-cuylen groot 275 roeden sijnda van geender weerden, iac geen 20 gl. in valeur liggende lants de Bleyckereye voorsz. aende Zuijsijde, dienende enckel om de selve te bevrijden soo wanneer den Suppleant de voorsz. holen ende grachten tot sijn voornemen sou gebrocht hebben. Dat hel voornoemde werck ende Bleyckereye wel is gesuccedeert is allen werelt kennelijck genough, iac passeert de selve de gene vande sijde van Hollandt, soo dat hel publiceek hier aen is gelegen tot welvaren van sijne Co : Mat : onderdanen voorsz. Oorsaeck dat den Suppliant de voornoemde twee vennen ende hoeczken heije, van de welthoudercn van Turnhout voorsz. heeft geheijst ende versoecht deselve aen sijne Bleyckereye te voegen, volgens hunne mondelinge belofte. Ende want de selve daer toe wel thoonen genegen te wesen ; soo ist nochtans dat de voorsz. vueginge wort opge-

houden tot grooten interest van hem Suppliant, dije verscheide goederen heeft vercocht, ende geldt heeft opgenomen, om dit werck te vollrekken, soo dat sijn geheel welvaeren hieraen is gelegen, boven het publieck, d'welck hier door oock compt te lijdén, oirsaecke dat den Suppliant hem keert tot den Hove.

Oodmoedelijck biddende aende selven l'octroijren de voorsz. twee venne, mitsgaders de voornoemde 275 roeden heije, inder voegen ende manieren als den Suppliant met den voorsz. Rendmeester ende Welhouderen van Turnhouth daer over sullen konnen accorderen (vermits de gemeijne vroijnte bijde voornoemde vennen sijn gelegen, ende oock de voornoemde heije) de gemeijnte van Thurnhout is comende, om in 't gemeijn bij hun gebrijckt te worden : mitsgaders 'taggrèren de ingravinge bijden Suppliant alreeds gedaen, daerop de voornoemde Bleijckerije tegenwoordich is staende, d'welck doende etc.

Bij dit stuk is ingenaaid het volgende : Compareerden op heden den vierden november xvij C. viare vijfslich d'ersame Jan aelbrechts, Antoni haecz, Adriaen wouters, Luycas geudens, Peeter van Deurn, Peeler Stockmans, Nicolaes Schoenmakers, Cornelis Roevens, Willern huysmans, Jan ende Adriaen van Dijk Simonssonen, Jan geenen, Wouter verhaeren, ende Hendrick Stockmans, Jan van Deurn, Peter Fijen Wouterssoen ende Nicolaes Heijns, Alle ingesetenen vanden gehuchte genaemt de heysijde, onder de Vryheyt van Turnhout, dye welke ter instantie ende verzoecke van Jan Theeus ende Peter vanden Venne, tol gerieff ende accomodatie van seeckere garen bleyckerije, die dewelcke Jan Theeus ende Peeler vande Venne van intentie sijn te maecten ende op te stellen in voorsz. gehuchte vande Heysyde, aen de selve hebben geconsenteert ende verclaeren midts desen te consenteren, dat sij tot beter gemaect vande voor bleyckereye sullen mogen gebruycken seckere venne gelegen opde heysyde voorsz. genoemt het waschwater, omme daer uyt het garen op den voorsz. op te stellen bleycke te connen, te mogen begieten ende tselven alsoo te gebruycken als de voorsz. Jan Theeus, ende Peeter vande Venne thunnen meesten oirboir ende proffyte goetdunken ende gelieven sal, met erpresse conditie nochtans dat de voorsz. comparanten hunne schapen alle jaren in het voorsz. waschwater sullen vermogen te waschen, ende en sullen de voorsz. Jan Theeus ende Peeter van de Venne het voorsz. waschwater nyet vermogen aff te laten voir St Jan Baplistendach inden midsomere, voor welck voorsz. gebruyck de voornoemde Jan Theeus ende Peeter vande Venne aen voorsz. ingesetenen ende naerburen vande heijssyde hebben geloeft jaerlijcken te geven

en te betalen de somme van sesse Rinsguldens tstück vande gulden gerekent op twintich st. jaerlijcx precisie te voldoen, ende te betalen, ende sal het aenveerden ende gebruycken van het voorsz. venne ende waschwater eerst beginnen te Bamisse, oft te Alderheyligen inden jaere van xvj C sevenervyffttich, tot welcken tijt toe den voorsz. Jan Theeus ende Peeter vande Venne moeten gedoogen dat het selvegebruyckt worde by Jan Anthonissen ende desen tyl geexpireert synde sullen de selve Jan Theeus, ende Peeter van de Venne het voorsz. waschwater op conditien als voor soo lange mogen gebrucken als hun des goetduncken ende gelieven zal, ende vermogen oyck jaerlijcx van het voorsz. gebruyck afstand te doen, dese verclaerde de voorsz. partijen te wesen hunne minnelijcken accoorde gelovende de selve elck voor soo vele hun aengaen mach te houden voor goet vast gestandich ende onverbreeckelijck van weerden onder verbintnisse als naer recht, In kennisse der waerheit hebbe dese doen schrijven ende ter presentien van deersame Gerart Aelbrechts Peeter Fijen Geertsoen ende Jan Verschueren tsamen als geluygen met hunne eygene hantmercken onderteekent, die quo supra, ende was onderteekent Aldus

(geen enkele van de ingesetene van de Heisijde kon schrijven, wat voor elk afzonderlijk omslachtig wordt herhaald. Ik geef alleen de weergave van die namen waarachter het «handmerk.»)

Jan Aelbrechts	Adriaen Van Dijk	Dieck Aerts
Wouler Verhoeven	Anthonj Hacx	Jan Gheenen
Andries Wouters	Henr. Stockmans	Henrick Loyx
Servaes Wouters	Peeter van Deurn	Niclaes Reyns & Peeter Stockmans
Lucas Geudens	Geeraert Aelbrechts	Niclaes Schoenmakers
Peeter Fijen	Corn. Roeffs	Jan van Dijk Symons sone
Willam Huysmans		Geert Faes als getuigen.

Onder stont mij present onderteekent Verschueren.

II

Rechtskundig advies door verschillende procureurs verstrekt.
Origineel stuk op papier, 8 blz., formaat 29 × 19.

MEMORIE

Dat eenen Jan Theeus ingeseten van Turnhout Tijckwercker van zijnen stijle tot gerieff ende onderhoud vande Ambachte vande Tijcknatie, binnen de voorseide vrijheit alduer op seckere erve hem uyter gemeyne vroente opden geluchte van

heyseyde vercocht heeft begonst te formeren eene bleyckerije

ende het js waerachtich datte voorseide tijcknatie wel een is vande principaelste leden der voorseide Vrijheit ende wel een derdendeel van het corpus der selver Vryheyt js representerende.

ende datte selve geheele Vrijheit door de traeffycquen ende Coopmanschappen vande voorseide Tycknatie, soo wordt gebenefiliceert ende onderstaen dat hij naer eenigh welvaeren enwel standt aen selve Tycknatie den handel ende Coopmanschappen daer van dependerende js gelegen.

Oorsacke datte wethouderen ende Regeerderen der gemelde Vryheyt van Turnhout syn geneghen ende oock schuldich de voorseide Tycknatie soo seer te Avanceeren ende in haeren handel ende trafficque te maintaineren als des naar eere ende eedt can bestaan.

Tis oock waerachtich, datt voor date eer de voorseide bleyckereye js begonst, dwelck nu eerst js geschiet, over een jaer oft twee herwaers, die vande voorseide Ambachte haer ghaeren hebben moeten doen bleycken in Holland tot Rotterdam ende Dordt ende daer over aldaer wel jaerlijcks js betaelt moeten worden ontrent de 8000 gulden behavens de Licenten en vrachtloonen

Ende alsoo de voorseide nieuwe, geerigeerde Bleyckereye van Jan Thecus in haer selven wordt bevonden, geheel goet edoch soo onvrye ende cleyn, datten voors. Ambachte van tijcknatie daer by nyet en can worden gedient, nochte oock egheene Neevinghen daer toe van buyten jnnecommende en connen worden geadmitteert.

Soo heeft den voorseiden Jan Thecus bij seeckere syne requeste geverificeert door geannezeerde attestatien, tselve aende heeren Wethouderen der voorseide Vryheyt geremonstreert als blyckt by de selve hyer mede ghaende.

Waer over de selve wethouderen genegen synde den Suppliant te accomoderen als weth ende wel siende tselve te strecken tot gemeyn welvaeren ende welstant der voorseide Vrijheit hebben haer, met volle Collegie ende den heere Rentmeester gevonden in fundo, daer op was slaeghende den versoecke des Supplants

Ende aldaer siende het goet ende de wel gefundeerde versoecke des Supplants hebben den selven aldaer tusschen den loep comende vuyt de meergooren ende het waswaeter noch seeckere erve der gemeyne vroente vercocht, ende met affpaelinghe van seeckere staczkens gedesigneert, als hem tot vergroutinge ende bevryinghe van synen blijcken noodtsaelycken.

den voorseiden Suppliant dyenvolghens trachtende met behoorelycke affgravinghe, de voerseide hem niuwe vercochte ende gedesigneerde erve te incorporeren. Soo syn gecommen de gebueren vande heyside dye op seeckere verchynssinghe van -j braspenningh tsjaers gedaen ten behoeve van syne Majesteit op eenen wouwer groot ontrent een bunder gelegen op de heyside, noort op den waterloop commende uyt de Mergooren verders rontsomme in de vroent. Sustineren haer de voerseide niuwe vercochte vroente te competeren ende datte wethouderen egheene macht en souden hebben de selve te verghenve ofte te vercoopen, hebben dyenvolghens aende Suppliant gdaen verboth van voordere graevinghe

Den voorseiden wouwer wordt genoempt het waswater, ende is wel groot ontrent een bunder ende tusschen desen wouwer ende den voerseide loop, Soo leyt de voerseide leedighe vroente de welke als noodt saeckelycken, tollen voerseide bleyck behoort te worden geapplianceert, synde in haer selven van egheene ofte emmers seer weynighen importantie, nelders anders als totter voerseide bleyckereye bequaem In somma het schijnt, datte voerseide Ingesetene hierover willen maecten eene Monopolie teghens de voerseide wethouderen ende die van de tyckenatie.

Waeromme men hen sal
behoren te laeten informeren

Oft de voorsz. wethouderen (: als volghens de Octroye aen den Coopbrief vanden gemeynen Aert. Inden naeme der voorseide Vryheyl de proprietarissen des selffs :) nyet en vermoghen de voorsz. leedighe vroenten te vercoopen. Ja oock wegh te geven totter oprichinghe der voorsz. bleyckereye door dyen de selve is streckende tot onderhout ende maintaineringhe der voorsz. Tijckenatie ende hel groot welvaeren ende welstant der voorsz. Vrijheyl.

Oft daer teghens can obsteren de voorsz. chynssinghe dye privatellycken door de Rentmeesters ofte Admodiateurs van syne Majesteits domeynen can syn geschiet Onghoort ende sonder consent vande voorsz. wethouders als eygenaers vande vroente

Ende soo dese verchynsinghe conste bestaen ende aende voorsz. gebueren waere gheven hel erfrechtelc (:des men vermeynt neen :)

Oft de voorsz. wethouderen de voorsz. vroenten effenwel nyet en souden vermoghen naer hen te nemen ende tot welvaeren ende welstant der voorsz. Vryheyl nyet en souden vermoghen te appliceren totter voorsz. bleyckereye, mits affdraeghende den voorsz. chyns ende betaelende den gronde

volghens lauzatie van onpartydighe schatters.

Hem ingevalle des voorsz. wouwer het waswater wordt groot bevonden ontrent een bunder, buyten de voorsz. ledighe vroente oft de voorsz. gebueren, hun daarmede nyet gecontenteert en sullen moeten houden nyetteghenstaende den selven wouwer is regenotende op de voorsz. loop daer de selve ledighe vroent is liggende tusschen beyden, ende oft de selve ledighe vroent, nyet en zal worden gehouden als vrye gemeynte.

Gesien bijder ondergeschreven 't privilegie vanden Aerdt van Turnhout met den cas ende queriturs hierboven gestelt gedraeght het Advijs op die ierste vraege dat de Welhouderen ende het Corpus van Turnhout volgens 't voorsz. privilegie hebben de volle dispositie vanden Aerdt ende gemeynten om deselve te mogen vuytgeven op chijs, vercoopen etc. ende dat de verchijnsinghe oft vuytgeven, dwelck de Rentmeesters oft Admodiateurs sonder consent en sonder mede stemmen vande Welhouderen gedaen, nyet en can bestaen noch valideren tegen hunnen wille ende danck, soo dat sij sulcken erfven de novo mogen vuytgeven ende verbieden de particuliere die de verchijnsinge onbehoorlijk gedaen hebben hun dese selve erfven te bemoeijen, inden verstande nochtans dat de particulieren de verchijnsde erfven nyet beseten ende gebruyckt en hebben opden voorsz. verschijsinge den tijt van 30 jaeren in welcken gevalle men soude moeten ingaen den weg van actie.

Belangende de tweede vraege gedraeght het Advijs in dyen het erfrecht bij verchijnsinge behoorlijk vercregen is dat de Welhouderen alsdan nyet en vermogen deselve naer hun te nemen, midts affdraegende den chijs, maer souden ter oorsaecken ende wel vaeren van het publijck aen deselve particulieren verchijns hebben 't sy een bunder min oft meer al leer men vast can seggen oft sijmetten wouwer het waswater hun souden moeten content houden den welcken ontrent een bunder groot soude wesen. Aldus geadviseert binnen Brussele den vijffden September 1659.

(get.)Moors

Op hetzelfde stuk, maar in een ander geschrift.)

Den onderscreven conformeert hem met het bovenstaende advis absolutelijck ende sonder eenige distinctie te maeken weder de particuliere erven hebben bestaen 30 jaeren weder niet, als sijnde in rechte notoïr dat gronden van erven eene stat oft gemeynte competerende niet en connen worden geuscapiert metten laps van 30 iaeren 1.9.1. 45 ff. de usucap : et usurp : dwelck of quaeme te cesseren ende dat verstaen conde

worden dat de voorsz. particuliere per usucapionem oft andersints daer van den eygendom becomen hadden, soo soude al evenwel de raet van Turnhout gepermitteert sijn deselve particuliere afstant te doen doen vande selve erven mits hun re-funderende de kosten scaeden ende interesten ter saeken van dyen te lijden ter behoortlijcke taxatie ende moderatie textus in L. 1 ubi barth et alij Cod. de exisaudient L. item si verberatum § 1 ubi idem barth : ff de rei vendit. L. lucius titius ff de evict late covarr. Lib. 2 var resol. cap 3. n. 5. et Lib. 3 cap. 14 ende de redene is daervan evident in favore utilitatis publicem, cuius gratia auferrri possunt privatorum domus dirvi dunmodo competens pratum privato der ...quam vis in oblatione non consentiat per text in L. si quando Cod. de oper. publ decius conf. 270 n. 3. aldus geadviseert bijnen Antwerpen den 12den Juni 1660 salvo meliori

(get.) Hen. Bukentop 1660.

(een derde advies van een andere hand nog op hetzelfde stuk.)

Den onderscreven soude moeten sien ende examineren het octroy ende gepresupp... oneert, tselve te wesen alsulcken effecte als hier vore staet verhaelt : soude mij conformeren advijse van den Heere Advocaet Moors met dese reserve dat het sekerste is in omnem venentem in te gaen den wech van actie sonder tegens die particulieren in te gaen de wech van verbode gemerckt in titel hebben naer dat den selven is ende sijn in eene ... : Aldus geadviseert in Antwerpen den 15 Juni 1660 salvo meliori

(get.) K. van Loon. 1660.

ben van tselfde gevoelen, onder correctie, desen 17 Juni 1660.

(get.) S. de Hertoghe 1660.

III

Notariele akte, originel stuk, 4 blz., formaat 32½ × 20½, waarvan 2 blz. beschreven.

Inden Jaere ons Heeren duijsent sesse hondert ende negenen-vijftich, den derden dach der maent Jannuarij, voor mij Jacques stockelinc openbaer Notaris bijden Raeden van Brabant geadmilleert, t'Antwerpen residerende, ende ter presentien vande getuijgen naergenoemtl, Compareerden Matthijs de man oudt 48 jaeren, Balthazar fruijthoven oudt 37 Jaeren, Jooris Janssens oudt 45 Jaeren, Cornelis van nieuwenhuijsen oudt 41 jaeren, Ende Jan van Leijden oudt 34 Jaeren alle Inwoonende Poorteren deser stadt, Ende paticulierlijck handelende in garens ende twijnen Ende hebben (ter versogcke van Jan Theeus - Bleijcker tot Turnhoudt) verclaert ende gealles-

leert op henne manne waerheijt t'allen tijden eedt presente-
rende des versocht sijnde waerachtich te sijn dat sij nu ette-
lijke Jaeren in differente bleijckerijen soo in hollant tot haer-
lem, ende Dort als In Vlaenderen tot Gent, Dendermonde ende
elders daer bleijckerijen van garens, ende twijnen gehouden
worden, groote quantiteijten van garens ende twijnen geson-
den hebben omme gebleijckt te worden, Ende dat sij attes-
tanten bij ervarentheijt bevonden hebben, dat in geene vande
voorseide Bleijckerijen het garen, ende twijn, soo vast, sterck
ende wil gebleijckt en wort, als sij bevonden hebben in eeni-
ge partijkens garens, ende twijnen die sij gesonden hebben
aenden voorseiden Requirant om op sijnen bleijck die hij tot
Turnhout voorseid opde heijssseij, t'sedert een Jaer twee ofte
drij herwaerts heeft gemaectt, te doen bleijcken. Verclaeren-
de sij attestanten tollen dien, dat sij aldaer veel meerdere quan-
titeijten van garens, endetwijnen souden gesonden hebben en-
de alnoch souden seijnden, Indien sij geen achterdencken en
hadden van verties, die door dieste ende anderssints souden
connen veroorsaectt worden, ter oorsaecten dat de voorseide
bleijckerije vanden voorseiden requirant niet genoeghsaem
tegens soodaenige Inconvenienten en is bevrijt, met eenige
voordere grachten ende begravingen, dewelcke aldaer ge-
maectt sijnde, d'Attestanten soude moveren ter exclusie van-
de voorseide wuijtlantsche Bleijckerijen, allen hun garens, en-
de twijnen te seijnden naer de bleijckerije van den requirant
Ende want etc. Consenteerden etc., Aldus gedaen binnen Ant-
werpen ter presentien van heer, ende meester henricus Buken-
top, Advocaet, ende Licentiaet in de Rechten, ende Peeter meu-
lewets als getuigen hebben de Comparanten de minutte deser
ten protocolle, beneffens mij Notaris onderteeckent, quod At-
testor

(get.) J. Stockelinck Notaris 1659

In dorso : Declaratie onder Eede dat den blijck beter is dan
die van Antwerpen

voor
Jan Theeuws bleijcker
1659

De Behandeling der Frankische Gespen van Lutlommel

door

D. GOORIECK & Raym. PEETERS.

De koppeling van deze twee namen - deze van Juffr. D. Goorieckx, mijn medewerkster in het Laboratorium, en van de Heer R. Peeters, Conservator van het Museum «Taxandria» - is geen toeval. Ze is de uitdrukking van een reële samenwerking tussen dit Laboratorium en één der zg. «provinciale» musea, waarvan de kunstschaten de volle belangstelling verdienen der officiële overheidspersonen.

Ik verheug er me over dat we, in de behandeling van de voorwerpen van Lutlommel, een goed resultaat konden bereiken.
P. C.

Dank zij de bemiddeling van Professor Dr S. J. De Laet werd door het Museum «Taxandria», in December 1949, een belangrijke verzameling ijzeren voorwerpen toevertrouwd aan het Centraal Laboratorium der Belgische Musea met het doel er te worden verzorgd en bestudeerd. Deze voorwerpen werden in 1938 bij toeval gevonden te Lutlommel (op de grens van Antwerpse en Limburgse Kempen) en werden vermeld door Kanunnik J. E. Jansen (1) als behorende tot een Frankische begraafplaats van de VIIe eeuw.

Tussen deze ouden vallen in het bijzonder een aantal ijzeren gespen te vermelden.

1° Wetenschappelijk voor-onderzoek (2)

Daar de keuze van een behandeling afhankelijk is van de staat waarin de voorwerpen zich bevinden en van de aard der

(1) JANSEN, Kan. J. E. : *Turnhout en de Kempen*. Turnhout, Bro-pols, 1940, blz. 40, illustr. blz. 424-3.

(2) De uitslag van een vollediger wetenschappelijk onderzoek zullen later worden gepubliceerd.

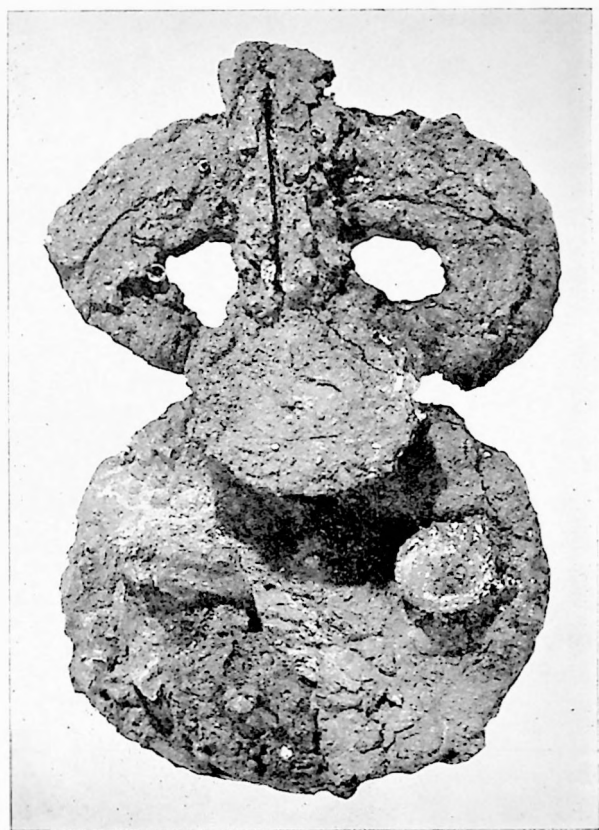

Foto A. C. I., Brussel

Pl. 1. Frankische gesp van Luttomel, vóór de behandeling
(natuurlijke grootte).

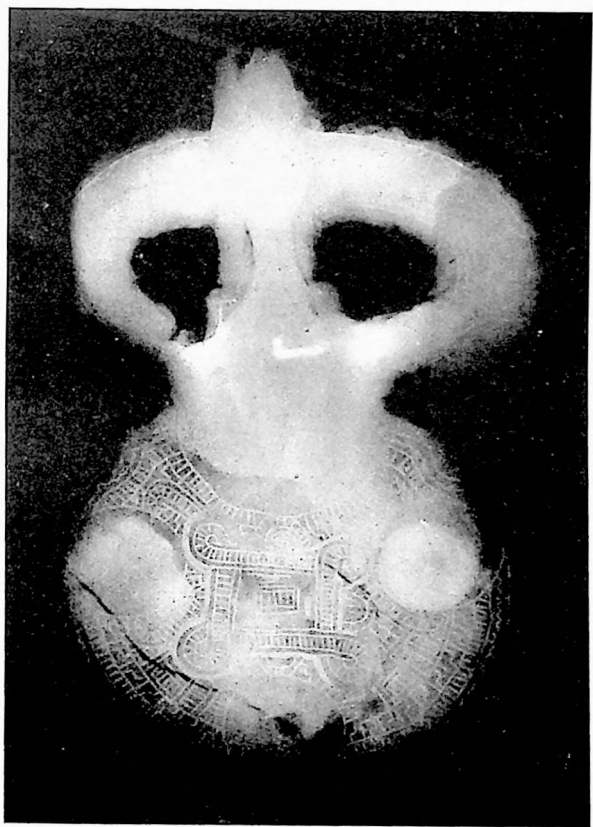

Foto A. C. I., Brussel

Pl. 2. - Radiografie van dezelfde gesp vóór de behandeling.

Foto A. C. L. Brussel

Pl. 3. - De gesp na de behandeling in het laboratorium.

der ontanding waaraan zij onderhevig zijn, drong een voorafgaandelijk wetenschappelijk onderzoek zich op.

Op het eerste zicht hadden deze voorwerpen het uitzicht van een zeer harde, ijzerhoudende massa, totaal gemineraliseerd en overdekt met barsjes en kratertjes. Alleen de algemene vorm bestond nog (Fig. 1).

De radiografie leidde tot een belangrijke ontdekking die het historisch en oudheidkundig belang der gespen aanzienlijk verhoogde: de ijzerhoudende massa verborg het bestaan van zekere versieringselementen bestaande uit damaceer- en plateerwerk (Fig. 2).

Het daar op volgende microchemische en metallografische onderzoek toonde aan dat de corrosie in hoofdzaak bestond uit ferrioxjde en ferroferrioxjde, doordrenkt met oplosbare zouten, waarbij alkalichloriden, en dat de gedamaceerde en geplateerde motieven op basis van zilver waren en in bijkomende orde, van messing en brons.

De uitslag van het onderzoek - de broosheid der stukken, de hoge graad van corrosie, de doordrenking met oplosbare zouten en de aanwezigheid van damaceerwerk (plateer) - waren richtinggevend voor de methode der behandeling.

2°) *Verwijdering der alkalische zouten.*

Het natriumchloride was het belangrijkste element onder de alkalische zouten. Deze laatsten vormen een bestendig corrosie-gevaar en moeten verwijderd worden. Wegens de grote broosheid der voorwerpen, werd er de voorkeur aan gegeven deze zouten niet door water op te lossen, doch de gespen te dompelen in een lichtjes waterhoudende oplossing van ethylalkohol, welke gedurende verschillende weken regelmatig werd verversd.

3°) *Electrochemische behandeling.*

De uitzuivering van de stof bij middel van alcohol volstaat niet om oude voorwerpen te vrijwaren tegen verdere inwerking der corrosie. Deze kan, met een grotere kans op slagen, bestreden worden door een electrochemische behandeling welke reeds meermaals in gespecialiseerde werken werd beschreven. De voorkeur werd gegeven aan de methode met behulp van soda en zink zonder aanwending van elektrische stroom.

De gespen werden in aanraking gebracht met zinkkorrels

en gedompeld in een oplossing van 5% natrium hydroxide. De afvoer van de corrosiestoffen werd bovendien bevorderd door verwarming van de oplossing bij een warmtegraad van 45 tot 50 graden Celsius. Na deze behandeling, die verscheidene uren duurde, werden de voorwerpen herhaalde malen afgekookt in gedistilleerd water, ten einde er de bijtende soda en andere zouten die de corrosie konden in de hand werken, uit te verwijderen. Tenslotte werden de voorwerpen behoorlijk en geleidelijk gedroogd in droogstoof bij 110 graden, gedurende tenminste 48 uur.

4°) *Mechanische behandeling.*

Pas in dit stadium kan men er, met voldoende waarborgen, aan denken, de gespen te ontdoen van de ontsierende korst die hen nog altijd bedekt.

Daar deze, we herhalen het, buitengewoon broos zijn, werden ze gedrenkt met «Bedacryl», een kunstharz dat, in vloeibare toestand, in alle barsten doordringt en dat, door te verharden, de voorwerpen in staat stelt mechanische schokken te doorstaan (3).

Een geduldige afslijpingsarbeid bij middel van de slijpsteen, ontdoet het voorwerp, millimeter bij millimeter van zijn omhulsel en vertoont weldra de zeer grote rijkdom en de verscheidenheid der decoratieve elementen die uit edele metalen zijn samengesteld. De proefnemer volgt stuk voor stuk de gegevens die de radiografie hem verstrekt en krijgt het gevoel dat hij een tweede maal het kunstvoorwerp schept, dat anderen na hem, op zijn juiste waarde zullen kunnen bewonderen.

1°) *Laatste beschermingsmaatregelen.*

De aldus behandelde voorwerpen dienen zoveel mogelijk te worden beschermd tegen de inwerking van lucht en vochtigheid. Te dien einde werden zij opnieuw gedrenkt in een oplossing van Bedacryl en gedroogd onder een vacuum van de orde van 15 m/m. De ietwat onaangename glans die er

(3) Bedacryl 122 X dat in het Laboratorium wordt gebruikt, is een oplossing van een gepolymeriseerde acrylverbinding in Xylol. Een doordringingstechniek waarmee kan vergeleken worden werd gepubliceerd door LEFEVE, R. en SNEYERS R. : *La microchimie des peintures anciennes. Une nouvelle méthode de préparation des coupes* ; in : Mededelingen van de Vlaamse Chemische Vereniging, 12e jg., nr 1-3, 1950, bl. 99-101.

het gevolg van is, wordt ruimschoots vergoed door de betere bewaring van de oude grondstof.

* * *

Een gelijkaardige, doch eenvoudigere methode dan de onze werd reeds vroeger gepubliceerd (4).

Het verschil in de behandeling vloeit voort uit factoren van verschillenden aard. Tussen deze varianten in de behandeling, verkoos het Centraal Laboratorium der Belgische Musea deze, welke, misschien ten nadele van een fraaier uitzicht, grotere waarborgen biedt voor het behoud dezer relikwieën van het verleden.

Dankbaar Naschrift.

Kan men zich indenken welke de bewonderende gevoelens kunnen zijn die iemand zouden overweldigen wanneer hij er getuige van was hoe een stuk oud, door roest verkankerd ijzer, als door een toverslag aangeraakt, werd omgeschapen tot een fraai juweel ?

Dit was nochtans de aangename sensatie die Prof. Dr P. Coremans, Directeur van het Centraal Musea te Brussel, ons bezorgde toen een eerste reeks, door zijn diensten behandelde Merovingische voorwerpen naar ons museum terugkeerden.

De redding van deze zeldzame kunstvoorwerpen, die tot een traag maar onafwendbaar verval schenen gedoemd, en hunne merkwaardige gedaanteverwisseling, vormen een werkelijke topgebeurtenis in het leven van ons kempisch museum.

Om dit alles voelt het beheer van «Taxandria» zich gedrongen hier uiting te geven aan zijn diepe gevoelens van hulde en dankbaarheid die uitgaan naar Prof. Dr Coremans, aan wiens voortreffelijke en terecht befaamde wetenschap, gepaard aan een belangloze en warme liefde voor de relikwieën van het verleden, deze hoogst gelukkige en bewonderenswaardige verwezentlijking in de eerste plaats te danken is. Taxandria's dank gaat tevens naar zijn staf uitgelezen medewerkers die door hun kunde, hun zorg en hun geduldige toewijding deze schitterende verwezentlijking mede hebben mogelijk gemaakt : de heer R. Sneyers, laboratoriumchef, en vooral Mej. D. Goorieckx, specialiste voor de metaalbehandeling, en welke, door geboorte, nog van Turnhoutse afkomst is.

HET BEHEER VAN TAXANDRIA.

(4) SALIN, E. en FRANCE-LANORD, A. : *Le fer à l'époque mérovingienne*. Paris, 1943. P. 12 et suivantes.

OUDE TURNHOUTSE FAMILIEN :

De familie Van Meurs

door

JOS. HENDRICKX.

Hoogstwaarschijnlijk is de familie van Meurs afkomstig uit Noord-Nederland. In het Adelsboek van Rielstap (1) treffen wij niet minder dan 11 verschillende blazoenen van «van Meursen» aan, waarvan verschillende klaarblijkelijk op de zelfde oorspronkelijke figuren teruggaan, en door de loop der tijden gevarieerd werden.

Holland, Amsterdam, Heusden, Den Haag, Gorinchem. worden vermeld als verblijfplaatsen dezer familiën.

Op het archief Turnhout berust een schepenzegel van Mathijs van Meurs van 1657 die geen heraldisch wapen vertoont, maar slechts de initialen van zijn naam, met enige bijhorigheden die veel overeenkomst hebben met een huis- of koopmansmerk.

Wanneer vestigde de familie zich in onze stad ? Het Jaargetijdenboek van het Kapittel van Sint Pieter (XVe en XVII eeuw) (2) vermeldt geen enkele maal deze naam. De Cynsboeken van 1368 van het Land van Turnhout (3) maken enkel gewag van hen op het einde der XVI eeuw, wanneer zij spreken over Mathijs van Meurs, wonende op de Markt in «de Witte Leeuw» (4).

Het is pas in de tweede helft der XVIIe eeuw, dat we kennis maken met de familie. Namelijk in de parochiale huwelijksregisters van St. Pieterskerk, die vermelden :

Jan van Muers, gehuwd met Dimphna Vermeulen op 22 Oct. 1577 (fol. 6135) :

Matheus van Meurs, gehuwd met Hadewigis Merx, op 28 Nov. 1584 (fol. 5171) ;

(1) RIETSTAP, (J.B.) *Armorial Général.*

(2) JANSEN, (J.E.), *Jaartijdenboek van het St Pieterskappittel te Turnhout in de XV-XVI eeuwen.* Turnhout, 1924.

(3) JANSEN, (J.E.), *De cynsboeken van het Land van Turnhout.* Turnhout, 1935.

(4) Idem, blz. 108. Register van anno 1600. «*Matys van Meurs, op huys, hof aen de mercht gheeten den Witten Leeuwe wesendo den hoecck van de Otterstract, Oist syn zelfs, Zuyl d'Otterstract, West de Merckt, Noort Jan Pauwels* ».

Jan van Moers, gehuwd met Elisabeth Walschaerts op 26 Febr. 1585 (fol. 5173) ;

Jan van Moers, gehuwd met Margaretha Vermoelen op 14 April 1589 (fol. 5186).

In welke graad deze van Meursen met Mathijs, de stamvader der familie die we hier behandelen, in verband staan, is niet uit te maken. Wel ziet men dat de familie hoog staat aangeschreven, daar zij aanstonds bekleed wordt met de bestuursambten en opgenomen wordt in de voornaamste families der stad, zoals bijv. de Walschaerts, die onder hunne leden telden, Quirijn Walschaert, secretaris der stad in 1595.

De schrijfwijze van de familienaam : van Meurs, van Muers, van Moers, wordt gedurende de 18e eeuw kortaf Meurs. Deze leeft heden ten dage nog voort onder de Turnhoutse bevolking.

I. — Stam : MATHIJS VAN MEURS

Mathijs van Meurs, + (5) 23 Maart 1603 ; × . 28 Nov. 1584 met Hadewigis MERCX, + 19 Oct. 1624. Zij woonden op de Markt in «De Witte Leeuw» (hockhuis Markt-Otterstraat, nu huis Boenders), en werden begraven in het koorcken van Sint Sebastiaan in St. Pieterkerk (6).

Daarvan :

Jan, + 28. Oct. 1640. Hij was koopman en bleef ongehuwd. Uit zijn merkwaardig testament blijkt dat hij een vermogend man moet geweest zijn. Hij woonde evenals zijn vader in het huis «De Witte Leeuw» en werd begraven in het koorcken van Sint Merten (7) in de Sint-Pieterskerk.

....., de vrouw van Geraart HERTSENS. Haar naam wordt in het testament niet vernoemd.

Jenncken, + 3 Aug. 1660 ; × Marcus GEERTMANS 2 Aug. 1606 (fol. 451), welke borgemeester was te Turnhout (8).

(5) °, cedeoof, × gehuwd, + gestorven. De nummers tussen haakjes. duiden de bladzijden aan der doop-, of huwelijks- ofwel dodenregisters.

(6) Hun grafschrift vedmeldt : «Hier leet begraven den eersaemen Mathijs van Meurs, coopman, sterft den 23 Meert 1603 ende eerbaere Heyllyen Mercx, synre huysvrouwe streft, 19 october 1624.» Bundel «Grafschriften». Stadsarchief.

(7) Grafschrift : «Hier leet den eersaemen Jan van Meurs, coopman streft, den 28 October 1640 «Zijn testament berust op het Stadsarchief. Bundel «Familie van Meurs. » 17 October 1640.

(8) Grafschrift : «Hier leet begraven den eersaemen Marcus Geertman, Borgemeester deser Stadt ende Vryehyt van Turnhout. Eerste geestelyke vader van het clooster der mindebroeders alhier, sterft den 20 April 1659 ende eerbaere Joanna van Meurs, synre huysvrouwe, sterft den Aug. 1660.»

Mayken, + 9 Juni 1659 ; × *Jan DIELS* (9) welke + 8 Nov. 1654.

Rochus, waarover verder. II. A.

Sebastiaan, waarover verder, II. B.

Heyljen (10). + 5 Mei 1688 : × *Hendrik DIELS* *Adriaan-*
zoon op 19 Juni 1622 (fol. 5264), welke + 16611647. In de
Borgemeestersrekeningen vinden wij dat hij het ambt van
Borgemeester waarnam van 1643 tot 1645. Zijne vrouw verving
hem na zijn dood van 1647 tot 1649.

II. A Stam : ROCHUS VAN MEURS.

Rochus, × *Helwigis DIELS*. Hij was *Borgemeester* van 1637
tot 39 en van 1639 tot 41. Tevens was hij *schepene omstreeks*
..... en vervulde het ambt van *Heilig Geestmeester*. Zij wer-
den begraven voor het altaar van de *II. Apolonia* (11).

Hunne kinderen waren :

Elisabeth, ° 29 Sept. 1613 (fol. 578).

Mathias, ° 12 Nov. 1617 (fol. 617.) welke verder wordt be-
handeld, III. A. I.

Catharina, ° 21 Maart 1620 (fol. 640).

Maria, ° 6 Jan. 1626 (fol. 695).

II. B. Stam : SEBASTIAAN VAN MEURS.

Sebastiaan, + 26 Juni 1663 : × *Anna EMPSENS* 22 Oct.
1627 (fol. 5305), + ... Aug. 1686 (fol. 4812). Hij was *Borge-*
meester van 1659 tot 1661 (12) en tevens *Heilig Geestmeester*
(13). Hij + 27 Juli 1663 (fol. 4759).

-
- (9) *Grafschrift* : «*Hier leet begraven Jan Diels in syn leven Kerck-*
meester deser Städt ende Vryheyd van Turnhout, sterft den 8 Nov.
1654 ende eerbare Maria van Meurs, syne huysvrouwe sterft den
9 Juni 1659.»
- (10) «*Sepulture van Hendrick Robert, in syn leven Aelmoesnier deser*
Vryheyd, sterft den 18 Jan. 1733 ende van syn vader Peter Robert,
Kerkmeester deser Kerck, sterft den 13 Meert 1694 en vansyn moe-
der Heyltjen Diels, sterft den 27 Jan. 1698 en van sijne grootvader
Hendrick Diels, in syn leven Borgemeester sterft den ende
van syne grootmoeder Heyltjen van Meurs sterft den 5 Mey, 1688.»
- (11) «*Hier leet begraven den eersaemen Rochus van Meurs, Schepen,*
en Borgemeester ende Heiligegeestmeester deser Vryheyd van Turn-
hout heeft gediend, sterft den 11 Nov. 16... ende eerbare Helwigis
Diels, syne huysvrouwe sterft den 27 Februari...»
- (12) *Burgemeesterrekeningen*.
- (13) «*Sepulture van den eersaemen Sebastianus van Meurs, in syn leven*
geweeest Heyliggeestmeester ende Borgemeester der Stad ende Vry-
heyd van Turnhout. sterft den 26 July 1663 ende eerbaere Anna
Empsens syne huysvrouwe, sterft 30 Augustus 1686.»

Vleugel van het hoofdgebouw door Vermanden opgetrokken naar het voorbeeld van Burgerhout.

Daarvan :
Mathias, ° 4 Maart 1629 (fol. 784).
Helwigis, ° 4 Juni 1631 (fol. 816) ; × Jan VERACHTER
 28 Sept. 1666 (fol. 5427).
Jan Baptist, ° 4 Sept. 1636 (fol. 911). Wordt verder behan-
 deld, III, B. 1.
Anna, ° 27 Maart 1639 (fol. 951).
Sebastiaan, ° 9 Maart 1642 (fol. 1102).
Augustinus, ° 28 Mei 1645 (fol. 1055) ; wordt verder behan-
 deld, III, B. 2.
Anna Catharina ° 18 Nov. 1648 (1112) ; + 26 Aug. 1711 ;
 × *Jacobus COLEN* (14).
Elisabeth, ° 5 Oct. 1651 (fol. 1656).

III. A. I. Stam : MATHIAS VAN MEURS

Mathias, ° 21 Nov. 1617, zoon van Rochus en Heiwigis DIELS
 × 6 Jan. 1641 (fol. 5355) met Gudula van den PLASCH. Was
 Borgemeester van 1669 tot 1671. Vervulde het ambt van sche-
 pene rond 1656. Beiden verlangden begraven te worden voor
 het altaar van den Zoeten Naam Jezus (15). *Mathias* + 3 Oct.
 1691 (fol. 4822).

Hunne kinderen waren :

Jan Baptist, ° 9 April 1642 (fol. 1008) ; × *Ida BELMANS*.
 Hij was Hoofdschout van het Land van Turnhout. Wij vinden
 slechts één kind : *Maria Elisabeth* (16), ° 22 Juni 1677 (fol.
 1709.)

-
- (14) «*Rustplaatse van Jacobus Colen, stierf den 17 Juny 1698 ende Anna Catharina van Meurs syne huysvrouw stierf de 29 July 1711 ende hunne naercomelingen en Maria van Broeckhoven haere nichte sterft den 16 Februari 1778*». Voor Jacobus Colen is er een verschil in de opgegeven datum. Het overlijdensregister vermeldt : 26 Augustus.
- (15) *Testament van Mathias (Mathys van Meurs, gehuwd met Goedela van den Plasch, 19 Sep. 1691, waarin de ere alles aan de langstlevende legateert. Wordt echter bepaald, dat hun zoon, den Heer Joan Baptista van Meurs «hoofdschouteth der Stad ende Vryheyt ende Lande van Turnhout, gehuwd met Jouffrouw Ida Belmans, reeds heeft genoten syn houwelyksgoed, welck sal gekort worden op syne erfenis.*» Beiden verlangen begraven te worden voor het altaar van den Zoete Naam Jezus in Sint Pieterskerk.
- (16). *Baptisata est Maria Elisabetha, filia legitima Domini ac Magister Joannes Baptista van Meurs, Sculteti Oppidi Municipii et totius terij Turnoltani et Domicellae Idae Belmans. P.P. Dominus et Magister Joes Belmans F.U.L. et Domicellae Maria Truyens Domina Malois, van der Bruggen, van Castele etc. Doopregister fol. 1709.*

Adriaan, ° 11 Mei 1644 (fol. 1038) ; × 26 Jan. 1689 (fol. 559⁵) Mechelina van HENS, weduwe van wijlen Hieronimus LOYX (17). Na de dood van haar tweede man, zou zij een derde huwelijk aangaan met Jonker Willem van Bock, uit Zeeland.

Anna, ° 10 Aug. 1646 (fol. 1073).

Elisabeth, ° 10 Oct. 1647 (fol. 1094).

Antonius, ° 9 Maart 1650 (fol. 1164).

Rochus, ° 7 April 1652 (fol. 1164).

Petrus, ° 17 April 1652 (1164) ; waarover verder IV, A.

III. B. 1. Stam : JAN BAPTIST VAN MEURS

Jan Baptist, ° 4 Sept. 1636 ; × Maria WOUTERS, 10 Oct. 1662 (fol. 1441). Deze + Juni 1711 (18). Koopman.

Daarvan :

Sebastiaan, ° 19 Mei 1663 (fol. 1357).

Elisabeth, ° 19 Nov. 1665 (fol. 1395) ; + 18 Sept. 1706.

Gerardus, ° 10 Febr. 1668 (fol. 1515).

Gerardus, ° 27 Mei 1669 (fol. 1541).

Jan Frans, ° 29 Juni 1670 (fol. 1582) ; × Anna de BEESTER. Daarvan : Maria, ° 20 Juni 1695 (fol. 2070).

Augustinus, ° 13 Maart 1673 (fol. 1021).

Joanna, ° 12 Jan. 1675 (fol. 1657).

Jan, ° 7 Oct. 1677 (fol. 179).

III. B. 2. — Stam : AUGUSTINUS VAN MEURS.

Augustinus, ° 28 Mei 1645 ; × Anna Maria van ALPHEN op 14 April 1673 (fol. 5447). Hij was deken van de St. Jorisgilde in 1683/84.

Daarvan :

Helena, ° 29 Oct. 1677 (fol. 1717).

Sebastiaan, ° 11 Sept. 1679 (fol. 1760).

Jan, ° 5 Mei 1681 (fol. 1800).

Maria, ° 16 Oct. 1682 (fol. 1835).

Maria, ° 16 Mei 1684 (fol. 1872).

Maria, ° 19 Sept. 1686 (fol. 1686).

-
- (17) Huwelijkskontraakt van «den Eersaemen Sr Adrianus van Meurs, Mathyssoone, toecomende Bruydeghom ter eenre, ende Jouffrouw Mechelina van Hens, weduwe wylen den Heere Hieronimus Loyx, ter andere syden, toecomende bruyt, de selve bruyt geassisteert met eenen mombair haer metten rechte gegeven. 1689, 25 July. Bundel Familie van Meurs, STADSARCHIEF.
- (18) «Sepulture van Jan Baptist van Meurs, koopman sterft ende Maria Wouters syne huysvrouwe, sterft den 1 Juny 1711 ende Elisabeth van Meurs haer dochter, sterft den 18 September 1706.

Sebastiaan, ° 19 Juni 1688 (fol. 2053).
Jacobus 25 Juli 1689 (fol. 2076).

IV. A. — Stam : PETRUS VAN MEURS.

Petrus, ° 17 April 1654; × in eerste huwelijk met Rosina van den Eynde op 3 Oct. 1678 (fol. 5522). Deze + 19 Mei 1689 (fol. 4818). Hij was brouwer (19) en woonde aan de Warande van het kasteel. In de jaren 1686-87 was hij deken van het St. Jorisgilde.

Daarvan :

Jan Baptist, ° 22 Nov. 1680 (fol. 1789), waarover verder onder V. A.

In tweede huwelijk verbond Petrus Van Meurs zich met Joanna Maria VERHAEGHT. Deze zou na de dood van haar man hertrouwen met Anthoon VERVENNEN (20).

Uit het huwelijk Meurs-Verhaeght sproten :

Maria Catharina, ° 20 Oct. 1691 (fol. 2116); × Paulus van GOETHIEM.

Ludovicus, ° 24 Sept. 1695 (fol. 2100).

V. A. — Stam : JAN BAPTIST VAN MEURS

Jan Baptist, ° 22 Nov. 1680 als zoon van Petrus en Rosina van den Eynde, × Elisabeth HENDRICKX (21).

- (19) 1 Dec. 1688 : *Aenspraecke ende conclusie voor Peeter van Meurs, Brouwer alhier aenleggere, wegens de weduwe Huybrecht W'ngaerts gedaegden.* STADSARCHIEF, bundel v. Meurs.
- (20) 29 Aug. 1704. «*Inventaris van schulden en te ontvangen gelden by sterfhuis van wijlen Jenne Marie Verhaegt, weduwe was van Peeter van Meurs ende daernaer getrouwt mt Anthonio Vervennen.* Peeter van Meurs komt er voor als brouwer van beroep.
- (21) 1 April 1729: «*Corten staet, Reeckeninghe bewys et Reliqua dewelcke mits desen voor syns Heeren die Schepenen als Oppermomboiren der Stadt ende Vryheyl Turnhout doende ende overleverende is Heer ende Meester Henricus Eustachius Ooms al momboir der kinderen wylen Pecter van Meurs soo van 't eerste als van tweeden bedde voor soo veel is rackende de goederen gecomen van wylen Jouffrouw Maria van den Plasse ende int gemeyn gebleven tusschen haere erfgenaeme wesende de voorschreven kinderen ende dat aen Paulus van Goethem als man ende momboir van Maria Catharina van Meurs cum suis wordende alhier eerstelyck getelt den Boni oft Ontfanck.*»
Volgt de opbrengst van verschillende stukken land en weiden, welke komt te belopen op 1853 Gulden 11 ¼ Stuivers. Volgt de uitgave waaronder: «*Conform specificatie soo compt den rendant over de noiren gedaen in saecken der kinderen ende kintskinderen van wylen Mathys van Meurs tegen Mechelina van Ens, weduwe wylen Adriaen*

Hunne kinderen waren :

Petrus, ° 1 Nov. 1708 (fol. 2433).

Rosa, ° 27 Dec. 1709 (fol. 2453).

Joannes Philippus, ° 7 Mei 1715 (fol. 2547) ; × Elisabeth van BELIAUW op 3 Sept. 1771 (fol. 6394).

Joanna Cornelia, ° 11 Febr. 1717 (fol. 2589) ; × Theodorus MAES op 30 Juli 1759 (fol. 6160).

Petrus Guilielmus, ° 12 Oct. 1718 (fol. 1627).

van Meurs, soo over de vocatiën naer Turnhout en Brussel als over 't formeren van instructiën in de voorgeschreven saecken verschoten aan porten van brieven als andersints van de by de selve specificatie uitgedrukt voor de somme van 100 gulden 4 Stuyvers.

Waaruit klaarblijkelijk te voren komt, dat er een proces moet geweest zyn aangaande de erfenis, tegen Mechelina van Hens, weduwo wylen Adriaen van Meurs; die ten slotte, dan ook is uitgesloten geworden. De geheele uitgaaf bedraagt 307 Gulden 14 Stuivers.

Aldus gedaen, geliquideert ende gesloten, ten overstaen van Paulus van Goethem, als man ende momboir van Maria Catharina van Meurs Jan van Dyck, als momboir ende Fransus Hendrickz als toesiender van de minderjarige kinderen wylen Jan Baptist van Meurs ende Elisabeth Hendrickz, mitsgaders van Reyner van Gastel ende d' Heer ende Mecster N.F. Pauly, Schepenen ende Oppermomboiren, desen 1 April 1729. (S) N.F. Pauly.

(21) Wy treffen de volgende families aan:

Matheus van Meurs × 24 April 1781 (6932) Anna Willemsen van Wortel.

Petrus van Meurs × 7 Jan. 1774 (6405) Maria van Mechelen.

Michael van Meurs × Maria Demeysen van Merxplas.

Gerardus van Meurs × Catharina Wyen.

Joanna van Meurs × 23 Maart 1762 (6184) Petrus Petit (Zeker zelfde familie ; doet beroep op de fondatie van Jan van Meurs.

Bavo van Meurs × Maria Mas .

Leonardus van Meurs × Anna Schippers.

Matheus van Meurs × Anna Mostmans van Merxplas.

Cornelius van Meurs × Catharina van Erck.

Jan van Meurs × Petronella van Poppel.

Petrus van Meurs × Catharina Veus.

Matheus van Meurs × Catharina Riemen.

Het is ons onmogelijk, met zekerheid, de verdere afstamming van de familie op te sporen. Wel voelt men steeds verwantschap aan met de overige Meursen die worden aangetroffen in de 18e eeuw (22) ; doch vaste gegevens ontbreken telkens. Of dit te wijten is aan leemten in de geboorteregisters ofwel aan tijdelijke uitwijking naar elders, valt moeilijk te bepalen. Tevens stellen we een sterk verval vast op het einde van de zelfde eeuw, wanneer leden der familie beroep moeten doen op de fondatie welke werd gedaan door Jan van Meurs ten gunste van de Armentafel (23). Ook van haar vroegere, drukke deelname aan het stadsbeleid, schijnt voorgoed, een einde te zijn gekomen.

(22) 17 Sep. 1793 : «*Vertoont seer reverentelyck F. J. Kerstens, wettelyck kindt van wylen Guilliam Kerstens ende Isabella van Meurs, hoe dal naer doode van Philippus van Meurs de hellight van de eens jaarlycke somme van vyftigh guldens gemacckt aen den Arme Taefel alhier door Joannes van Meurs op conditie, dat syne behoeftige familie, daer toe soude gepresseert weesen heeft stilgestaen ter somme van 325 guldens.*»

Vernoemd in de akte Joanna van Meurs, dochter van Phillips van Meurs gehuwd met Peeter Petit, welke ook van de fondatie genietten.

BIJLAGEN

In den naeme Godts Amen Byden innhouden van desen tegenwoordigen openbaeren instrumente van testamenten sy conde ende kennelyck eenen igelycken dat op heden datum voor my Lambrecht van Berwaert als openbaer notaris by den Rade van Brabant geadmitteert residerende binnen de Vryheyt van Turnhout ende in presentie van de getuygen hier onder genoemd verschenen is den Eersaemen ende discreten Jan van Meurs Matthyssone ingesetene derselve vryheyt, siek naer den Lichaemen te bedde liggende maer nochtans syne memorie, verstand ende vyf sinnen over al wel machtig wesende ende gebruyckende gelyck dat clærlyck was blyckende, den welcken overdenckende de broosheyt der menschelycken nature, datter niets sekerder en is als de doot ende niet onsekerder als de ure derselve, heeft daeromme gemaect, geordonneert ende gesloten gelyck hij maect, ende sluyt mits desen syn testament ende uystersten wille inder veuge ende manieren als hier naer volgt, willende ende begerende uytterlycken dat 't selve sal stad grypen, van weerden gehouden worden ende volcomen effect sorteren sal 't sy by forme van testament, codicille, gifte ofte maninge die men heeft ter saecken van de doot ende andersints soo iemant Christen menschen 'estament ende uyttersten wille naer de geestelycken ofte wereldlycken Rechten alderbest van weerden syn mach, niet tegenstaende dat alle ende een iglycken de poincten ende solemniteyten van recht hier inne gerequireert niet al noch volcomentlyc geobserveert ofte onderhouden en waren oock niet tegenstaende eenige stadssteden, municipale statuyten ofte lantrechten ter contrarien, alle welcke rechten ende effecten van dien soo verre die desen synen testamenten ende uystersten wille waren tiegen gaende hy testateur gederogeert heet, ende derogeert expresselyck mits desen :

In den eersten soo beveelt hy testateur syne siele soo wanneer die by den wille Godts uyl synen lichaemen scheidt sal Godt Almachtig, Maria syne gebenedyde Moeder ende alle dat hemelsche geselschap, ende syn doode lichaeme der gewyder Aerde, begerende begraven te worden in het Choorken van Sint Merten voor den Altaer in de Kercke van Sinte Pieter alhier Turnhout : voorts willende ende begerende dat hem sal naergedaen worden een Eerlycke begraffenis, ende uytvaert met vigilien ende diensten daertoe gerequireert : item gunt, geeft, laet ende maect hy testateur tot behoeve van de schamelc huysarmen deser vryheyt de somme van seslien hondert guldens eens uyl syne achter te latene goederen te profiteren, die

uytgeseth sullen moeten worden op renthe met last ende conditie dat daer uyl alle jaeren op synen sterffdach sal gedaen worden een lesende missen deur den Pastoor deser Vryheyt voor den voorschreven Altaer, daer af den selven Pastoor voor synen dienst sal hebben elcke reyse twee guldens, ende den Ceuster thien stuyvers alle jaeren als syne testateurs jaergetyde sal gehouden worden, als wanneer deselve huysarmen sullen schuldich syn te moeten comen in den selven dienst, ende bidden voor de salichheyt van syn testateurs siele : Ende oft het quam dat iemant van syn testateurs vrienden quamen tot decadentie, oft de fortune haer tegenliep, dat deseive in dien gevallen sullen jaerlyckx genieten van de voorgeschreven renthe de somme van vyftigch guldens eens : Item gunt, geeft, laet ende maectt hy testateur aen ende tot behoefte van de Mindebroeders tot Herenthals de somme van Hondert guldens eens in laeffenisse synder sielen te bidden : Item noch gunt, geeft, laet ende maectt hy testateur aen vyfentwintig schamele menschen dat die op den dach synder uylvaert elck sullen geleet worden soo cleen als groot, mansende vrouwpersoonen, in wullen laken, mede oock kousen ende schoenen, ende 't laken te wesen van dry guldens sesse stuyvers d'elle root ofte blauw, ende daer voor te moeten comen inden dienst der selve uylvaert biddende voor de salichheyt van syns testateurs siele : Item gunt, geeft, laet ende maectt hy testateurs aen ende tot behoefte van de kinderen van Geraert Hertsson syns testateurs neve de somme van twee hondert guldens eens te setten op errenthe ende dat den selven Geeraert daer af sal genieten den jaerlijckschen intrest ofte renthe syn levenlanck gedurende, welcke penninghen sullen geadministreert worden by Marcus Geertmans ende Jan Diels : Item gunt, geeft, laet ende maectt hy testateur aen Maeyken Volders syn tegenwoordich Jonckwyff de somme van sesse hondert guldens eens boven haere heure, ende daer toe noch eens geleet te worden van rock ende lyken d'laken van vyffguldens en thien stuyvers d'elle, mitsgaders cousen ende schoenen ende dat voor ende in recompense van haeren getrouwen dienst aen hem testateur gedaen ende alnoch soude mogen doen, willende ende begerende dat allen deselve legaten terstond naer syn testateurs afflyvicheyt uyl syne testateurs achter te laetene goederen sullen voldaan worden : Ende aengaende alle syns testateurs resterende andere goederen egeene uytgescheyden haeffelycke ende erfelycke over ende boven alle voornoemde legaten, Kercken Rechten ende weltigen schulden voldaan synde alle deselve goederen, gunt, geeft, laet ende maectt hy testateur aen ende tot behoefte van de kinderen van syne broeders ende susters te deelen in deser maniere te weten aen Marcus Geertmans kinderen geprocreert by Jemneken van Meurs syne testateurs sustere acht gedeelten

• ... van Meurs x Geeraert Hertsaens • Jan + 1640 • Jenneken x Marcus Geertmans + 1660 • Mayken x Jan Diels + 1654 + 1659 • Rochus x Helwigis Diels	• Adam • Rochus • Sebastiaan
• Mathijs v. Meurs x 1584 Hadewigis Merx	• Elisabeth 1613 • Mathias x 1617 Gudula v. d. Plasch • Catharina 1620 • Maria 1626
• Sebastiaan x + 1663 Anna Empsens + 1686 • Heyltjen x + 1688 Hendrik Diels + 1647	• Mathias 1629 • Helwigis x 1691 Jan Verachter • Jan Bapt. x 1636 Maria Wouters + 1711 • Anna 1639 • Sebastiaan 1642 • August x 1645 Anna Maria van Alphen • Anna Catharina x 1648, + 1711 Jacobus Colen • Elisabeth 1651

Nota : De jaartallen die niet van een teken voorzien zijn, geven het geboortejaar aan.

- * Jan Bapt. x Ida Belmans
1642
Hoofdschout
 - * Adriaan x Mechelina van Hens,
1644 weduwe van wijlen
Hieronimus Loyx.
 - * Anna
1646 Hiertrouwt later met
Jonker Willem van
Bock.
 - * Elisabeth
1647
 - * Antonius
1650
 - * Rochus
1652
 - * Petrus x 1 Rosina Van den Wynde
1654 + 1689
- 2 Joanna Maria Verhaeght
- * Sebastiaan (hertrouwt met Ant.
1668 Vervennen)
 - * Elisabeth
1665
 - * Gerardus
1669
 - * Jan Frans x Anna de Beester
1670
 - * Augustinus
1673
 - * Joanna
1675
 - * Jan
1677
 - * Anna
1678
 - * Maria
1674
 - * Helena
1677
 - * Sebastiaan
1679
 - * Jan
1681
 - * Maria
1682
 - * Maria
1684
 - * Maria
1686
 - * Sebastiaan
1688
 - * Jacobus
1689

* Maria Elisabeth
1877

{	* Petrus	1708
	* Rosa	1709
	* Joes Philip x	1715
	Elisa van Beliaux	1717
	* Joh Cor x	Theodorus Maes
	* Petrus Guil	1718
-
{	* Jan Bapt. x	1680
	Elisabeth	Hendrickx
-
{	* Maria Catharina x	1691
	Paulus van Goethem	* Ludovicus
		1695

* Maria
1695.

hoofts gelyck Idem aen de kinderen van Mayken van Meurs twee gedeelten, item aen de kinderen Sebastiaen van Meurs acht gedeelten, soo hy noch kinderen verwachtende sou mogen wesen, item aen de kinderen Heyltjen van Meurs daer vader af is Hendrik Diels sesse gedeelten : Ende aengaende syns testateurs huys, hoff daer hy testateur tegenwoordig inne woont genaemt den Witten Leeuw wilt ende begeert hy testateur dat de voorschreven Sebastiaen van Meurs daer af sal hebben syn belieste ende geprefereert syn 't selve te hebben ende behouden voor de somme van vierduysent guldens eens : Ende in dien dat hy het selve huys hoff daer voor niet en begeert soo sal Anneken van Meurs huysvrouw van Marcus Geertmans 't selve huys hoff daer voor mogen houden ende hebben in haer beliest : Item noch maect hy testateur aen Heer Philips van Hulsel, Kantdeken tot Merchtem int quartier van Aelst, eenen silveren croesier weerden van drye ponden Vlaems tot eene memorie daerop syn testateurs naeme sal geseth worden wel verstaende syne testateurs wille in desen te wesen dat de ouders van de voorschreven syns testateurs broeders ende susters kinderen (nopen de goederen als voor aen de selve kinderen gemaect) sullen de selve goederen regeren endetrecken daeraff jaerlyckx de profyten van dien elck uyl syne soo lange deselve ouders leven sullen tot hunne particulieren prouffytten sonder aensien der voorschreven kinderen instituerende alsoode voorschreven kinderen inde erfelyckheyte endecapitael der voorschreven goederen in manieren als voer, ende henne voorschreven ouders inde tocht voor syne testateurs erfgenaeme, wesende voor executeurs van desen synen testamenten den voornoemden Marcus Geertmans ende Jan Diels, maekende deselven daer voor elck twelf guldens eens : Ende dit verclaerenden den voorschreven testateur syne testament ende uystersten wille te wesen willende ende begerende dat 't selven in alle syne poincten ende leden sal stadt grypen van weerden gehouden, volbracht ende achtervolgt worden tot aller tyden. Ende oft iemand hem hier tegen opponeerde oft opponeren wilde soo wilt ende begeert hy testateur dat alsulcken opponent ofte opponenten sullen syn ende blyven geexcludeertende gepriveert van allen hetgene dat hem eenigsints soude mogen toecomen in syne testateurs goederen mits aen alsulcken Opponent ofte opponenten alleenlyck sal gegeven worden elck sesse guldens eens. Ende insisterende in plaetse derselve opponenten de huysarmen deser voorschreven vryheyte reserverende hy Testateur niet te min syn meerderen ende minderen in desen soo dikwils hem dat goet duncken ende gelieven sal : begerende hier af voor my notaris voornoemt gemaect ende geleverd te worden instrumenten een ofte meer in d'allerbeste ende sterckste forme als mogelyck wesen mach ende sonder archelist.

Aldus gedaen ende gepasseert met voorgaende behoorlycke stipulaties voor my Lambrecht van Berwaer als notaris vernoemt ende in presentie van den Eerw. Heer Nicolaes Cuylen Pastor op 't Begynhoff alhier ende Augustyn Veken ingesetene derselve vryheyd als geloofweerdigen getuigen met my notaris vernoemt hier toe geroepen ende gebeden, hebbende by Testateur met oock de voorschreven getuigen de minute van desen met hunne eygen handen onderteekent op den 17 October 1640 omtrent tussehen dien acht ende negen uren voornoen, ende was ondertekend, Jan van Meurs. Nicolaes Cuylen Pastor Begynagy in Turnhout. Augustyn Vekens, onderstont Quod attestor mea manu propria et signo Berwaer P. Collata concordat cum minuta sua Prothocollari quod attestor.

(S) H. CROONENBOOM.

Uit de Geschiedenis van Grobbendonk: Het manuale van pastoor P. J. W. Beckij, a° 1753

door

Drs F. VERBIEST.

Uit de «Geschiedenis van Grobbendonk» van P.J. Goetschalckx (1) is ons een Manuale van Pastoor P.J.W. Beckij bekend. We hadden vroeger inzage van het document in het Kerkarchief van Grobbendonk.

Het werd geschreven op papier, ingebonden in een perkamenten omslag, metende 21 x 33 cm. Het boekje is gepagineerd van blz. 1 tot 258, echter de bladzijden 93-216 en 219-230 ontbreken; we vonden ze niet terug. De titel luidt: Manuale voor mij P.J.W. Beckij S.F.B.F., gebortigh van Antwerpen Paster van Ouwen alias Grobbendoncq, beginnende van het jaar 1753.

We resumeren de voornaamste delen ervan.

1. AANSTELLING VAN PASTOOR BECKIJ.

De Pastorij is «Collationis Provisorum Seminarii Episcopalis Antverpiensis». Door de «faculteyt der Arten der vermaerde Universiteyt van Loven» werd Pastoor Beckij genoemd de 8ste October 1794. Hij werd voorgesteld aan de proviseurs van het Bisschoppelijk Seminarie van Antwerpen voor al de collatien, provisien ende ander dispositien van geestelijke Beneficien». Door en na de dood van Pastoor R.O. Schellinx van de pastorij van Grobbendonk heeft Beckij die pastorij met hare collatie en dispositie aanvaard uit de handen der proviseurs van het Antwerpse Seminarie, de 30ste October 1750. De 31ste October 1750 verkreeg hij de collatie van de pastorij uit handen van de Universiteit. Hij presenteerde zich te Antwerpen bij de Bisschop voor het examen, om nadien in de pastorij geïnstalleerd te worden, wat hem was geweigerd geworden. De 25ste Mei 1751 nam hij echter bezit van de pastorij. Doch het Bisschoppelijk Seminarie stelde de E. Heer Galle aan. De heer Beckij wendde zich dan tot de Souvereine Raad van Brabant, waar hij procedeerde tegen de proviseurs van het Seminarie gedurende twee jaar. Hij won het proces «cum expensis» blijkende het vonnis van de Souv. Raad van de 21ste Maart 1753.

2. BEZITTINGEN DER PASTORIJE (blz. 4-13.)

Panden belast door cijnsen :

1). een curen oft pastoreel huys met een stalleken, schure, back buere, hof, hlijckdries, eenen clijnen boomgaert ende vischerije, etc. en is gelegen in de Slijkstraete.....

Op dit huys en erve hebben de heren van St Martinus op den Throon een jaerlijkse rente ofte een onquytbaer ceynse van VIER veertelenrogge 's jaerlijcks verschijnende Ste Andries Misse. »

(Van deze cijns is de pastorijs ontlast sedert September 1778, toen het oude pastoreel huis werd verkocht met de cijns).

(Daarop heeft ook de heer Graaf een jaarlijkse cijns van een «capuyn» te betalen in geld, 10 stuivers.)

2). het Curen landt. Den Plas oock genaemt het Kremersgat, winnend land, met stronken, kanten, groot een half bunder, noord de heide van Boshoven, zuid de Abdij van St Bernaards, west de Graaf.

(Dit land is tiendenvrij, maar de heer Graaf heeft er een cijns op van 12 mijlen.)

Het land werd jaarlijks verhuurd aan differente prijzen, zo b.v. voor 6 meukens koren jaarlijks en voor een ton bier.

3). De Grote Vekenakker, «een stuck landts genaemt den groten veken acker, gecomen van Francois van Roeyenborgh ende Anna Schilleman bij testamente, groot een half bunder, gelegen in den gehuchte van boshoven.

4) «Nogh een stuck landt, genaemt de baene oft baentien, groot een vierendeel, gelegen in den gehuchte van boschhoven ...gecomen van francois van Roeyenborgh ende Anna Schillemans bij testamente.»

Voor de landen onder 3 en 4 moet er een jaargetijde gelezen worden en 2 Zondaagse gebeden, Zij zijn niet tiendenvrij. Ook moet ervoor jaarlijks geleverd worden «twee ponden witten wasch, een pondt ter eeren van de II. Maget Maria ende een pondt ter eeren van S. Joseph ende voor den overschot misse gelesen worden tot laeffnisse der zielen van voors.»

5). «Clijnen veken Acker». Een plack landt geheeten den clynen veken acker, gelegen in den voors. gehuchte, groot omtrent een half bunder. » Dit land is tiendenvrij.

6.) «eenen acker geheeten het Papenblock, gelegen tot boschhoven, groot omtrent twee bunders met syne canten en sroncken. » Tiendenvrij.

7). «eenvierendeel landts genaemt het langh vierendeel gelegen onder bosschoven...» Tiendenvrij.

8.) «een plack winnens landt met syne kanten geheten den wyngaert, groot synde onderhalf veerendeel...» Tiendenvrij.

Uit de Geschiedenis van Grobbendonk:

Het manuale van pastoor P. J. W. Beckij, a° 1753

door

Drs F. VERBIEST.

Uit de «Geschiedenis van Grobbendonk» van P. J. Goetschalckx (1) is ons een Manuale van Pastoor P. J. W. Beckij bekend. We hadden vroeger inzage van het document in het Kerkarchief van Grobbendonk.

Het werd geschreven op papier, ingebonden in een nerka-menten omslag, metende 21 x 33 cm. Het boekje is gepagineerd van blz. 1 tot 258, echter de bladzijden 93-216 en 219-230 ontbreken; we vonden ze niet terug. De titel luidt: Manuale voor mij P. J. W. Beckij S. F. B. F., gebortigh van Antwerpen Paster van Ouwen alias Grobbendoncq, beginnende van het jaar 1753.

We resumeren de voornaamste delen ervan.

1. AANSTELLING VAN PASTOOR BECKIJ.

De Pastorij is «Collationis Provisorum Seminarii Episcopalis Antwerpiensis». Door de «l'aculleyt der Arten der vermaerde Universiteyt van Loven» werd Pastoor Beckij genoemd de 8ste October 1794. Hij werd voorgesteld aan de proviseurs van het Bischoppelijk Seminarie van Antwerpen voor al de collatien, provisien ende ander dispositien van geestelijke Beneficien». Door en na de dood van Pastoor R. O. Schellinx van de pastorij van Grobbendonk heeft Beckij die pastorij met hare collatie en dispositie aanvaard uit de handen der proviseurs van het Antwerpse Seminarie, de 30ste October 1750. De 31ste October 1750 verkreeg hij de collatie van de pastorij uit handen van de Universiteit. Hij presenteerde zich te Antwerpen bij de Bisschop voor het examen, om nadien in de pastorij geïnstalleerd te worden, wat hem was geweigerd geworden. De 25ste Mei 1751 nam hij echter bezit van de pastorij. Doch het Bischoppelijk Seminarie stelde de E. Heer Galle aan. De heer Beckij wendde zich dan tot de Souvereine Raad van Brabant, waar hij procedeerde tegen de proviseurs van het Seminarie gedurende twee jaar. Hij won het proces «cum expensis» blijkende het vonnis van de Souv. Raad van de 21ste Maart 1753.

2. BEZITTINGEN DER PASTORIJE (blz. 4-13.)

Panden belast door cijnsen :

1). een curen oft pastoreel huys met een stalleken, schure, back bucre, hof, blijkdries, eenen clijnen boomgaert ende vischerije, etc. en is gelegen in de Slijkstraete.....

Op dit huys en erve hebben de heren van St Martinus op den Throon een jaerlijkse rente ofte een onquytbaer ceynse van VIER veertelen rogge 's jaerlijcks verschijnende Ste Andries Misse. »

(Van dezecijns is de pastorijs ontlast sedert September 1778, toen het oude pastoreel huis werd verkocht met de cijns).

(Daarop heeft ook de heer Graaf een jaarlijkse cijns van een «capuyn» te betalen in geld, 10 stuivers.)

2). het Curen landt. Den Plas oock genaemt het Kremersgat, winnend land, met stronken, kanten, groot een half bunder, noord de heide van Boshoven, zuid de Abdij van St Bernaards, west de Graaf.

(Dit land is tiendenvrij, maar de heer Graaf heeft er een cijns op van 12 mijten.)

Het land werd jaarlijks verhuurd aan differente prijzen, zo b.v. voor 6 meukens koren jaarlijks en voor een ton bier.

3). De Grote Vekenakker, «een stuck landts genaemt den groten veken acker, gecomen van Francois van Roeyenborgh ende Anna Schilleman bij testamente, groot een half bunder, gelegen in den gehuchte van boschhoven.

4) «Nogh een stuck landt, genaemt de baene oft baentien, groot een vierendeel, gelegen in den gehuchte van boschhoven ...gecomen van francois van Roeyenborgh ende Anna Schillemans bij testamente.»

Voor de landen onder 3 en 4 moet er een jaargetijde gelezen worden en 2 Zondaagse gebeden, Zij zijn niet tiendenvrij. Ook moet ervoor jaarlijks geleverd worden «twee ponden witten wasch, een pondt ter eeren van de H. Maget Maria ende een pondt ter eeren van S. Joseph ende voor den overschot misse glesen worden tot laeffnisse der zielen van voors.»

5). «Clijnen veken Acker». Een plack landt geheeten den clynen veken acker, gelegen in den voors. gehuchte, groot ontrent een half bunder. » Dit land is tiendenvrij.

6.) «eenen acker geheeten het Papenblock, gelegen tot boschhoven, groot ontrent twee bunders met syne canten en sroncken. » Tiendenvrij.

7). «eenvierendeel landts genaemt het langh vierendeel gelegen onder boschhoven...» Tiendenvrij.

8.) «een plack winnens landt met syne kanten geheten den wyngaert, groot synde onderhalf veerendeel...» Tiendenvrij.

- 9.) «een wyken of aerdeken ontrent de bistebrugge groot syn-
de over de halfbunder...» Ook genoemd «het papenaerdeken».
10.) «een plack landts groot een bunder gelegen aende baene
boven de oude kerck naer Pull uyt...» Dit tiendevrij land is
genoemd «den hapaert».
11.) «een plack landts groot een half bunder gelegen aen de
oude baen boven de oud kercke naer pulle uyt...». Tiendenvrij.
12.) «een heyde gelegen aende gemeyne heyde.»
13.) «een plack landts groot een half bunder 28 roeyen gele-
gen niet verre van de oude kercke...»

3. Dit kapittel raakt : «DE INCOMEN VAN DE THIENDE».
(blz. 14-20)

De Heer Pastoor van Grobbendonk heeft een derde van alle tienden over heel het dorp. Die tienden zijn verdeeld in «drie wijken oft Clampen», met uitzondering van de Warmoes-tienden of de tienden vallende over de Nete, die «onverdeylt is.»

1. De eerste Klamp.

De «Eysterleyse thiende» is de grootste en de beste. Zij «begint van de Biste brugge ende soo recht door neffens de nieuwerkerck door de holle Straet neffens de hoge bane die naer Antwerpen loopt tot aen de stroncken die aen de heyde staen soo dat alle de thiende die aldaer is vallende aen de slincke seyde daer onder is tot aen de garmelare straat toe en gheel ysterle door tot aen de Nethe ende de hooge baene voors. daer men niet en mach overcomen ».

2. De tweede Klamp.

De «Hofeynde thiende» is de kleinste. Zij «begint oock van de biste brugge ende soo recht door neffens de nieuwe kercke door de holle straet door de hoge baene tot aen het placksken comende tegens het bosken staende in 't kercke veldt aen den ouden kerck wegh genaemt Peeter van linden nachternoen inclus, soodat alle heigene acnde rechte seyde aldaer is vallende daeronder is tot aen het hof inclus».
5 beschrijvende nota's verduidelijken de juiste omschrijving.

a) Nota «dat dese Clampeloop neffens het voors. bosken oostwaerts ende het Cure landt van Pulle tot aen het spore. da naer de oude kercke loopt en wederom neffens het spore dat op bosschoven loopt tot aen het bosch van den baron van Viersel, en soo wederom neffens de bane die op Vorselaer loopt soo dat alle de thiende die aende rechte seyde aldaer is vallende daer onder is tot aen het Capellenken staende aen het hof».

b) *Nota* «dat onder dese Clampe oock is het molenaerdeken gelegen tussche den molenwiele ende aertken, en door den Eerw. Heer R.O. Schellinx opgehaelt, oock door de thiende pachter van de Abdije van Rosendael als dese Clampe hun is gevallen int jaer 1751 en 1752 ende door mij int jaer 1753 den 27 Juli».

c) *Nota* «dat dese thiende niet begrepen en wordt de Smalvoortsche thiende, die aenden Heer Grave bij coope tegens de Heeren van Vorselaer voor twee derden is competerende, ende het resterende derde paert aen den Hr Pastoor aldaer, ende het Capittel van Camerijck, welcke smalvoortsche thiende begint van de Poorte van het Castel op het Capelleken recht door het schuerblock van de hoeve daer by staende welck block in twee gedeylt is, synde alle hetgene aen de rechte seyde van het Capelleken en soo voorts is, vallende onder de Smalvoortsche thiende tot aen de waerande, ende de ander seyde van dat block aen ons».

d) *Nota* «dat onder dese Smalvoortsche thiende oock een deel van het schuerblock van den leeuwe, achter waerts beginnende aen het oudt mennegat neffens den ouden kerckwegh nues door, opde schouwe van franciscus marien te sien totaen de haege daer sy niet over en comen, soo dat naest de schuere aen ons is».

e) *Nota* «dat onder de Smalvoortsche thiende oock wordt gerekent het huysblock van den witten Leeuw, dogh mvnen voorsnet R.O. Schellinx declareert in synen manuael van den jaere 1727 fol. 6 dat hij niet en wete hoe sulcks can syn, vermits dat het selve noyt onder de jurisdictie van Vosselaer en is geweest ende dat het oock niet en staet op het Nombrement der Smalvoortsche thiende berustende in de Pastorye van Vosselaer...»

3. De derde Klamp.

De «Boschovensche thiende». Zij «begint van het vroegheijnde van het oudtmennegat in den cant staende tegens de baene die naer den windmolen loopt in Moeder lemmens veldt recht door de placke van peeter janssens daer wy van ses gemeynten oft een derde deel naast den Raweykelbergh geleghende thien-de trecken) tot aen het karre Spoor, en dansoo recht door het Spoordat doorde neer seyde loopt, op het huystoekomende aen Maria en Adriaen de Smit tot Bouwef woonende in welck huysblock loopt een voet weghsken daer te voren de lijckwegh liep van het vroegeynde op 't heycke Schanse, schiidende de thiende van Grobendoncq van die van Vosselaer totter tydt dat de jurisdictie paelen andere sullen gesteken worden. Soo dat alles het gene op de Slinckeseyde van de genoemde wegen is vallende, onder onse thiende is ende aen de recht zyde aen

die van Vorrsselaer by besonder accoord daer over aengegaen. Voorders alle hetgene onder bosschoven is, geeft aen ons thien-de totaen de baene die naer pulderdeyck loopt, ende het beeck-sken waer over die van pulle komen, dogh in het huysblock van het kercken huys alhier, trekken wij maar een cleyn deel der thiende, te welen van den schouwe oft achterdeur op het scheyden van het huysblock voors. ende Jacques van Deuren landt.»

In drie daarop volgende nota's geeft Pastoor Beckij dan nog een algemene beschrijving van de plaatsen waar de pastoor thien-den trekken mag. Ook hier hebben wij een voorbeeld van afbakening, diesteds haar interesse en bovendien haar charme heeft voor de toponymist en voor de historicus. Daarom hier nog de volledige tekst.

1° Nota : «dat wij thiende trekken van de mole straet af nef-fens de heyde voordien berckenmey gelegen tot aen het blok-sken oft aerdeken genaemt de hulshaege, toekomende daer een voet weeghsken op de biste door loopt van welck aerde-ken alsmede van het landt wylen jan faes tegens de baene ge-legen tegen over het voors. aerdeken die van pulle de thiende nu haelen, gelijk sij die oock haelen van de placke H. Geestae-fels landt alhier neffens de haege gelegen, ende met het eynde aen het voorschreven landt comende.»

2° Nota : dat «wij van het voors. landt ende baene dan in-gaen de baene die van de heyde omdraeyt ende loopt naer den poppenbergh op, treckende thiende van alles het gene aen de slincke seyde van de voors. baene is vallende, tot aen de hooge baene, die van Grobbendoncq naer Antwerpen loopt tot aen peeter van linden achternoen, ofte aen 't placksken gelegen achter het bosken in 't kercke veldt inclus, tot aen het cure landt van Pulle uytcomende op het Spoor dat van de oude kerk recht door op pul loopt ; welck spoor ver volgende tot aen het Spoor dat van de voors. kercke regt naer 't bosschoven loopt, neffens Sr Simpelveits bosch, en soo de baene in naer Vosselaer neffens baronsbosch recht op den Raweyckel bergh tot het voors. oudt mennegat in moeder lemmens veldt, soo is dat wij de thiende trekken van alle de thienbare vruchten wasschende op de landen liggende aen de Slincke seyden van de voors. sporen of te baenen.

3° Nota : dat «de curelanden hierboven in het eerste capittel vermeldt, ende oock de curelanden van pulle vrij sijn van thiende te betaelen. Eyndelyck onder dese Clampe is nogh een derde deel oft negen gemeynten naest Grobbendoncq uyt van een stuck landts competerende Jan van Tichelt tot Pulle welck landt gelegen is oostwaerts aen de baene van Vorrsselaers mo-

len opden dyck, suydt hyacintus Smolders west... Noordt eenen dobbelen outcant.

4. DE «WARMOESTHIENDE». (f° 19-20)

Volgen de bepalingen omtrent de Warmoestiende.

«Item heeft den pastoor alhier een derde deel van alle thien-
de over de Nethe vallende, ende wordt genoemd de Warmoes
thiende».

Ze worden gewoonlijk verpacht om zeker te zijn van in-
komsten, vermits deze tienden nog niet werden verdeeld zo-
als de Grote tienden.

Zo is ook de heer Pastoor gerechtigd te verpachten als zijn
derdedeel de klamp onder Herenthals en Klein Gent.

5. DE NIEUWE THIENDE OFTE NOVALIA». (21-24).

Over deze tienden heeft geschil bestaan tussen de Abdij van
Rozendaal, die hier recht heeft op twee derden, en de E. Heer
Cornelis de Pooter, pastoor in 1663. Zij komen tot een akkoord
de 22ste September 1663. De Abdij behoudt het recht op de
nieuwe thienden, zowel als op de Oude thienden, in twee
klampen. De Abdij moet echter elk jaar 16 «veertelen goet,
dicoghl en suyver coren» aan de Pastoor doen leveren door de
pachters op St Andriesmis. Het akkoord was schadelijk voor
de pastoor, maar kon niet meer verbroken worden vermits het
door de Raad van Brabant en door de Bisschop werd gede-
creteerd.

Nota : De pastoor trekt de 11de schoof van alle «thiendbaere
vruchten». Nadat er kwestie oprijst over de opgebroken en ge-
scheurde weiden en beemden komt er een akkoord tussen de
Abdij en de heer Pastoor in het jaar 1666. De «ingesetenen van
de Parochie» zullen voortaan geven voor het eersteende derde
jaer van wijden en beemden ...de thiende naar rate van het 25e
in plaats van het 11ste «Na het derde jaar geven zij ech-
ter de thiende « a rato van den elfsten schoof.»

Nota : Onder de tienbaer vruchten» worden gerekend «niet
alleen hethert en weech graen gelijk terwe, koren, gerst,
boeckwydt, haver, rawevie enz. maer oock, het vlasch, weldt
erwetten, en boonen die gesaeyt worden al waer het saecken
dat sij daer eenige rijskens in gesteken hadden...»

6. DE «LAMMERTHIENDE» (f° 24-28).

Volgen de bepalingen met diverse nota's.

«Item heeft den Heer Pastoor alhier, heel Ouwen en Groben-
doncq door de lammer oft vleesch thiende alleen, te weten het
Elfste lam het welcke hij alle jaeren magh trecken in de Maendt

Mey ofte daer omtrent ...». Of ook mogen zij voor elk lam, het een voor het ander genomen, twee stuivers betalen aan de pastoor. Hoe ze tewerk gaan word verteld in nota 1.

Nota 1 :

«Als den pastoor de lammeren wilt trecken dan laet hij de Eygenaer eerst vyf uytkiezen en dan kiest den Pastoor het zesden, waernaer dat den Eygenaer alnogh vijf kiest ende dan beginnen sy wederom te kieszen als voren. Dogh oft het gebeurde datter opt laest geen elf meer en waeren, dan moeten sy de selve ransonneren als boven.

Nota 2 :

De Eigenaars kunnen de heer pastoor steeds dwingen 2 stuivers te nemen in plaats van een lam.

Nota 3 :

In 1747 was er proces tussen de Heer Pastoor en Wouter Anthonis van de «Meirhoeven», die weigerde de lammertiende te voldoen. Wouter verloor het proces en voldeed.

Op n° 26 volgen nog enkele afzonderlijke bepalingen inzake tienden.

1. «Item soo heeft den Pastoor alhier jaerlycks twee loopen oft meuken coren voor thiende van een stuck landts gelegen ontrent den thron, onder Vorsselaer, hetwelcke genaemt wordt *de neerseyde, oft de achterste mispeldong.*

2. De pastoor trekt geen tiende van «sporrisaet, sloor en raep saedt, cramille & c. «Dit zou echter moeten voorzien worden, vermits de beste landen bezaaid worden met sloor- en raepzaad. Het neemt nog alle dagen toe «ter oorsaecke van de smoutmoulen alhier».

3. De tiende hier in 't geheel is getakseerd op 1000 gulden in de 20ste penning «et consequenter 50 guldens in eenen XX. «Dus is de tiende van de pastoor een derde van 1000 gulden in de XX «hetgene is salvo justo 333 gls. 6 stuyvers, 2 oorden, 8 myten.» Het «curenhuys met den hof ende boomgaert is getaxeert op 18 stuyvers in iederen XX».

7. DERDE KAPPITTEL : HET ANDERE INKOMEN. (n° 28-29)

1. «Paescheyeren : Ten eersten heeft den Pastoor (als oock den Coster) vollen recht om alle jaeren voor hem te doen om te haelen Eyeren, heel de gemeynte door, omtrent Paesschen ; het welck eenzeer oudt gebruyck is. Dog ieder can geven wat hem gelieft.»

2. «Heeft den Hr. Pastoor alhier s'jaerlycks een loopen rogge op den huysse en gronden van d'erfgenaemen wylen Peeter

Gysbrechts genaemt den *Bercken meij*, gelegen onder Pulle, dit is betaelt geweest door Pecter Breugelmanns aen meynen voorsact Schellinx 1747.»

3. «Item treckt den Pastoor alhier alle jaeren van het Godthuys van Ste Maria Magdalena alhier gefundeert de somme van twintigh guldens betaelt wordende, ten vervaldaeghe synde den 22 Juli. «Daarvoor moet de Pastoor een mis lezen «ad intentionem fundantis».

4. «Item treckt den Pastoor alhier, s'jaerlyks vyfthien stuyvers van de kercke van Nijlen, beset op een alf bunder Bempts geheeten den *Balkaer* gelegen by *de Carmelaerstrael* waarin nogh is belasteen half bunder winnents landt, gelegen by den wilaert de kercke van Nylen toebehoorende.»

5. «Item treckt den heer Pastoor alle jaeren thien stuyvers van de H. Geest taefel alhier, waarvoor hy jaerlyks op S. jansmisse avondt oft daer ontrent moet lesen een misse van Requien met De Profundis naer de doodt van den Hr. Gociet voor syne siele ende in vita ad ipsius intentionem &c.»

8. JAARGETIJDEN, ETC.

F° 30 is blanco.

Op f° 31-36 worden de Jaargetijden vermeld.

Op f° 37-39 staan vermeldt : De incomen raeckende den offer
Op f° 40-42 worden vermeldt : Vierde Capittel raeckende de kercke en Pastorale ende andere rechten deser Parochie. (een herhaling van het voorgaande.)

9. UITTREKSELS.

F° 43 en volgende geven enkele uittreksels uit de Manualen van de voorgaande pastoors Jacobus Vloebergh en R.O. Schellinx.

«*Voor de Memorie uyt den Manualen van...*»

Citeren we hieruit het voornaamste :

1. «Notandum als dat R.O. Schellinx dese pastorye merckelyck verbetertheeft ut patet. Eertyds heeft de Parochie Kerck van Ouwen gestaen op het gelycker hedendaeghs tot blycke nogh merckelycke vestigia gevonden worden. Maer om redenen heeft Jacobus Vloebergh in synen tyde de kercke gebouwt aen de Capelle van S. Maria Magdalena, welke capelle is nu de choore. Ende heeft het huys gebouwt voor het godtshuys in de Slyckstracte tegen over de Pastorye, ende volgens den manael van D. H. Schellinx de anno 1727, fol. 13 is een capitael van 400 gis wisselgelt (dat gelaeten was van Cornelius De Pooter voor een wekelyckse misse) geemployeert tot het maecten van de nieuwe kercke en het huys. Vide folium allegatum.»

2. «Den Heer Pastoor Vloebergh heeft opgehaelt tot lasten de-

ser cure met auctorisatie van Synne Doorluchtigste hooghweerdigheyt Petrus Josephus Z.M. Bisschop van Antwerpen tot het repareren, maecken van huysen schuere &c. de somme van 1450 guldens wisselgeldt Item by auctorisatie als voren nogh een somme van 150 gls. courant van Anna Catharina van heijlwegen beggijn opden hove tot Lier voor welcke somme den Pastoor alhier alle maenden moet een sielemisse doen ad intentionem ilius &c.

Item heeft den selven H. Jacobus Vloebergh bij de voors. capitaelen de somme van 208 gls en 2 oorden opgehaelt.»

3. Notandum finaliter 1. Van al het voorgaande berusten de stukken ter pastorijs.

2. De Abdij van Rozendaal heeft van 1753 af de reparatiën en herstellingen gedaan zonder enige last voor de Pastoor.

3. A° 1754 heeft de Abdij de «twee topeynde» van de schuur doen dekken met nieuw stro.

4. A° 1755 werd de stal en het houtkot hersteld.

5. A° 1757 werd de nieuwe «cassyinge», een stuk nieuw muur aangebracht aan de kelderkamer, en een nieuwe bakoven.

6. A° 1757 werden deuren en vensters geverfd.

7. A°. 1760 werd het huisdak gedekt.

10. F° 46 handelt over de

«ELECTIO CAPELLANI SEU VACARII».

De heer pastoor heeft het recht, samen met de wethouders, een kapellaan te kiezen. De keuze moet «geaggreert» worden door de Bisschop van Antwerpen en door de Graaf van Grobendonk.

Zo werd, na de dood van E.H. Henricus Cauwenberghs, overleden de 7de April 1768, de E.H. Petrus Vervloet tot kapellaan gekozen door de pastoor Beckij, door de heer Hufkens, drossaard, en door de schepenen J.B. Taeymans, Henr. Bollen, J. B. Meeus en Dielis Mertens. Hij werd aangesteld de 25ste April 1768 en begon «syne vaste residentie opden 15 van Mey 1768».

Eertijds werd de kapellaan betaald door de gemeente, de kerk en de armen. In 1771 werd die last van betaling overgedragen op de Abdij van Rozendaal. De bezoldiging van 25 gulden werd sindsdien verhoogd. Vermits de gemeente niet meer tussenkamt in de bezoldiging van de onderpastoor, komt de verkiezing alleen toe aan de heer Pastoor. In die zin werd de keuze in het vervolg gedaan door pastoor Verheyen op 2 April 1779, toen hij de E.H. Verellen tot onderpastoor aanduidde. Ook deed hij het zo bij de keuze van E.H. Janssens in 1780.

11. F° 47 geeft dan een *«Breve Compendium van allen de lasten die aen dese Cure annex syn ende macrmede dese Pastoors belast sijn ende daer niet voor treckende».*

1. Aan de heren van de Troon moet de pastoor alle jaren geven op Sint Andriesmis vier veertelen koren.
2. Aan de Graaf van Grobbendonk betaalt de pastoor een cijns van 10 stuivers.
3. Nog aan de graaf betaalt de pastoor een cijns van 12 mijten.
4. Aan de «Cure van Pulle» moet de pastoor een half veertel koren, als hij de «thiende clamp van Booschoven» heeft.
Nota : de nummers 1 tot 3 «cesseerden» vermits de oude pastorie met die lasten verkocht werden aan J.F. Vercammen in 1778.)
5. een deel van de twintigste penning.
6. vier jaargetijden.
7. 2 gls 8 stuivers jaarlijks aan de koster.
8. 7 gls 10 stuivers jaarlijks aan het Seminarie.
9. Een mis alle maanden voor Anna Cath. van Heylwegen.
10. Een zielmis alle maanden voor dezelfde.
12. F^o 49 geeft «*De ceynsen ende laste annex aen dese cure daer de pastoors voor trecken*».
 1. een meuken koren, bezet op d «berkenmey».
 2. een gulden 1 stuiver voor een jaargetijde voor Clemens Brandts.
 3. een gulden 1 stuiver voor een jaargetijde voor Adriaan Brandts.
 4. Een gulden 1 stuiver voor een jaargetijde voor Antoon Brandts en Maria van Plassendonck.
 5. een gulden 1 stuiver voor een jaargetijde voor Andreas Copens.
 6. een half veertel koren voor jaargetijde voor Jan en Daniel De Wolf.
 7. 32 ½ stuivers voor jaargetijde voor Jan de Pooter en Anna Faes.
13. De volgende bladzijden vermeld de VERPACHTING der tiendestukken, van landerijen zoals : het Lang vierendeel, de Wijngaert, de Dyck, het Papenblock, de Grooten Veken Acker, Het Baentien, de clynen veken Acker, het Kremersgat, de Schomme, de Rooy Aerde.
14. F^o 82-90 geeft de Lijsten der «confirmati» van 1833, 1837, 1804 tot 1857.
15. F^o 91-92 handelt over «*De numero Parochianorum Ecclesiae Lamberti filii & filiae confirmati sunt in ecclesia Parochiali S. Petri Turnholti* 1819.
De folio's 93 tot 216 zijn verdwenen.
16. F^o 218 : *Confirmati* 11 Julii 1861.
17. Notitie van den *Houtcap*.

18. 6 dan weer een reeks *verpachtingen* der landerijen, f° 232-249.

19. f° 255 : *Confirmati* 1869, 1872, 1875.

20. f° 256-58 : *Houtcap*.

In dit manuaal steekt nog een ander manuaal van Pastoor Beckij, verder bijgehouden door Pastoor J.F. Verheyen, 1769 en later bijgehouden door Pastoor J.F. Verheyen, 1769 en later bijgehouden door L. Devries, pastoor 1806, en nog later door pastoor J.A. Van Herck, a° 1831. Ook daarbij ingestoken zit nog een stuk van een Latijns Manuaal, een overblijfsel van 7 bladen.

Voor de lokale geschiedenis zijn deze manualen van groot belang. Vele feiten worden er in gegeven, zodat ze hier voor het grijpen liggen. We bleven wat langer stilstaan bij de eerste folio's, omdat hier de interessantste gegevens verzameld staan. Op de andere folio's worden wel eens de zelfde zaken herhaald. Mogen we vooral de aandacht trekken op de bladzijden 14 tot 20, waar we een voorbeeld hebben van afbakening der tienden-grenzen.

De Turnhoutse Rederijkers in de jaren 1598 - 1620.

door

Drs A. KEERSMAEKERS.

«Waer Retorycke ende Musycke absent is, daer is de vreucht cleyne, ende ter contratiën, waer Relorycke floreert, daer zijn oock ghemeynlyck alle andere consten (haren oorspronck wat gheleertheit hebbende) in saysoene ende reputatie». Deze on-dubbolzinige lofspraak lezen we in de uitgave van de Spelen van Sinne, die werden opgevoerd op de beroemde Antwerpse landjuweel van 1561 (1). Zo hadden voorzeker ook onze Turnhoutse voorzaten gedacht, toen zij hun kamer oprichtten (2). Over de datum van oprichting en de geschiedenis onzer kamer tot aan het begin van de 17e eeuw wensden we hier niet uit te weiden. Alleen wijzen we er op, dat de kamer bij de aanvang van de Gouden Eeuw onzer letterkunde, kon terugblikken op een waarlijk-verdienstelijk verleden en dat ze dus een reputatie hoog te houden had. Hoe ze dat betracht heeft, hopen we in deze bijdrage te belichten.

Minstens twee redenen zouden kunnen aangevoerd worden, om sceptisch te staan tegenover het thans behandelde onderwerp : 1°) het gaat over de rederijkers, en onze rethorici hebben in de letterkundige geschiedenis geen al te beste reputatie ; 2°) de 17e eeuw is voor de Zuiderlijke Nederlanden de inzet van een eeuwenlange slaap, ook wat betreft de letterkunde ; het is wel de Gouden Eeuw, maar alleen Noord-Nederland pronkt met het goud.

Laten we opmerken dat, vooral sinds de laatste dertig jaren, zich een grondige verandering heeft voorgedaan in de beschouwing van de letterkundige periodes, die door de twee aangevoerde redenen getroffen worden. Sinds de definitieve bewustwording van de feiten, dat de toneelspelen «*Marike van Nieu-*

(1) «*Spelen van Sinne...*», Antwerpen, Willem Silvius, 1562.

(2) Zie over de Turnhoutse kamer de studie van wijlen Kan. JANSEN J.E. «*De Rederijkerskamer Ste Apollonia*» in «*Taranaria*», Turnhout, Jg. 1937, blz. 188-205 en Jg. 1938, blz. 17-53. Van deze studie hebben we een dankbaar gebruik gemaakt, doch we willen er tevens op wijzen, dat ze een grondige herziening zou moeten ondergaan.

meghan», de «Bliscappen van Onze Lieve Vrouw» en de «Elckerlijc» rederijkersproducten zijn, en dat een dichteres als Anna BIJNS de rederijkers-dichtvormen gebruikte, veranderde de kijk op de rederijkersliteratuur ; ten slotte moeten we ook bedenken, dat ons volk meer dan honderd, tweehonderd jaar geleefd heeft in de rederijkersatmosfeer, dat de rederijkersproducten ook de neerslag zijn van die mensenlevens. Brachten de eerste feiten een hogere waardering mee voor de rederijkerij in haar schoonste uitingen, de laatste overweging riep een meer intense belangstelling wakker voor dezelfde rederijkerij.

Wat het tweede argument betreft : ook de 17e eeuw in onze Zuidelijke Nederlanden heeft aan waardering en belangstelling gewonnen, sedert het verschijnen van de grondige studies over DE SWAEN, DE HARDUYN, POIRTERS, VERSTEGEN en anderen.

Het blijft evenwel een feit, dat noch de rederijkerij, noch de Zuidnederlandse 17e eeuw hoogtepunten zijn geweest in onze letterkunde. En reeds nu mag er op gewezen worden, dat het Turnhoutse letterkundige leven gedurende de jaren 1600-1630 geen hoogverdienselijk peil heeft bereikt. Ondanks deze geringe verdiensten willen we toch even onze aandacht wijden aan dit vroeg-zeventiende-eeuws Turnhouts werk. Het kan dienen tot een spiegel van het letterkundig leven in onze Kempen gedurende een beroerde tijd.

* * *

De laatste helft van de zestiende eeuw was inderdaad een beroerde tijd geweest voor onze Kempen en voor onze stad. Als oorzaken van de daarop volgende ondergang geeft wijlen Kan. J.E. JANSEN op: «1° de ketterij, 2° de inkwartieringen en doortochten van soldaten, 3° de pest» (3).

Dat de ketterij een voorname oorzaak is geweest, zal niemand verwonderen, en de weerslag er van, ook wanneer de beeldenstorm reeds lang voorbij is, mag niet onderschat worden. De geesten bleven in beroering, in sombere gisting. Ook is het algemeen bekend, dat de kamers van Rhetorica haarden van het nieuwe geloof zijn geweest, en de Turnhoutse «Heidebloem» schijnt hierop geen uitzondering te hebben gemaakt zodat «die rethorycque caemers in sulcken haedt syn gecomen by de spaeniaerden dat sy geene minste vergaerdingen der

(3) JANSEN J.E. : «Turnhout in het Verleden en het Heden», I, Turnhout, 1905, blz. 184.

(4) JANSEN J.E. : in «Taxandria», 1938, blz. 29-30.

(4). Een Liers handschrift meldt ons, dat «by de spaense ministers int generael de rethorijcq gulden seer bedacht waren van ketterije, uildigen dickmaels onder haer vergaerdingen wierden opgeworpen voorstellingen van Igeeloove en h. scrifture, waeruyt dickmaels ongeoorloffde disputen voortquaemen tot naerdeel van de oude catolycke en Roomsche religie...», zodat «die rethorycque caemiers in sulcken haedt syn gecomen by de spaeniaerden dat sy geene minste vergaerdingen der selven en wilden gedoogen. Ja soo verre dat de spaensche militie de litmaelen der selver niet anders en considereerden dan openbaere geusen alhoewel de selve in haer gemoet goet Roomsch catholyck waeren...» (5). Mogen we dan in het attest, dat nog in 1593 voor de toenmalige hoofdman van de Turnhoutse kamer, Quirijn WALSCHAERTS, door de kamerleden werd ondertekend, en waarin deze vroegere secretaris van de vrijheid «een man met ere staende tot goeden name, fame, ende eerlijcke reputatie» wordt genoemd, een naklank zien van de godsdienstige troebelen der voorbije jaren (6)?

Brachten deze religieuze onlusten een zware slag toe aan de gemoedsrust van de Kempische bevolking, niet minder was dit het geval met de soldatenplaag. De geschiedenis van het Turnhoutse kasteel tussen de jaren 1586-1598 is hiervan een sprekend bewijs : in 1586 wordt het bezet door de Spanjaarden, in 1591 door de geuzen van Breda, in 1592 weer door de Spanjaarden, in 1594 heeft het een belegering door de Staatse troepen te doorstaan, terwijl het in 1597, na de slag van Turnhout, neutraal wordt ; doch in 1598 brandt het af (7). Dit mag voorzeker een sombere opsomming heten !

Noodlottig voor de Turnhoutse Vrijheid waren ook de pestjaren 1569-1571, toen de andere steden zelfs de toegang tot hun grondgebied ontzegden aan de Turnhoutse burgers (8).

Terecht mochten onze schepenen dan in een request aan de Staten schrijven, dat in 1597 «de vryheyt in sulcke bederfenisse ende ruyne is ghecomen, dat se teghenwoordich neyt en is als de figure van haere voirgaende state(en) in extreme miserie is ghevallen» (9). Verwonderen zal het ons dan ook niet, dat door al die onzalige omstandigheden het getal inwoners van de Vrijheid van ongeveer 7.140 in 1480 geslonken is tot onge-

(5) Aangehaald door VAN BOECKEL L.: «*Letterkundig Leven te Lier in de 15e en 16e Eeuw*», in «*Lier Vroeger en Nu*», 3e Jg. 1929, blz. 221.

(6) JANSSEN J.E. : in «*Taxandria*», 1938, blz. 30.

(7) JANSSEN J.E. : «*Turnhout...*», I, blz. 190-197.

(8) JANSSEN J.E. : «*Turnhout...*», I, blz. 199.

(9) Aangehaald in JANSSEN J.E. : «*Turnhout...*», I, blz. 200.

veer 3.000 in 1596 (10).

Zo eindigde de zestiende eeuw, zo begon voor de Vrijheid Turnhout de regering van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Wel worden de tijden beter, wel herleeft de handel, ook te Turnhout, maar muitende soldaten, nijldige wolven en de «haastige ziekte» waren nog steeds rond. In 1605, 1615 en 1617 eist de pest weerom haar slachtoffers; de gevolgen van beeldenstorm en ketterij laten zich nog voelen: in 1602 en 1603 heeft de kerk nog last van soldaten, in 1608 pas wordt de hoofdkerk opnieuw gewijd en nog in 1616 worden geestelijken te Turnhout bespot (11).

Dit tijdsbeeld laat niet veel goeds verwachten op kunstgebied. Het zal ons bij de beoordeling van wat tot ons kwam alleszins mild stemmen en ons vooral naar het goede doen speuren...

* * *

In de Turnhoutse rederijkerskamer eindigde de zestiende eeuw met een herziening van de ordonnantiën, in 1598. De bizonderste bepaling daaruit blijkt ons — tevens de voornaamste verandering aan het reglement van 1549 —: «Voert is geordoneert bij hoetman prinse dekens geswornen ende gemeyn gesellen, datmen van nu voertane geenen deken oft gesworen mer kies en sal, dan men sal nemen van boven der rollen af, ende die dierste jaer is gesworen sal dander jaer deken sijn vander camerende outaer, ende hierin en salnenniemant verschoenen, groot noch cleyn, ten ware dat ware, dat allen die gesellen doechtedat hij er onbequaem toe ware, zoe salmen hem mogen overslaen ende den naesten nemen daernaer volgende» (12). Dus: dekens of gezworenen worden niet meer gekozen, maar ieder gildebroeder zal op zijn beurt deze ambten waarnemen. Waarom? Het waren niet alleen ereambten, het waren tevens lastposten, want, zo gaat zelfde ordonnantie verder, «die gesworen sijn sal, die sal ontvangen en wigeven alle tzene dat ter camere aengaet»: het moest dus een kapitaalkrachtig man zijn, om alle eventuele onkosten te kunnen dragen, onkosten, die hem na zijn dienstjaar wel werden terugbetaald. Wanneer we dan terugdenken aan de ellendige toestand, waarin de Turnhoutse bevolking op het einde van de 16^e eeuw verkeerde, zal

(10) Dit werd me welwillend medegedeeld door de heer stadsarchivaris R. PEETERS. Voor zijn belanstelling en dienstwilligheid dank ik hem hier van harte.

(11) JANSEN J.E.: «Turnhout...», I, blz. 212-213 en 216-217.

(12) JANSEN J.E.: in «Tazandria», 1938, blz. 52. Bespreking van dit reglement op blz. 21-23 aldaar.

het ons niet verwonderen dat de overgebleven gezellen besloten, dat ieder op zijn beurt deeer mocht genieten, maar levens de last moest dragen !

Hoe dan ook, de kamer leeft ! Van 1600 tot 1620 zijn er vele bewijzen, dat de leden van de Rhetoricakamer zich verdienstelijk maakten in het leven van onze vrijheid. Toen in 1614 Philips Willem van Nassau als heer van Turnhout werd ingehaald, gingen in de stoet de rederijkers voor de andere gilden (13). In 1606, 1609, 1614, 1617, 1618, 1619 getuigen de burgemeestersrekeningen van de opvoering door de «Camere van Rethorica» van «commedien», van «eene comédie oft tragedie», waarvoor de kamer dan een waarlijk royale vergoeding ontvangt (14). Al deze opvoeringen hadden plaats met de kermis, doch over de aard van de spelen vernemen we bitterweinig ; slechts voor 1618 weten we, dat de rederijkers met Turnhoutkermis «dry diversche spelen onzes Heeren» (15) hebben opgevoerd. De benamingen in de rekeningen klinken modern : comédie, tragedie hebben wel een Renaissance-klank ; doch het onderwerp behandeld in de spelen van 1618, sluit nog ten nauwste aan bij de vroegere gespelegheden van onze rederijkers.

* * *

Van al deze spelen is er niets tot ons gekomen. Vooraleer we de gedichten bespreken, die ons zijn overgeleverd als zeker Turnhouts werk, moeten we onze aandacht wijden aan een paar letterkundige documenten, die met Turnhout in verband staan of althans konden staan.

In 1613 verscheen te Amsterdam de tweede uitgave van het eerste deel van «*Breugels Boertighe Cluchtten*», gedicht door Gerrit Hendrick VAN BREUGHEL. Deze dichter was rond 1573 te Antwerpen geboren ; nadien uitgeweken naar het Noorden, werd hij lid van de Brabantse Kamer «*Het Wit Lavendel*» te

(13) JANSEN J.E. : in «*Taxandria*», 1938, blz. 81-82.

(14) JANSEN J.E. : in «*Taxandria*», 1938, blz. 31-32, en verder de *Burgemeestersrekeningen* van 1613-15, fol. 44 v° ; 1617-19, fol 1^a v^o - 19 r° en fol. 36 v°, Stadsarchief Turnhout. - Dat het een royale vergoeding mag heten, blijkt uit de volgende vergelijking : In 1606 ontvingen ze 12 gl., in 1614 28 gl., in 1617, 1618 en 1619 36 gl. ; do drie Antwerpse kamers krijgen in drie jaren van stadswege elk een tegemoetkoming van... 12 gl. Zie b.v. DILIS E. : «*De Rekeningen der Rederijkkamer De Olyftak over de jaren 1615 tot 1629*», Antwerpen, 's Gravenhage, 1910, o.a. blz. 128 en 143.

(15) JANSEN J.E. : in «*Taxandria*», 1938, blz. 82.

Amsterdam (16). Bij deze kluchten had de uitgeweken Antwerpenaar ook geschreven «*Een Cluchte Van eenen Cramer hebbende te coop veelderley drolighe Liedekens*»; in een van die liedekens vinden we een zinspeling op Turnhout. Het is een soldaten- en drinkersliedje, met geen al te verheven moraal, zoals het volgende fragment duidelijk zal maken :

Ic souder wel schiere myn kap verscheuren,
Van datmen nv hoort en siet ghebeuren,
Van veel proper Meysgens fijn,
Die geeren ghehiliket wilden zijn
Heur lobbetgens net, staen fraey gheset,
Som gheblancket, is haer aenschijn.
Vrienden dats het eerste vande dozijn.
Noch sal ick fijn, singhen onverflout.
Is dat den wech naer Turenhout
Goet schipperken hou,
Den rechten wech die is ghebaent
Mijn Heere, mijn Heere,
Lit on fire lire lire lire, lit on fire lire lire lou.
Van veel te singhen ick groten dorst crijgen sou
Dies ick wel wou, eens drincken wt minnen
Hoe luyde riep de leeraar op der Tinnen
Die tsavonts droncken wesen wil
Moet smorghens vroech beghinnen,
Siet dat ghy in tijts ter herberghe gaet
Eer dat een ander v plaetse beslaet
Hy is wys diet can versinnen.

Wanneer hij dan eens duchtig gedronken heeft, zingt de «Cramer» verder, maar men kan het hem aanzien, dat hij een flinke teug geproefd heeft, want nu wordt het lied bepaald soldatesk met al den aanleve van dien! Enige zinspeling op of vermelding van Turnhout is er niet meer in te vinden. Trouwens, ook in het geciteerde spreekt enkel de regel: «Is dat den wech naer Turenhout» over de Vrijheid, terwijl de rest er helemaal geen verband mee heeft.

- (16) Zie over BRFUGHEL: MAK J.J. : «*Vier Ercollente Kluchten*», Antwerpen, 1950 (Klassieke Galerij, nr 46); ROMBAUTS Prof. Dr. E. : «*In de omgeving van de «Spaansche Brabander*» in «*Album Prof. Dr. Frank. Baur*», II, Antwerpen, 1948, blz. 200-201. Ook in WORP Dr. J.A. : «*Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland*», I, Groningen, 1904, blz. 437-438 en 465, en WORP Dr. J.A. : «*Geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg*», Amsterdam, 1920, blz. 27 : daar geeft hij als eerste datum van de «Kluchten» 1610 op, zonder bewijs evenwel.

De naam Turnhout moet evenwel voor die uitgeweken Brabanders en voor die Amsterdammers een bekende klank gehad hebben, anders zou het hier in dit «drolighe Liedeken» niet voorkomen. Welnu, moeten we de reden van die bekendheid niet zoeken in de benaming van de militaire gebeurtenis, die Adriaen VALERIUS in zijn «*Nederlandsche Gedenckclanck*» heette : de «Slag van Turnhout, ende Groote victorie vanden Prince Mauritio» (17) ? Het feit, dat het lied zo soldatesk klinkt, versterkt o.i. deze hypothese nog (18).

In zijn reeds vermelde geschiedenis van onze rederijderskamer had wijlen Kan. J.E. JANSEN ook geschreven : «Misschien mogen wij ook wel tot een van haar voortbrengselen tellen de «Boeren-Litanie ofte klachten der Kempische Landt-Lieden over de ellende van deze lanckduerige Nederlandsche oorloghe» verschenen in 1608. Het is geheel in den trant en den geest der Rederijders opgesteld en kan wel mogelijk op 't stadstheater dit jaar zijn voorgedragen geweest om hun kritiek uit te spreken over de geweldige plaag der invallen van vreemde troepen, vooral Hollanders, waaraan zij sinds vele jaren blootgesteld waren» (19).

(17) In de uitgave van de Wereldbibliotheek, Amsterdam, 1947, blz. 165.

(18) Terloops willen we hier wijzen op een eigenaardigheid van deze «veelderley drolighe Liedekens». We beschikken slechts over een fotocopie van 2 bladzijden, waarop «Is dat den wech...» voorkomt. De tekst van deze twee bladzijden biedt niet minder dan twee reminiscenties aan het zgn. Antwerpse Liedboek van 1544 (opnieuw uitgegeven door Dr. W. Gs. HELLINGA, 's Gravenhage, 1941) : de typering van de «veel proper Meysgens fijn» herinnert aan Lied CLXXXI : «Wi meyskens net, schoon gheblancket» (blz. 117), terwijl «Hoe luyde riep de leeraar op der Tinnen» een parodie is van Lied LV (blz. 247) :

Hoe luyde sanc die leeraer opter tinnen
So wie met sonden is beswaert
God laet hem wel verwinnen
Ende koere zijn herte tot gode waert
Eer hem die doot den wech ondergaet
Si zijn wijs diet connen versinnen».

(19) JANSEN J.E. : in «*Taxandria*», 1938, blz. 31. - De eigenlijke titel van het drukwerkje is : «*Boeren-Litanie / Ofte / Klachte der Kempische / Landt-lieden, over de ellende van / deze lanck-duerighs Nederlanderlantsche / Oorlooghe.*» Onder een middeleeuwse houtsnede, voorstellende een kraambed, lezen we : «Ghedruckt bij Direk Cornelisz. Troost / In den Jare onzes Heeren / Jesv Chrjstj | M.D.C.VJJJ. | De Boerenlitanie en het antwoord daarop zijn uitgegeven door E.T. in «*Kempisch Museum*», I, Turnhout, 1890, blz. 31-36 en door GOMMERS J. W. in «*Taxandria*», Turnhout, VIe Jg., 1909, blz. 171-

Wel klagen de «Kempensche» boeren hun nood in het eerste gedicht van deze uitgave, maar om verschillenderedenen menen we alle verband van het werk met Turnhout te mogen afwijzen. De uitgave bevat, behalve de «*Litanie*» en het antwoord van de soldaten daarop, nog zeven dichtstukjes, die alle een erg anti-Spaanse en zelfs anti-katholieke geest ademen. Ten bewijze halen we volgende fragmenten aan : in de twee «klinck-dichten» «*Van 't Bestant voor acht Maanden*» lezen we, in het eerste :

«Syt welle-kom, Bestandt, O Jeeuwel uyt-gelezen,

.....
Maer zoudt ghy ('twerdt gevrees) van twee-dracht vrucht-
baar zijn,

.....
Ick wensch dat d'achtste Maandt dy mach zijn doodelijk

.....
End' zeg, Adieu Bestandt, end' d'Oorloogh kom' ons we-
der.»

En in het tweede :

«Dewyl men ons aenbiedt 'tgeen daer wy na verlangen,
Ey, laat ons vry den Peys met goedt toezicht ontfangen,
Midts dat 'tLandt eeuwichlyck van Spaignen zy bevrydt».

Blijkt uit de aangehaalde fragmenten niet overduidelijk, dat in deze sonetten aan 't woord is de partij, die tegen alle bestand is, zolang dit bestand met Spanje niet gesloten wordt als gelijkberechtigde partij, als vrije natie?

De laatste drie gedichten zijn gewijd aan de nagedachte, is «van den dapperen Heldt, ende Man-bafligen Admiraet, Iacob Heemskerck» (20), en dat ook hier de anti-Spaanse toon soms opklinkt, blijkt uit de volgende regel :

«Spaignen behoudt den schrick van zyne dapperheydt ».

Vinden we in al deze fragmenten de uitspraak van een anti-Spaanse geest, in het «Wentel-klinck-dicht» «*Van de Jesnijlen des Werelts Stok-branden*» klinkt de anti-Roomse gezindheid luid op in de oopenstapeling van de talrijke en allesbehalve zachte scheldwoorden.

Wanneer we nu weten, «dat niemand vandengesellen iet van hemselven sellen beginnen, enicherande dinck, dat de camer

175. Deze twee uitgaven verschillende onderling. Een originele uitgave berust in de Wetenschappelijke Bibliotheek ter stede.

(20) HEEMSKERK versloeg op 25 April 1607 de Spaanse vloot bij Gibraltar, maar sneuvelde zelf en werd te Amsterdam begraven.

aengaet, sonder consent vanden oversten» (21), en dat de gildebreeders voor alle opvoeringen hun werk ook moesten laten keuren door de plaatselijke geestelijkheid (22), dan zullen we met recht kunnen beweren, dat de *Boeren-Litanie* met haar aanhang wellicht geen Turnhouts product is en zeker nooit op 't stadstoneel is voorgedragen.

* * *

Pover is dus de oogst van wat we zouden kunnen noemen : Turnhout in de letterkunde gedurende de jaren 1600-1620. Toch hebben we reeds gezien, dat de Turnhoutse rederijkers zelf zich in hun eigen stad met alle ijver van hun plicht gekweten hebben.

Van hun deelnemen aan het letterkundig leven getuigden ze op het Blazoeneest te Mechelen in 1620.

De rederijkers hadden steeds gehouden van samenkomsten en plechtige prijskampen. Doch de tijd van de weidse landjувelen en de heerlijke haagspelen behoorde, sinds de beeldenstorm, tot het verleden. Niet zodra echter wasde storm geluwd, of de zucht tot vieren werd de overgebleven rederijkers weer te machtig. Wanneer we een lijst opstellen van de rederijkersfeesten in de Spaanse Nederlanden tussen 1600 en 1620, slaan we verbluft van de nooit-versagende vieringsdrift van onze voorvaders. In 1600 :feest te Ninove (23), in 1601 te Brussel (24), in 1608 te Antwerpen (25), in 1613 of 1614 te Diest (26),

(21) Ordonnantie Cfr. JANSEN J.E. : in «*Tarandria*», 1938, blz. 51.

(22) Placcaat van 1601, «interdiccerende alle spelen ende dichten rakende de Catholycke Religie, ende dat degene gepermitteert, gevisiteert moeten worden door den Pastor, principaeln officier ende wet van de plaetse». Aangehaald door D'HONDT V. : «*Geschiedenis van het Toneel te Aalst en bijzonderlijk van de Koninklijke Rederijkkamer de Catharinisten*», Aalst, 1908, blz. 62.

(23) VAN DER STRAELLEN J.B. : «*Geschiedenis der Rederykkamer de Violieren...*», in «*Het Taclverbond*» Jg. 1853, blz. 267-268. Hij plaatst dit feest in het begin van de 17e eeuw. BAUCAERT Fr. : «*De Peocne viert ! Het blazoeneest te Mechelen 1620*», Licentiaatsverhandeling, Universiteit Leuven, 1941, blz. 49, geeft 1600.

(24) KOPS W. : «*Schets oener Geschiedenisse der Rederykers*», Leyden, 1774, blz. 280-281.

(25) D'HONDT V. : *a.w.*, blz. 100. De auteur geeft als datum 1609 op, wat blijkbaar een vergissing is, vermits de aangehaalde tekst uit de stadsrekeningen luidt : «By ordonnantie op requestie van den xxvij Juny 1608».

(26) *Rekeningen vande Dekens van Ste Lucas Gulde beginnende Septem-*

in Maart 1616 op de «*Olyftak*» te Antwerpen (27), in Mei 1617 op de «*Goudbloem*» te Antwerpen (28), na Mei 1617 bij de «*Violieren*» te Antwerpen (29), nog in 1617 te Lier bij de «*Genett.*» (30), in Mei 1618 te 's Hertogenbosch (31), in Juni 1618 op de «*Olyftak*» te Antwerpen (32), in 1619 te Diest (33), in 1619 ook te 's Hertogenbosch (34), en in 1620 dan te Mechelen : tussen 1615 en 1628 moet ook te Geel een rederijksfeest hebben plaats gevonden, doch nadere bijzonderheden ontbreken nog (35).

Of de Turnhoutse kamer aan de andere feesten had deelgenomen, hebben we niet kunnen achterhalen. In de burgemeestersrekeningen staat geen enkele vermelding van enige bijzondere toelage voor het deelnemen aan feesten buiten de Vrijheid, en andere bronnen zijn ons voorlopig onbekend.

Maar de uitgave van de te Mechelen voorgebrachte werken (36) levert het bewijs, dat de Turnhoutse rederijkskammer daar de eer van hun stad hoog hebben gehouden naar hun beste vermogen.

Het feest te Mechelen stond dus aan het einde van een reeds lange reeks vieringen, vooral dan gehouden gedurende het Bestand. Het was niet het eerste Blazoenseest, dat in deze streken gehouden werd, want ook de rederijksfestiviteiten van Den Bosch in 1618, van de «*Olyftak*» te Antwerpen in hetzelfde jaar en van Diest in 1619 heten : blazoenseesten.

Wat vroeg de inrichtende kamer, de «*Peocne*» van Mechelen?

-
- ber 1610», Nr. 7 op het Archief van het «Nationaal Hoger Instituut en Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen», blz. 112.
- (27) VAN LOM Chr. : «*Beschrijving der Stadt Lier*», 's Graavenhage, 1740, blz. 245-247. VAN DER STRAELLEN J.B. : «*Geschiedenis der Retorykkamer van den H. Geest genaemd Den Olyftak*», in «*De Vlaemsche School*» 1863, blz. 17-18.
- (28) ROOSES Max en ROMBOUTS Ph. : «*Bock gehouden door Jan Moretus II, als deken der St. Lucasgilde 1616-1617*», Antwerpen, 1878, blz. 82.
- (29) ROOSES Max en ROMBOUTS ph. : *a.w.*, blz. 82-88.
- (30) DILIS E. : *a.w.*, blz. 64.
- (31) DILIS E. : *a.w.*, blz. 64.
- (32) DILIS E. : *a.w.*, blz. 71, 75-76, 78-80.
- (33) DE BAERE Dr. C. en GESSLER Dr. J. : «*Geschiedenis der Hasseltse Rederijkskamer de Roode Roos*», Hasselt, 1913, blz. 99-101.
- (34) DILIS E. : *a.w.*, blz. 88.
- (35) YSERMANS J. : «*Nederlantsche Poëmata*». Antwerpen, 1628, blz. 363 ; YSERMANS had daar «den hoogsten prijs» behaald met het liedje, t.a.p. afgedrukt.
- (36) «*De Schadt-liste der Philosophen ende Poeten...*», Mechelen, 1621.

De «Caerte» (37), die aan de andere kamers werd toegezonden, zegt het ons duidelijk :

1° «Om sonder Letters dicht, vier reghels net te stellen,
Elck synen sin te wil, sonder schandael te mellen.
Van Oli-verw ghemaelt, omringelt met chieraat : »

Dus : een blaazen, waarop men met geschilderde figuren een vierregelig gedicht moest uitbeelden. Dit was geen nieuwigheid, want reeds op het Antwerpse landjuweel van 1561 waren dergelijke blaazoen gevraagd (38). Doch thans wordt hieraan de hoogste prijs toegekend, terwijl het blaazen voordien enkel een ondergeschikt belang had.

2° «Sonder herseggingh noch, stelt vier mael seuenthien,
Roert gheen Heylighe Schrift, maer laet ons daer in sien :
Der *Philosophen* leer hun schriften en belijden,
Diemen waerachtichst hout van d'alder-oudtste tijden : »

Dit betrof het referein : vier strophen van 17 versregels, waarin de leer van de oude filosofen moest behandeld worden, zonder de H.Schrift te raken. Wanneer men bedenkt, dat de Caerte de hele Nederlanden door werd rondgestuurd, zowel dus in in Noord als in Zuid, en bijgevolg katholieken en protestanten hoopte bijeen te brengen op hetzelfde rederijersfeest, dan zal de voorzichtige keuze van de Mechelse kamer geen verwondering wekken.

3° «Daer by een nieuwe Liedt, vol van *Poëtery*,
Dat van vijf veirskens met bekende wijze zy : »

Ook een liedje van 5 strophen werd gevraagd, een liedje «vol van *Poëtery*», welke term moet verklaard worden als : vol mythologie (39).

-
- (37) Gepubliceerd in VAN MELCKEBEKE G.J.J. : «*Geschiedkundige Aenteekeningen rakende de Sint-Jans-Gilde*», Mechelen, 1862, tegenover blz. 82.
- (38) Zie VAN EVEN E. : «*Het Landjuweel van Antwerpen in 1561*», Leuven 1861, blz. 46 (Charte), en verder verschillende afbeeldingen, o.a. die van het Turnhoutse blaazen, plaat XXX.
- (39) Over het Mechelse blaazenfeest bestaat een recente, onuitgegeven studie, nl. het reeds vermelde werk van BACCAERT Fr. : «*De Peone viert 1*» We waren in de gelegenheid dit werk vroeger te raadplegen, waarvoor we de auteur hier hartelijk danken. - Over de interpretatie van het woord «poëtery» door Prof. Dr. E. ROMBAUTS, zie genoemd werk, blz. 130 en 160-161, noot 8a. - Blijkens VAN NIEUWELANDT G. : «*Het Poëma vanden Mensch*», Antwerpen, 1621, had het woord «poëtisch» in de 17e eeuw meer de betekenis van «mythologisch». Zie zijn «Wtleegginghe...» achteraan in het werk.

De maat van het lied was vrij ; voor het blazoen en het referrein eveneens, want men vroeg : 10, 11, 12, 13, syllaben, wat nader werd toegelicht in de brief, gevoegd bij de Caerte :

«En mits datter nu veel questien rijsen onsoet,
Noopende d'oude moeders tael, en Fransche maet,
Volgthse die 't belieft, oft naer d'oude stijlen doet,
VVant gheen goey Rhetorycke en houden wy voor quaet»

(40).

De Mechelse kamer was zich dus bewust van de heersende tweespalt : veel redrijkersgebruikten de nieuwe maat, de zgn. Franse, de jambemaet en de alexandrijn, om zo door de uiterlijke vorm hun gehechtheid aan de renaissancegeest te betuigen ; anderen evenwel stonden weigerachtig tegenover dit nieuwe en hielden zich nog aan de oude mode, de inheemse, waarbij de lengte van elk vers mocht variëren tussen 10 en 13 - soms nog minder of meer - lettergrepen. De inrichtende kamer velde geen uitspraak ; integendeel, wijselijk liet ze iedereen vrij, zodat ze ook hier de voorstanders van de twee kampen kon verenigen op haar feest.

Behalve de reeds genoemde, waren er nog andere punten, waarmee men prijzen kon winnen : zo voor het «Triumphante ter Cameren brengen langs de straten», voor «den cloecsten reghel» van het referrein, voor «die syn eighen werck best wt-spreect» en «die syn eygen Liedt best sal singhen» ; verder nog «voor de meeste wercken van een Camer» en «voor t' verr'ste comen oft senden». Er was dus gelegenheid om iets in de wacht te slepen !

Uit de laatste prijs blijkt reeds, dat de aanwezigheid van de meevierende kamers te Mechelen niet vereist was ; dit stond ook nog uildrukkelijk in de «Caerte» vermeld : «Dees wercken brought oft sent » Een nieuwigheid was dit niet, want toen in Juli 1613 b.v. het «*Wid Lavendel*» van Amsterdam en in Augustus van hetzelfde jaar de «*Wyngaertrancken*» te Haarlem een feest inrichtten, hadden ook zij in hun «Caerte» geschreven: komt zelf of zendt uw werken (41).

Toen dan de «Caerte» rondgezonden was, konden de kamergezellen aan het werk. Ook de Turnhoutse redrijkers deden het hunne.

(40) VAN MELCKEBEKE G.J.J. : a.w., blz. 84.

(41) Aan beide feesten hadden Zuidnederlandse redrijkers deelgenomen ; van Turnhout is er evenwel geen spoor te merken. - Vermits er geen enkel bewijs voorhanden is, kunnen we ook niet met zekerheid besluiten, dat Turnhout wel degelijk te Mechelen is geweest ; misschien heet de kamer enkel haar werken ingezonden.

Een blazoen hebben ze niet geleverd - ontbraken de schilders in de kamer 9 - wel een reterein en een lied, waarvan we de tekst hier overschrijven (42) :

REFEREYN

Beminde nae dat Mars bloedige gramschap cesseert,
En ons Mercurius met Fama peysich regeert,
Bellona en Discordia sijn nu vol plagen :
Soo dat Rethorica de reijn maecht nu vreucht hanteert.
Waer door ghy Redenrijck ons een swaer stuck comt vragen,
Van die Philosophen, daer wy als blindt nae slagen,
Op d'ellende vanden mensch dunckt my best te bouwen,
Iae den dieren geluckiger mocht v behagen,
Als den mensch, d'welck veel wijse waerachtich houwen.
Plinius doet my des menschen geboort ontvouwen,
Dat hy Catiuich ter weerelt comt, vermocyt, seer madt,
Armer als een dier naer den vleesch, vol drucks benouwen,
Iae dan een wormken, oft miere die haer behelpt badt.
Dan een jonck kindt, d'welck door sijn vuiljheyd zou rotten
[pladt.

Die dickwils werd soo opgeblasen, nijdich, gier,
Want die Philosophen beschrijuen waerachtich, dat
Den mensche naer t'vleesch is Catiuiger dan een dier.

Als een diers honger wat is versaet, soo ist gerust.
Heraditis schrijft van t's menschen gierheyt ongeblust,
Naer sijn lichaem arm, ellendiger dan beesten snoot.
Democritus belachten de weerelt, s'menschen lust.
Heropilus belaecht des menschen miseri groot.
Eutripides schrijft van des menschen baringe bloot.
Den Philosoph seyt dat hy comt met smert ter weerelt.
Naect sonder cleet, onnoosel in sijns moeders schoot.
Die hem moet zoogen, gae slaen, voor water viers gewelt.
Plutarchus schrijft de geboorte van de beesten in t'velt
Geluckiger, als des mensch lichamelijck vol strijdt.
Polidorus seyt den dieren natuer, ende melt
Haer wetenschap groot, om hun te behelpen by tijt
In medecijn. Een schuijmken eerst geknipt s'went vol vlijt :
Een jonck kiecxken ras pickt naer sijn moeders manjer.
Thimon wensten hem beeslijck een dier te sijn verblijdt.
Den mensche naer t'vleesch is Catiuiger dan een dier.

Vanden mensch Catiuich mach wel sijn geschreuen,
Die men ongeuallich, sieck, siet schudden en beuen :

(42) «Schadt-kiste...», blz. (233) tot 235. Gesigmaleerde drukfouten zijn verbeterd (cfr. lijst achteraan «Schadt-kiste...»).

Vol armoe groot, seer mismaeckt van lenten en seeren.
Eripides becliecht den menschs, die beesten leuen
Seer gerust, sy en sorgen voor huijs, gelt, oft cleeren :
Sy en soecken geen rijckdommen, oft schadt te vermeerren ;
Gelijck Cresus die Solon sey sijnen tegenspoet.
Socrates om dat hy van giericheyt sou keeren,
Wierp sijn gelt inde zee. Diogenes seer wijs vroet,
Acht de gierigaerts, dwasen. Heraclites goet,
Beweenden den mensch vol boosheyt seer vileyn.
Aristoteles Seneca seyt, wat den mensch doet
Door oncujsheyt groot, den Leeuw den mensch beschaemt
certeyn.

Den Philosoph seyt hoe t'duijffken genereert seer reyn :
De beestkens gerust en soecken maer rechts den cost hier,
Naer der Philosophen leer soo seg ick noch en meyn :
Den mensche naer t'vlesch is Catiuiger dan een dier.

PRINCE

Prince seer ellendich is den mensch, cranck van sinnen,
Naer der wijsen verstant, om Prijs te winnen :
Die onrechtveerdich, is een rasende gierigaert.
Sy deruen qualijck spijsen haer lichaam van binnen.
Bias segt dat alsulcken mensch, veel boosheyt beswaert,
Aristoteles schrijft van een gier mensch, en verclaert
Met Lucilles, seyt dat hy hem selfs bedriecht meest.
Democritus Plato schrijft, dat een gier mens van aert,
Noyt rust heeft. Thimon acht den menschbrooser als een beest.
Want hoe cleynen dierken, t'is al vol vreucht int foreest :
Die quackel jonck behelpt haer ras van haer moeder scheyt.
Aristhophanus seyt vander vogelen sanck bly feest,
Die niet en saeyen, maeyen. Schamt v mensch vol vreckheyt,
Die als een jonck kindt, weder oudt, moet werden geleyt.
Die genoeg hebt derft qualick den buick vol etenschieer,
D'oudePhilosophen leer wert noch van my verbreyt.
Den mensche naer t'vlesch is Catiuiger dan een dier.

Wy met Bly.

De inhoud is niet al te duidelijck te omschrijven, wel de
hoofdgedachte, die uitgedrukt werd in de stokregel :

«Den mensche naer t'vlesch is Catiuiger dan een dier».

Toch is ons de zin in zoverre duidelijck, dat de mens als stoffe-
lijck wezen er erger aan toe is dan een dier, omdat hij zich niet
zo vlug kan behelpen en reddden, en vooral omdat hij «seer
ellendich» en «cranck van sinnen» aan heel wat natuurdriesten
moet weerstaan.

Van belang is de aanhef van het referein, waarin de dichter, na een zinspeling op de voorbije troebelen — en Turnhout mocht er van meespreken ! — eerlijk getuigt dat het «een swaer stuck» is, dat «Van die Philosophen, daer wy als blindt nae slagen». Wat een eerlijke bekentenis van onmacht tegenover deze wel ongewone vraag van de «*Peoene*»! Die blindheid bellette evenwel niet, dat de dichter heel wat heidense filosofhen en dichters oppriep, om hun getuigenis te komen afleggen ; de manier, waarop die namen werden vervormd en bij mekaar gevoegd, wijst alleszins weer op weinig persoonlijke omgang met de betrokken grootheden! En inderdaad, het hele referein is een samenvatting en soms een bijna woordelijk navolgen van veertien strofen, getiteld «*Vande ghelucsaeemheydt der Dieren*» in het werk van Jeronimus VAN DER VOORT : «*Het Heerlick Bewijs/Van des Menschen ellende ende miserie...*» (43). De vroegere factor van de Lierse «*Groeyenden Boom*», nadien van de Antwerpse «*Goudbloem*», had in de titel van dit werk verzekerd, dat hij de stof «Ghetrocken (had) wt alle oude Philosophen». Wellicht was de Turnhoutse factor daardoor aangelokt, zijn filosofische wijsheid hier te komen putten. Hierbij is het van belang te weten, dat VAN DER VOORT een strijdend Calvinist geweest was en daarom in 1589 naar het Noorden was uitgeweken. In zijn werk had hij wel eens uitvallen tegen de geestelijkheid neergeschreven, ook in dit «*Heerlick Bewijs*». In hoeverre hieruit iets is af te leiden betreffende de geestestoestand in de Turnhoutse kamer, is niet te bepalen, doch dat men juist in dit werk inspiratie ging zoeken, wijst op een min of meer grote rekkelijkheid... Denken we hierbij ook even terug aan het reeds vermelde feit in 1616, toen er nog geestelijken werden bespot in de Vrijheid.

Overigens wijst het hele refrein van 1620 naar een vroegere tijd en de vele geleerde namen brengen hierin geen verandering. De «cattivigheid» klinkt laat-middeleeuws en ook de vorm van het referein spreekt van de verbondenheid met het verleden : oude maat, bastaardwoorden, gewrongen zinsbouw en stoplappen tekenen de rederijker van het voorbije geslacht.

Ook het lied getuigt van dezelfde geest :

(43) De eerste druk hiervan was verschenen te Antwerpen in 1582 ; het werd herhaaldelijk herdrukt. In de 17e eeuw was dit werkje als schoolboek in gebruik in de Noordelijke - calvinistische ! - Nederlanden. Zie hierover en over de dichter voaal VAN BOECKEL Dr. L. : «*Jeronimus Van der Voort*», blz. 5-60 in «*Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore*», Antwerpen, 6e Jg., 1948, 1e en 2e aflevering.

NIEVW LIEDEKEN ; OP DE WYSE :

Den fiere Nachtegale, die nu vreucht doet rijse, int wout
principaelte

Neemt in danck Redenrijcken,
Ons const cleyn van Practijcken.
En wilt ons niet Beswijcken.
Mercurius snel bode,
Rethorica doet Blijcken,
Const dooruliecht alle wijcken,
Vergaert by een gelijcken,
Die principaelste Gode,
All die Regeerderds meest.
Voor Momus niet en vreesst :
VVant hier comt nu ter feest,
Meenich Componist geest,
Van vrijheden en steden,
Vol Poetsche reyn seden,
Om te krijgen vol vreden,
Van de Pioen,
Een blad door t' smeys saysoen.

Saturnus wert verdreuen,
Van Iupiter verheuen.
Hy wou als een heer leuen,
Bouen al seer houerdich,
Mars doet ons voortijts beuen,
Door bloetstorting, beneuen
Mocht Apollo rust geuen,
Voortaan,, Een maecht ons weerdich,
Die door Bellona fell,
Noch corts was int geuel
Door Oorlooch, peys rebel,
Met geweld Pluto snell,
Pro Serpina ontschaeckten.
Die Cerberus stout waeckten.
Rethorica die smaeckten,
Vulcanus wreet,
VVapen,, Pax troost haer leet.

Aurora doet verlichten,
Prometus claer gesichten,
Phoebus vergulde schichten,
Ceres vruchten bestaelen.
Siluanus wout doet swichten
Druck, tot vreucht. Venus nichten
Die Floreas bloemkens vlichten,,
Cupido doetse dwalen.

Medea t'Connincks kint,
Die Iason heeft bemindt.
Dido door liefden blindt
Sterft, om haer liefste vrindt.
Iphis vierich buangen,
Heeft hem deerlijk verhangen,
Pyramus moest ontfangen
Die doot, vol smert
Een wont in sijn Ionck hert.

Ghy Nymphen en Goddinnen,
Apollo comt wt minnen,
Ghy Musen wilt prijs winnen,
Op Helicons vergaeren :
Met v Constrijcke sinnen,
Pan comt ghy mee hier binnen,
VVilt Musica beginnen,
Orpheus met v snaren,
Speelt der Goden accoort,
Schout Alecto verstoort,
Marsias comt ras voort,
Met vwen sanck vreucht spoort.
Diana comt ter jachten,
Met Pallas vreucht verpachten.
Iuno seer groot van machten,
Comt oock int wout,
Op den Parnassis stout.

Prince.

Prince, der consten heere,
Doet Rethorica eere.
Sy brengt ons voort goey leere,
Der Poeten Intenti.

Hy doet ons vreucht verkeere.
Priapus doet vermeere,
Syn cruyt goet van Inuenti.
Neptunis hooch van staet,
Regeert met cloecke daet,
De zee vroech ende laet,
Tritons trompet snel gaet,
Aeolus wint seer stercken,
Doet Boreas cracht wercken.
VVy die hier nu ten percken
Comen, MET BLY,
Vlieden Zoylus party.

Wy met Bly.

Alle kunstminnende goden en dus ook de kunstminnende «Componisten» werden opgeroepen naar de Mechelse Helicon. Voordien was er oorlog, zodat de dichtkunst niet bloeien kon. Doch thans heerst er overal vreugde — al schijnt de liefde, blijkens de aangehaalde voorbeelden, een hachelijk avontuur te zijn! — En nu zijn alle kunstminnende goden dan bijeen. Ook de mannen van «Wy met Bly» willen niet ten achter blijven. Dat schijnt ons «der langen Rede kurzer Sinn»! Want met al die vreemd-klinkende namen is het niet gemakkelijk, de draad te volgen die alles verbindt.

Het is wel degelijk een lied «vol van Poetery», maar al die mythologische namen maken het lied niet tot een fraai gedicht; integendeel, zoals bij de rederijkers van het vorige geslacht te zijn, een spel van rijmen en klanken. De dichter sprak trouwens van zijn «const cleyn van Pracklijcken». Typisch — doch ook in de 17e eeuw nog steeds geldend — is ook de uitspraak, dat Rhetorica «brengt ons voort goey leere,

Der Poeten Intenti».

Hiermee legt de dichter nog eens de nadruk op de morali-serende bedoeling, die bij elk dichten moet voorzitten.

Laten we hierbij ook nog opmerken, dat er van individualisme, van persoonlijkheidsbewustzijn, dat bij de Renaissancisten een waarlijk grote rol speelde, niets te merken is: beide stukken zijn ondertekend alleen met de kamerspreuk, een duidelijk bewijs dat de dichter nog optrad als vertegenwoordiger van zijn gemeenschap. Ook dit verbindt hem nog met de rederijkers van de vorige generatie, alhoewel we hier tevens er op willen wijzen, dat hij te Mechelen niet de enige is geweest, verre van!

Trouwens, wat de kamers uit de Turnhoutse omgeving inbrachten, getuigde van dezelfde opvatting over poëzie.

De kamer van Mol kwam met een blazoen dat aan sommige Noordnederlandse kamers zeker «schandael» kon «mellen», vermits zij er in aangespoord werden om «Den sielen verleyder Gommarus vol qu'ay leeren» te «lathen varen». Het referein is een waarschuwing tegen de gierigheid en de stokerregel met zijn binnenrijmen bewijst voldoende, dat hier de rederijker van de oude stempel aan het woord is:

«Den girigen aert,, baert,, list,, t'wist,, ende twee,, -dracht».

Overigens is er van de leer der oude filosofen weinig te bespeuren. En een lied had Mol niet gedicht voor deze gelegenheid.

De «*Bremblomme*» van Geel leverde ook slechts een blazoen en een referein. Dit laatste, met als stok:

«Hij is wel d'waes die naer t'leyden der blinden,, gaet», is een aaneenschakeling van filosofhen-uitspraken, doch de binnenrijmen, bastaardwoorden, de plaatsing van de adjectieven en tevens de «mate» wijzen weer naar vroegere tijd. Duidlijker blijkt dit nog uit het blazoën, want dat is een meesterwerk van knutselkunst, een «Retrograde» (44).

De Arendonkse kamer ten slotte bracht, zoals Turnhout, een referein en een lied. Het referein is een klacht, omdat, zoals de stokregel zegt,

«De jonckheyt is onbedacht en onwijs van rade» ; geleerd is het niet, wel zwaarwichtig en stram van zinsbouw, bastaardwoorden en stoplappen. Het lied daarentegen is tamelijk geslaagd : er zit een verhaal in — een liefdesidylle —, zodat men wat lichter over de mythologische klinkklank en de gewrongheden heenstapt.

Geen van al deze gedichten werd een prijs toegekend. Noch Turnhout, noch de andere gemelde vrijheden konden met hun prestaties een prijs in de wacht slepen.

* * *

Overschouwen we deze oogst, dan zullen we grif toegeven dat we er niet prat op kunnen gaan.

De Kempische kamers slaan alle dezelfde toon aan ; van de nieuwe geest, waarvan die andere Kempenaar, jonker Jan VAN DER NOOT, de grote vertegenwoordiger was geweest reeds in de vorige eeuw, van de Renaissance, bespeuren we hier weinig. De Turnhoutse rederijkers, en ook de andere Kempische kamergezellen, hebben zich gehouden aan «d'oude stijlen». Eerlijk moeten we bekennen, dat onze Kempische voorouders op letterkundig gebied achtergebleven waren, doch hierin stonden ze niet alleen. Herinneren we ons bovendien de sombere gebeurtenissen, die deze achterstand kunnen verklaren. Zoals het hier was, in de Kempen, was het evenwel nog niet overal in de Spaanse Nederlanden, al waren de uitzonderingen niet talrijk.

De rederijkerskamers hadden in de 17e eeuw ten onzent hun betekenis nog niet verloren. «Zij verbonden er de Middel-eeuwen met de moderne tijden; zij bleven nog den toon aangeven in de literatuur; zij belletten de overheersing der Renaissance, waarvan zij meestal slechts wat uiterlijkheden overnamen. Stonden zij daardoor de hoogere kunst in den weg, zij heb-

(44) Deze rederijkersacrobatie bestond er in, dat men het «gewrocht» zowel van achter naar voor, als van voor naar achter kon lezen.

ben nog veel eigens en nationaals gered» (45).

Dit algemeen oordeel van Pater VAN MIERLO is volkomen juist voor Turnhout en de Kempische rederijderskamers : hun kermisspelen en hun stukjes, waarmede ze deelnamen aan het Mechelse blazoefceest, wijzen naar het verleden ; doch enkele uiterlijkheden van de Renaissance hebben ze overgenomen. Met hun spelen evenwel hebben ze onze voorvaderen verlustigd en hun verpozing bezorgd in drukkende tijden, en door hun deelnemen aan het Mechelse Blazoefceest getuigden onze kamers, dat hun interesse voor de «edele conste van Relhoricke» nog niet ten onder gegaan was, ondanks de troebelen

Turnhout, 22 Februari 1951.

(455) VAN MIERLO Prof. Dr. J. : «*De Middelnederlandsche Letterkunde*», 2e dl. der «*Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*», Antwerpen, Brussel, 's Hertogenbosch, z.j., blz. 221.

Een zestiende eeuwse «urewercker» te Turnhout: Meester Heynrick Steymans

door

RAYM. PEETERS.

Het torenuurwerk was in de Nederlanden, vanaf het laatste derde van de 14de eeuw bekend geworden (1) en werd al spoedig een onmisbaar bestanddeel van de torenuitrusting. Vrij vroeg kwam bij deze uurwerken een «voorslach» in zwang waardoor met meer nadruk de onderdelen van de voortschrijdende tijd aan de omwonende gemeenschap kon worden kond gedaan. Zulk een voorslag, die in de oude schriften zeer dikwijls beiaard word genoemd, bestond oorspronkelijk enkel uit een klein getal klokjes of «schellen» die door een mechanisme uit ijzersmeedwerk aan het uurwerk waren verbonden en op de uur, het halve uur of het kwartuur aan het beieren gingen.

De oude voorstellen kenden nog niet het aanwenden van melodiën of melodiefragmenten. Het konden een aantal willekeurige klokketonen zijn; doch het kon ook zijn dat men bij de beperkte mogelijkheden van een voorslag met vier klokken, zich bijvoorbeeld ermede vergenoegde de eerste vier noten uit het «Salve regina» te verklanken.

De algemene verspreidheid van het torenuurwerk met voorslag wijst er wel op dat zij aan een bepaalde noodzakelijkheid beantwoordden. Het gemeentelijk leven was omzeggens op de torenklok geregeld en men hoeft slechts de stedelijke ordonnanties te doorbladeren om het bewijs daarvan te vinden in tal van verordeningen waarbij de tijdsaangave een rol speelt of het dagwerk van brandgevaarlijke beroepen wordt geregeld. Ook bij het ambacht had het belang de werktijd op de klok te kunnen regelen. Een uiterst typisch

(1) HULLEBROECK, (Em.), *Bciaarden*. Brussel, 1923.

voorbeeld, waardoor het belang van de uurklok treffend wordt geïllustreerd, is wel dit van Lier, waar, na de torenbrand van 1609, een bezoldigd man, bij middel van een ijzeren hamer, het halfuur en de uur op de werkklok moest slaan (2).

Onder de Meesters «orlogiemaeckers» die er zich, in het Brabant van de XVIe eeuw, op toelagden om dergelijke torenuurwerken met voorslag te installeren, treft men verschillende Kempenaars aan. Behalve de ambachtelijke kennis van de smedersstiel vorderde hun gespecialiseerd beroep ook nog een bepaalde dosis vernuft en vindingrijkheid om de problemen der mechanica, die de regeling van uur en voorslag soms kon met zich brengen, bevredigend op te lossen.

Op de zuidelijke toren van de St. Goedelkerk te Brussel, installeerde een zekere Michiel de Kempenerè in 1535 een uurwerk met voorslag welke een oktaaf omvatte (3). Dezelfde maakte in 1541 de voorslag voor de O. L. Vrouwekerk van Antwerpen, waar hij zelfs, ten gerieve van de beiaardier, er een klavier aan toevoegde (4). Te Tongerloo werkte in 1536 een Heinrick van Arendonk, die te Leuven was gehuisvest, aan een voorslag met 16 klokken (5). Dit uurwerk werd in 1542 of 43, en later, in 1551, ook de voorslag, voor de nogal aanzienlijke som van 1000 gl. aan de stad Herentals verkocht (6). De plaatsing op het belfort van het raadhuis werd toevertrouwd aan zekere Merten Heinrick van Turnhout (7). Deze kan wel niemand anders zijn dan Mees-

-
- (2) CLARISSE, (J.), *Klokken en beiaardspelen*; in : Lier vroeger en nu. Jg. III, 1929; blz. 98.
- (3) LEFEVRE, (Plac. F.), *La Collégiale des Saints-Michel et Gudule à Bruzelles; son histoire, son architecture, son mobilier, ses trésors*. Bruxelles, 1948, p. 173.
- (4) PRIMS, (Fl.), *Bijzonderheden over O. L. V. toren*; in : *Antwerpeniana 1947*. Antwerpen, 1948, blz. 234.
- (5) SPILBEECK, (Waltman van), *De voormalige abdijkerk van Tongerloo en hare kunstschaten*. Antwerpen, 1883, blz. 43.
- (6) SPILBEECK, (W. van), *De abdij van Tongerloo*. Lier, 1888, blz. 333.
- (7) VERSTREYDEN, (R.), *Kronijken van Herentals*; in : *Mededeelingen van den Kunst- en Oudheidkundigen Kring van Herentals en omstreken*, 1933-34, blz. 50. -- Uit de tekst van de kronijk blijkt het ongenoegen van de auteur over het feit dat het stellen van de voorslag «*coste al te veel*», namelijk 19 gl., behalve andere kosten van ijzer

ter Heynrick Steymans de oude, die zich op een ons onbekend tijdstip, tussen 1536 en 1550, te Turnhout had gevestigd en er dit zeldzame ambacht uitoefende, samen met zijn gelijknamige zoon.

Dit opstel was reeds geschreven toen de Eerv. Heer J. R. Verellen, de vriendelijke archivaris te Herentals ons uit zijn documentatie een eigenhandige doch ongedateerde brief mededeelde die door Meester Heynrick de oude aan het magistraat en de kerkmeesters van Herentals was gericht geweest (8). Deze brengt ons een bevestiging van de betrekkingen die tussen de beide partijen bestonden. In de brief, die waarschijnlijk ouder is dan 1550, is er sprake van een «orlogie» dat, vermits de kerkmeesters erbij te pas kwamen, misschien wel voor de Ste Waldetrudiskerk moest dienen. Dienaangaande konden we evenwel nergens vastere gegevens ontdekken. De brief brengt ons echter nog op het spoor van enkele uurwerken : voor de hoeve waar Joes Draeck placht te wonen, voor de befaamde adellijke cistercienserinnen-abdij van Herkenrode, en voor Arendonk waar alleen de uur werd geslagen.

Hij was zeker geen onbemiddeld man, vermits hij voorloeg, dat in geval van geldgebrek, hem voor tijd en wijl «tot ter tijt dat de stadt de macht heeft te betalen», een jaar rente zou worden uitgekeerd. Uit de tekst is af te leiden dat het om een bestaand werk ging waarvan de herstelling of de aanpassing door Meester Henrick weinig aanbevelenswaardig werd geacht.

Daar uit dit schrijven reeds blijkt dat de zoon als onderhandelaar en vakman, naast de vader optreedt, zal het in het vervolg nodig zijn beiden te onderscheiden door hen respec-

en smidse. In verhouding tot de betaalde prijs lijkt het bedrag echter veel eer gering. Doch deze kronijk-notatie biedt nog een andere moeilijkheid. Met de naam van de steller, Merten Hendrick, schijnt niet alles in de haak. Het tweede lid van de naam is geen genitiefvorm en dus staan we hier voor twee voornamen, wat wel zeer ongebruikelijk is. Het eerste lid, Merten, zou echter een slecht opgeloste afkorting kunnen zijn voor «Meester».

- (8) Deze brief berust op het stadsarchief te Herentals. De tekst ervan wordt hierachter als bijlage III afgedrukt. De E. H. Verellen weze hier zeer hartelijk dank gezegd voor deze en andere waardevolle inlichtingen.

tivelijk als Henrick I en II aan te duiden. Een van beiden werkte in 1554/55, en misschien ook in 1569/70, aan het torenuurwerk van Vorselaar (9).

In 1560 maakte Meester Heynrick II te Turnhout voor de St. Pieterskerk een voorslag op dertien klokken, waarover in het vervolg van deze studie nader zal worden gesproken.

Te Diest, op St. Sulpitiustoren, plaatste, in 1552, Lambrecht Blesere een voorslag van een oktaaf (10). Dezelfde, doch ditmaal werd zijn naam als Lambert Blasen gespeld, voerde in 1559 verbeteringen uit aan de beiaard van Tongerlo's abdij (11). Deze Blesere of Blasen, was afkomstig van Herselt.

In 1601, 1603 en 1604 is er een Meester Anthoni Peeters, «horologiemaecker» te Turnhout, aan het werk aan de kerk te Vorselaar (12).

Men ziet het, deze eenvoudige opsomming, die volstrekt geen aanspraak op volledigheid maakt, - er zou immers nog zeer veel uit onuitgegeven kerkrekeningen kunnen worden opgedolven, - wijst op een actieve kempische beoefening

(9) Uit de kerkrekeningen van Vorselaar :

1554-55. Gegeven mr Henrick den urenwerker van dat hy de half ure ghemaect hadde 3 g. 10 st.

1569-70. Aen de urenwerker van de horologie te vermaken, 5 g. 13 st.

(Medegedeeld door Fierw. H. J. R. Verellen, archivaris te Herentals).

(10) RAEYMAEKERS, (F. J. E.), *Het kerkelijk en liefdadig Diest*, Leuven, 1870, blz. 40.

(11) SPILBEECK, (W. van), *De abdij van Tongerlo*. Lier, 1888, blz. 333.

(12) Uit Kerkarchieff Vorselaar :

1601, 1 Mei, gegeven mr Anthoni Peeters urenwerker ende dat int annemen van den urenwerker, 25 st.

1603-4. Gegeven mr Anthonissen horologiemaker te Turnhout, vant maecken vanden urenwerker, 40 g. 11 st.

« Daertoe vijff boomen, 2 g.

« Twee zeelen totten urenwerker soo tot den grooten ende cley-nen steen, 5 g. 4 st.

1604-5. Een out horologie dwelek Anthonis Peeters van Turnhout van (Adriaen Werners) gecocht hadde, de somma van thien Rinsgulden. (21 Novembris 1604).

(Meegeedeeld door Fierw. H. J. R. Verellen, archivaris te Herentals),

van dit gespecialiseerde ambacht. Zelfs zullen we, in de loop dezer uiteenzetting, trachten aan te tonen dat er onder de hiervoor opgesomde «urewerckers», een hele kempische dynastie verscholen zit. We bedoelen namelijk : Michel de Kempener (grootvader) - Hendrik van Arendonk, of Stheymans I (vader) - Hendrik Stheymans II (zoon).

Einde November 1534 (13) was een zekere Meester Heynrick Steymans, samen met Mertten Boecx van Bergheyck, deken van het smedersambacht te Turnhout. Doch het gaat niet zonder enig bezwaar, omwille van het jaartalverschil, hem te vereenzelvigen met de man die, in 1536 te Tongerloo aan het werk, in de documenten als woonachtig te Leuven wordt opgegeven. Het dekenschap dat hij bekleedt verleidt er ons toe hem te houden voor iemand van gezette leeftijd. Voorlopig komt men hier met allerlei mogelijkheidsgissingen echter niet verder.

Evenmin voelen we ons op vaste bodem met de Meester Henrick Stheymans die het schepenregister van 1541 ons doet kennen als weduwnaar van Heilwich Leemans en denkelijk nog slechts kort geleden hertrouwd met Anna Bouvens, die op haar beurt weduwe was van Mathijs van Loenhoudt. Door een akte van «Scheidinge ende deylinge», op 18 November vóór schepenen gepasseerd, waarbij de kinderen uit het eerste huwelijk, «knechtkens» en «meyskens», voor hun deel uit het sterfhuis worden uitgekocht, leren we 's mans welstand kennen : een eigen huis in de Otterstraat, uitkomende in de Quackstraet, dat hij nog zal uitbreiden door de aankoop op 11 Oktober 1543, van een aanpalende woonst, en verders verschillende erfrenten en gronden. De onderhavige akte leert ons tevens een broeder van Heynrick kennen : Meester Lauwereys Stheymans, kanunnik te «Beeck» (Hilvarenbeek).

Er zijn redenen om in deze Heynrick de man te zoeken die het urewerkersambacht te Turnhout vestigde, en onder de «knechtkens» uit zijn eerste huwelijk schuilt dan wellicht de hoofdpersoon van ons onderwerp.

In deze studie willen wij ons in 't bijzonder bezig houden met Meester Heynrick Steymans II, die in een document uit het schepenregister van 1570, «ingeboren poorter» wordt genoemd en wiens bedrijvigheid te Turnhout kan worden

(13) Schepenregister Turnhout 1534/35 ; 4e kathern, 14e fol. V^o.

vastgelegd, minstens tussen 1550 en 1570. Zijn geboortedatum bleef ons evenwel onbekend.

Een hele reeks interessante bijzonderheden over het ambachtsgeslacht der Steymansen worden ons geleverd door een certificaat dat door de Turnhoutse schepenen op 25 October 1570 werd afgeleverd aan Meester Heynrick Steymans II (14).

Dit attest richtte zich in het bijzonder tot het magistraat van de stad Hoorn, «binnen den Graeffschap van Holland». Had Heinrick dit attest nodig met het oog op het verwerven van een werkopdracht in die verre Noord-Hollandse uithoek? We geloven echter veeleer dat hij, zoals velen voor en na hem, haakte naar meer rust en veiligheid, en het kwijnende Zuiden verliet voor het beloftevolle Noorden. Om geloofsredenen was het stellig niet. Het attest verzekert uitdrukkelijk dat hij he oude katholieke geloof, ook tijdens woelige dagen van beeldenstorm, in Oktober 1566, was getrouw gebleven. Ietwat vreemd moge een dergelijke getuigenis over de orthodoxe katholiciteit van onze man, in de oren klinken, vooral daar zij voor Noord-Nederlands gebruik bestemd was. Doch men bedenke daarbij, dat in het graafschap Holland heel wat steden, en daaronder ook Hoorn, lange tijd aan het katholicisme zijn trouw gebleven, en eerst tot de zaak van Oranje zouden toetreden na bekomen toezegging, omstreeks 1572, van algehele handhaving van het katholicisme in de bestaande positie (15).

In het reeds meermaals geciteerde document heet hij een «meester orlogie maecker» te zijn. Het roemt hem verder als iemand die zeer ervaren was in zijn kunst en ambacht, en als zodanig ook bij de kunstenaars van het handwerk stond aangeschreven.

Uit eigen ervaring kenden de Turnhoutse schepenen 's mans kundigheden, want hij had bij het oude torenuurwerk van St. Pieters een degelijke en tevens kunstige voorslag aangepast die niet alleen de volle goedkeuring der kapittelheren had weggedragen, maar die evenzeer bij de poorters en bij de doortrekkende vreeemdelingen was in de smaak gevallen.

(14) Zie bijlage II.

(15) *ROGIER, (L. J.), Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw.* A'dam, 1947. D. I, blz. 495 en 507.

Inderdaad, op 14 December 1560 sloot Meester Heynrick Steymans met de schepenen een overeenkomst af waardoor hij zich verbond, op verbeurte van 9 carolusgulden, legen de naastkomende Turnhout-kermis, een beiaard op voorslag aan te brengen op het oude torenuurwerk (16). Daartoe zou hij een nieuw speelrad met een molenrad aanbrengeu, waardoor de voorslag zou kunnen worden ingesteld op 13 speciaal daarvoor bestemde klokken, die naast drie grote klokken in de toren hingen. In elke brug van het grote rad moesten 14 nootgaten worden voorzien. De rammel kon dus klaarblijkelijk verschillende aria's ten gehore brengen.

Behalve het oud ijzer, benevens het kruis van de kleine toren, zou Meester Henrick nog een vergoeding van 75 gl. genieten, terwijl hem bijstand werd toegezegd bij het omlaag halen en herplaatsen van het uurwerk.

Wat de kwaliteit betrof, deze moest evenwaardig zijn aan die van de rammel op O. L. Vrouwetoren te Antwerpen, die we herinneren er opzettelijk aan, het werk was geweest van Michiel de Kempener.

Het lijdt geen twijfel dat het werk tijdig klaar kwam en volle voldoening schonk. Magistraat en kapittel sloten op 13 Februari 1562 met onze «orlogie maecker» een nieuw akkoord af, waarbij deze laatste zich voor een jaarlijkse vergoeding van 11 rinsgulden, met het opwinden, stellen en bewaren van het uurwerk belastte. Uit hoofde van zijn beroep zal Meester Steymans wel dikwijls uit de Vrijheid zijn afwezig geweest. Derhalve werd in de overeenkomst bepaald dat de meester het, bij afwezigheid, derwijze zou regelen dat daardoor geen schade aan het uurwerk zou worden teveeg gebracht (17).

Terloops weze hier nog gezegd dat de voorslag van Meester Heynrick evenwel niet de eerste was die op St. Pieterstoren was ingericht geworden. Hij had minstens één voorganger gehad die in 1543/44 was aangebracht geweest en die slechts

(16) Zie bijlage I.

(17) Schepenregister Turnhout 1560/61 (o. s.). Ten overstaan van Deken Lambrecht Coomans en enkele schepenen, aanvaardt Meester Steymans het onderhoud van het uurwerk « om dat ten behoortlycken tyde die geheele ende halve uren te doen slaen ende den wyser op zyn gesotte uren voirts te doen gaen ».

op vier schellen speelde. Zekere Meester Tomaes van Diest had hem in orde gebracht, doch het geringe bedrag van 24 st. dat hem werd uitgekeerd wijst er wel op dat het hier geen ingewikkeld mechanisme betrof (18).

Wat echter het schepenattest van 1570 zo bijzonder interessant maakt, ligt in het vervolg der afgelegde verklaringen.

Zowel in Brabant als daarbuiten, zo werd daarin verklaard, had Meester Henrick Steymans, in tal van steden, vrijheden en dorpen voorslagwerken gebouwd. Zelfs had hij er nog fraaiere gemaakt dan deze welke hem voor St. Pieterskerk was opgedragen geweest. Ook was hij meermaals door de weduwen van befaamde voorslagwerkers aangezocht geworden om de nagelaten werken hunner mans te vollrekken of te onderhouden.

Aan het einde, geeft het attest uiting aan een gewettigde ambachtelijke stamtrots, welke Meester Henrick, stellig den schepenen in het oor moet hebben geblazen. Ze verklaren immers dat Meester Henrick niet alleen de kunst van zijn ambacht naar de natuur bezat, doch tevens ook uit de erfelijkheid van zijn afstamming. De grootvader van Heynrick, evenals Heynricks vader die de zelfde voornaam droeg, stonden destijds als zeer grote en kundige meesters in hun vak te boek. Zijn vader, die we gemakshalve Heynrick I zullen noemen, had zelfs in de Ste Goedelekerk te Brussel, benevens in vele andere voorname kerken en abdijen, kunstige en voortreffelijke «orlogien» gemaakt.

Het is wel dubbel jammer te noemen dat het stuk ons de voornaam van de grootvader niet heeft genoemd. Zo hadden we meteen de oplossing bij de hand gehad voor een tegenstrijdigheid die wellicht slechts schijn is. Op goede gronden geloven we inderdaad, ondanks de verscheidenheid der benamingen, dat we in Michiel de Kempenere, Heynrick van Arendonk en Heynrick Steymans, het geslacht van uurwerkmakers hebben terug gevonden waarvan het schepenattest van 1570 spreekt.

Er is allereerst de kwestie van de verschillende geslachtsnamen, wat zeker voor die periode, geen onoverkoombaar

(18) Kerkmeestersrekening van Jaspas van Kynschot en Jan Franszoon van Holst 1543-44 : *Item uuytgegeeven meester tomaes van Diest om den bejaert te stellen 24 st.*

bezwaar medebrengt. Het verschijnsel van de verwisseling van de geslachtsnaam is wel zo goed bekend dat hieromtrent niet nader behoeft te worden aangedrongen.

De originele geslachtsnaam is voorzeker Steymans, terwijl een naam als «van Arendonk», verwijst naar de plaats van herkomst van zijn drager of van diens geslacht. Dit geldt eveneens voor «de Kempenere», al is hier de aanduiding van herkomst ook algemener en derhalve ook minder nauwkeurig.

Het kan nauwelijks een toeval heten dat het geslacht der Steymansen nu juist in het Arendonkse te vinden is. Vanaf 1407 kwamen er te Arendonk herhaaldelijk leden van dit geslacht voor onder de schepenen (19). Van een broeder van schepenen Thomas Steymans (20), Hendrik met name, weet men dat hij aan de hogeschool te Leuven studeerde en dat hij in genoemde stad enkele jaren het ambt van stadssecretaris waarnam. Ingetreden in de Priorij van Ten Troon onder Grobbendonk, na 't overlijden van zijn vrouw, werd hij de om zijn geleerdheid bekend gebleven prior die van 1457 tot 1468 in deze hoedanigheid de kloostergemeente leidde (21). Behalve zijn beide zoons, Jan en Theodoor, die hun vader in het klooster volgden, waren er, volgens Prims (22), nog 2 kinderen waarover echter alle verdere bijzonderheden ontbreken.

Een doorslaggevend bewijs wordt echter geleverd door de Herentalse brief, in bijlage III afgedrukt, en welke het onderschrift draagt : «Gescreven... by my Meester Henrick Steymans van Arendonk wonende tot Turnout, horelogemaker...». Zonder enige twijfel is hij identiek met Meester Heynrick van Arendonck uit 1536, toen nog wonende te Leuven, en dat jaar werkzaam te Tongerlo.

(19) *COVELIERS, (Lod.), Arendonk ; geschiedkundige beschrijving.* Arendonk, 1937. Blz. 243.

(20) *COVELIERS, (Lod.). o. c.* Blz. 243. - *WELVAERTS, (Th. Ig-), Geschiedenis der vrijheid Arendonk.* Turnhout, 1887. De auteur noemt blz. 34 en 35 enkele hem bekende schepenenakten op. Daartussen treft men in 1483 een schepene, Hendrik Steymans geheten. In 1493 en 1509 een Thomas Steymans.

(21) *PRIMS, (Fl.), Onze Lieve Vrouw ten Troon te Ouwven-Grobbendonk.* Antwerpen, 1932. Blz. 61.

(22) *PRIMS, (Fl.), O. L. Vrouw ten Troon... o. c.* Blz. 68,

Wat het probleem van Michiel de Kempenere betreft, zijn naam toch, geeft alweer een bepaalde richting aan.

Met grote nadruk beklemtoont het schepenattest de ambachtelijke erfelijke traditie in het geslacht. En de vaderlijke werkstede is toch de eerst aangewezen plaats waar de aankomende jongeman zich oefent in de kunst van het ambacht en het bedrijf aanleert. Als volleerd medewerker van zijn vader, had hij zijn aandeel in de gewrochten die onder het vaderlijk gezag waren tot stand gekomen, en was er trots op. En toen hij zich later, vóór zijn kinderen, zich op dit aandeel beroemde, kon bij hen allicht in kinderlijk ontzag, een mening hebben ingang gevonden die de prestaties van de grootvader, aan de vader toeïgende. De samenwerking tussen vader en zoon in het ambacht, treedt ten andere duidelijk aan de dag in de brief aan het Herentalse magistraat.

Waar de beweringen van het attest worden waar gemaakt door al de achterhaalde feiten, is er geen enkele reden meer om twijfel te blijven koesteren ten opzichte van het familieverband : Michiel de Kempenere-Henrick Steymans (van Arendonk) I en II.

Als een laatste argument mag hier tenslotte nog gewezen worden op een stipulatie uit het kontrakt dat de schepenen met Henrick Steymans in 1560 afsloten. De schepenen bepaalden daarin dat het werk moest zijn «tot zulcken pryse ende ny ergher», dus evenwaardig, aan de voorslag der Antwerpse O. L. Vrouwenkerk. En althoewel het bij soortgelijke opdrachten wel eens meer gebruikelijk was dat een of ander model ter vergelijking of navolging werd opgegeven, toch krijgt in ons geval deze bepaling een bijzonder relief, omdat het een werk was dat Michiel de Kempenere nog had gewrocht.

Al ontbreken er enkele schakels in het geheel, toch zijn er te veel aanduidingen, die als een kompasnaald zich naar het zelfde Noorden keren en daardoor de twijfel verjagen.

BIJLAGEN

I.

CONDITIE ENDE VOERWAERDE WAERE OP Mr HENRICK
STHEYMANS ETC.

Op heden den xiiij Decembris xvC jaer lx heeft Mr Hendrick Stheymans urewercker aengenomen van Govaert Hendrick Theeus, Seger van Kyntschot ende Hendrick van Ghel-drop om te maeckene by consente van scepenen deser vryheyl zeker nieuw werck dienende totten voirstaghe, alsdat de voirsz. Henrick zal inne brengen in d oudt horologie een nieuw speelradt met eenen molenradt dienende totten voirstaghe met allen des daer aff dependeert by middele vanden welcken men gevueghlyck zal kunnen ghesteljen dat daer mede den voirstaghe spelen zal op dertien bezondere clocken die jegenwoerdelyck naeste drye groote clocken inden thoren hangen ende dat insghelyckx in elcken vanden bruggen die int voersz. groot rat wesen sullen in elcken zullen wesen xiiij nootghaten ende dat voersz. werck zal volmaeckt wesen tot Turnhout kermisse naestcomende sulcx dat dat slaghen zal op verbeurte van negen carolusgl. ende zal den voersz. Henrick volgen tot zynder belieften het oudt yserwerck van den zelve horologie dwelck hy zal moeten uyt nemen ende voersz. nieuw werck te maeken ende dat voerde somme van lxxv carolusgl. te betaelen vyftich carolusgl. als dwerck staen zal ende dandere xxv Rgl. over jaer oft binnen jaers daer nae met noch zeker yseren cruys vanden cleynen thoren dwelck alsnu den voersz. Mr Henrick geleverd is. Ende zal de voersz. Henrick voersz. werck ende voerslaghe houden gaende onderhouden den tyt van thien jaeren lanck des zalmen den voersz. Mr Henrick ongelast houden van timmerlyeden ende houtwerck ende zal men den voersz. Henrick assisteren doen int affnemen ende opdoen vanden zelve urewerck. Geduen ter presentien van Gommar van Mechellen scepen ende Maximiliaen de Mombare hier en boven is in desen geconditioneert dat voersz. werck zal wesen tot zulcken pryse ende ny ergher dan is den voerslaghe op heel ende half uren op onssen Vrouwen thoren tot Antwerpen.

II.

Allen den ghenen dyc dese Jegenwoirdige opene Letteren van certificctien sullen sien oft hoeren lesen, end: besondere de Eerweerdigen heeren Borgemeesteren, Schepenen ende Raedt der Stadt van Horn binnen den Graeffschap van Holland, Saktyt. Wij schepenen der poort ende Vryheyt van Turnhout binnen den lande ende hertochdom van Brabant, doen condt ende kennelyck eenen yegelycken, certificerende voerde gerechte waerheyt, dat deersame Meester Henrick Steijmans, meester orlogie maecker, onsen mede ingeboren poirtlere, is een man met eeren, staende tol goeden naemé, fame ende geruchte, wesende vander ouder Catholycxer Religie, vander welcker de voersz. Mr Henrick Steymans geduerende de voirgaende troublen binnen de Landen van heruaerts overe, nu onlancx geschiet, noynt affgescheyden oft gevallen en js. Wesende oyck anderssints een zeer expert Meester van zynen ambacht ende conste, dyc welcke nyet alleenlyck voer sulcx voer alle constinaren van zynen ambacht en wordt gehouden ende gereputeert ter zaecten de voerz. Mr Henrick binnen der voerz. vryheyt van Turnhout aen zekere oude orlogie binnen der groote collegiate kercke van Sinte Peeters heeft gemaectt eenen treffelycken constelycken voerslach tol contentemente nyet alkeenlycken vanden geestelycken heeren, maer oyck van allen ingesetenen ende buyten passanten passerende deur de voersz. vryheyt. Maer dat de voersz. Meester Henrick voer sulcx oyck soe binnen als buyten slants van Brabant voersz. wordt zoe van steden, vryheden als dorpen aensocht ende begeert gelyck ende treffelycker wercken te maecken, ende oyck van de experte meesters weduwen aensocht henre afflyvige mans begonste wercken te völdoen ende volmaecken, milsgaders om de voersz. wercken zekeren tyt geduerende wel dooghende tonderhoudene, Gelyck de voersz. Meester Henrick Steijmans de voers. conste nyet alleenlyck en heeft wuyter naturen maer oyck wuyter geboorten van zynen vadere ende grootvadere, dyc welcke binnen haeren leven zeer grote experte meesters bij eenen yegelycken hebben gehouden ende gereputeert geweest, als hebbende des voersz. Meester Henrick Steymans vadere (oyck geheeten Meester Henrick) binnen der stadt van Brussele op Sinte Goedele kercke ende andere treffelycke kercken als abdijen ende andere gemaectt treffelycke ende constelycke orlogien. Sonder fraude ende argelist, ende want het goddelyck ende redelyck

js der waerheyt getuigenis te geven, sonderlinge des versocht zynde, soo hebben wij scepenen voirgenoompt den zegele ter zaecken vander voers. vryheyt hier aen doen hangen ende met onsen gesworen secretaris doen onderleeckenen opden xxvven dach Octobrij 1570.

Schepenenregister 1570/71 ; 2e kathern, 1e helft :

III.

Ihesus Cristus voer een minlijcke groete.
Aen u, ghi goede heeren ende schepenen, ghesworen ende meer ander goede mannen van Herentals, u sal believen te weten, hoe dat ic mijnen soen ghesonden hadde, ende ons de stadt ontboden hadde, aengaende van eenen orlogie te maken te meesters Jorijse, weder sij eenen voerslach willen hebben oft een ander werck, niet dan slecht met eender oeren slaendé, alsoe haddi onssen soen belast, dat wij aen u goede heeren, scriven souden, wat wij vanden hondert souden willen hebben, alsoe heeft hi u gheseet van xij rijnsgh., soe vele heb ickker af ghehat ter hoeven d'ar Joes Draeck plach te wonen zaligher gedachten, ende tot mijn eerwerdighe vrouwe van Herken rode, wij en soudens waerachtich op dese tijt niet min kunnen ghedoen, maer niet te min, en hebdi gheen gell, gheester tsaers een rent af, tot ter tijt dat de stadt de macht heeft te betalen, sijdi vanden sin, ic wil gheeren tolen kleynen wercken mijn beste doen oft ons soen sonder u scade, maer wij en willens u niet versekeren, wans theeft scarpe tandekens ende te is irst gans niet wel gheordineert, ic sots mij scamen dat ic alsoe gell nemen soude, ken God, niet meer op dese tijt, dan God sij met u ende met ons allen ; hier af, mijn goede heren, wilt ons een antwoert seijnden oft scriven met brengher des briefs.

Ghescreven tsondaechs voer onser liever vrouwe. lichtmisse naestcomende bij mij meester Henrich Steijmans van Arendonck wonende tot Turnout, horelogimaker, allijt der stadt van Herentals tot haren besten.

Item wec. beminde heeren, woudi een werck hebben met eenen voerslach, dat soude IJm moeten sijn, sot enich sterkte hebbe, oft wildi slechts duer hebben, tArendonck is XIIIc zwaer.

Adres : Aen die ghoede heeren schepenen ende kerckmeesters van Herentals ons goede vrienden.

(Stadsarchief Herentals - Meegedeeld door J. R. Verellen).

Peter Benoit te Turnhout

In dit Peter Benoit-jaar is het niet zonder belang de hierna volgende lokale herinneringen aan de «Vlaamse Harpenaar» hier op te halen en ze aldus voor het nageslacht te bewaren. We danken ze aan ons medelid Marcel Boone, die zijn grootmoeder, Mw Bertha Versteyley-du Four, menigmaal van haar ontmoetingen met Peter Benoit had horen vertellen.

Omstreeks 1875-77 was de ruime meesterswoning van de echtelieden Arthur du Four - Josephina Frederika Dessauer (1), aan de Markt gelegen (hoek Papenstraat), het verzamelpunt van een viertal muziekiefhebbers, die ér wékélijks tesamen kwamen om een kamerkwartet te vormen.-

Tot dit gezelschap behoorde Adrien Versteyley-de Fierlant(2) die zeer verdienstelijk de fluit bespeeldé. Om zich in dit instrument te bekwamen had hij verscheidene reizen naar Parijs ondernomen om er van Professor Tulou, van het Parijzer Conservatorium, lessen te ontvangen. Adrien Versteyley moet zich met een bepaalde hartstocht aan het fluitspel hebben gewijd, want men vertelt van hem dat hij een wandelstok bezat die tevens tot een fluit kon worden omgetoverd. Die wandelstok vergezelde hem op zijn wandelingen, en eenmaal in de open natuur, kon hij zich vol overgave wijden aan zijn geliefkoosd spel, tot groot genoegen van zijn meestal toevallige toehoorders op de heide(3).

Van het kwartet maakten eveneens deel uit de heidé blickers-patrons Eduard van der Heyden(4) die de vioolpartij,

- (1) Arthur du Four, ingenieur van Brugge en Wegen (o Charleroi, 19. IV. 1853 - + Turnhout, 25. XII. 1887) was de tweede echtgenoot van Mevrouw Josephina Frederika Dessauer (o Asschaffenburg, 27. III. 1840 - + Turnhout, 21. VI. 1904), weduwe van Joannes W. Dierckx. Ze was vooral populair als de kordate bestuurster van de firma Brepols.
- (2) Adrien Antoine Versteyley werd geboren te Turnhout, 18. XII. 1822 en overleed er 1. IX. 1895.
- (3) Een «Méthode» met de vleiende opdracht van de leermeester : «a mon bon élève de flûte», alsmede het instrument, worden nog bij de kinderen Versteyley bewaard.
- (4) Jos Eduard van der Heyden, geboren te Turnhout, 21. XI. 1835 en er overleden 16. VIII. 1885.

en Henri Hendrickx(5), die de cello-partij vertolkte.

De gastheer, Arthur du Four, hield de piano, een kostelijke Ehrardvleugel die op een Internationale Tentoonstelling te Parijs was aangekocht geweest. Als bewijs van zijn muzikale onderlegdheid mag gelden dat hij met groot gemak een vioolpartituur kon transponeren op piano of harmonium.

In dit muzikale midden werd op zekere dag Peter Benoit geïntroduceerd door zijn oudleerling, de welbekende komponist, beiaardier en muziekhandelaar, Franz Andelhof(6). Deze gaf in die tijd, piano-onderricht aan het kleine meisje, dat de latere Mevr. Bertha Versteylen-du Four toen nog was.

Benoit, die graag in de Kempen vertoefde(7), keerde er voortaan regelmatig terug. Bij één van die bezoeken, - het moet ten laatste in 1877, het kompositiejaar van de Rubenscantate(8) zijn geweest, - nam Peter Benoit aan de vleugel plaats en speelde hele passages uit zijn jongste gewrocht. Men had de ramen, uitgevend op de Markt, open gezet en de toevallige voorbijganger kon aldus mede genieten van een onverwachte primeur door de Meester zelf vertolkt.

Dat dit alles op de aanwezigen een diepe indruk heeft nagelaten, is af te leiden van het feit dat de gebeurtenis trouw in de familieoverleveringen werd opgenomen en er tot op de dag van heden is levendig gebleven.

R. P.

(5) Henricus Egidius Joannes Hendrickx-Fransman, °Oud-Turnhout 23. I. 1838, overleden te Turnhout 1. IV. 1916.

(6) Petrus Franz Andelhof, °Turnhout 23. III. 1853 en overleden 25. XII. 1z13.

(7) *BRANDE, (Hilde van den), Benoit's reizen in eigen land*; in : *De Toerist*, XXX, 13 (1. VII. 1951), blz. 403-405. - *BOLCKMANS, J., Westmalle : de schepping der kindercantate, «Kinderhulde aan een dichter» door Peter Benoit*; in : *Oudheid en Kunst*, XXXIV, 3 (1951), blz. 83-87.

(8) De Rubenscantate, oorspronkelijk «Vlaanderens Kunstroem» gebeten, werd in 1877 gecomponeerd in opdracht van het Antwerpse gemeentebestuur, ter gelegenheid van de luisterrijke viering van de 300ste verjaring van Rubens' geboorte. Niet alleen de lof van Rubens moest daarin bezongen worden. - De vleugel die Peter Benoit ten huize van Arthur du Four bespeelde, is nog steeds bezit van de familie Alf. Versteylen.

Taxandria - Jaarverslag 1950.

Het feit dat het jaar 1949, na het overlijden van onzen betreurden Voorzitter de Z. E. H. Kan. Jansen, bijna gans in beslag genomen werd door het voorbereiden van de academische zitting die op Zondag 6 November aan zijn nagedachtenis gewijd werd, en aan het herzien en in orde brengen van het wettelijk statuut van onzen Kring, draagt er ongetwijfeld in hoge mate schuld aan dat er voor het jaar 1950 slechts vier algemene vergaderingen konden belegd worden. Maar die waren dan ook van een uitzonderlijk belang voor de kennis van onze lokale geschiedenis en kunst en economische toestanden. Op 19 Januari kwam de hr. Etienne Sabbe ons meedelen wat het Rijksarchief te Antwerpen te vertellen weet over toestanden en gebeurtenissen in het Land van Turnhoutgedurende de 17e en 18e eeuwen. De hr. Raymond Peeters commenteerde op 16 Maart een der belangrijkste meesterwerken van beeldhouwer J. C. De Cock, nl. het koorgestoelte der Turnhoutse S. Pieterskerk, op iconographisch, symbolisch en hagiographisch gebied. Eerw. Zuster Dr. Maria Hereswitha ontrolde op 19 Oktober de geschiedenis van het ontstaan en de uitbreiding der Orde van het H. Graf, in verband met de stichting van het Klooster te Turnhout. En op 16 November ten slotte gaf de hr. Marcel Boone ons een klare kijk in een der thans verdorpe takken van de Turnhoutse bedrijvigheid, nl. de blekerijen. De bezieling waarmee de Conferenciers zich van hun taak wisten te kwijten, en de rijke dokumentatie waarmee ze hun studies illustreerden, maakten van deze vergaderingen werkelijk hoogtepunten in het wetenschappelijk leven van onzen Kring.

Schijnen die vier vergaderingen echter wat pover in getal en wat eenzijdig tot Turnhout uitsluitelijk beperkt, dan kunnen we daarnaast met fier genoegen wijzen op andere activiteiten die het bewijs ervan leveren dat Taxandria zijn belangstelling niet tot binnen eigen muren beperkte. Want op 4 Juni nam een delegatie deel aan de viering van het vierhonderdjarig bestaan der S. Sebastiaansgilde te Tongerlo; op 17-18 en 19 Juni aan de viering van het honderdjarig bestaan van het Institut Archéologique Liégeois; op 3 September aan de opening der tentoonstelling van het werk van Theophiel Peeters, den kosterorganist, toondichter en folklorist van S. Fredegandus te Deurne; op 23 September brach-

ten we een bezoek aan het Sterckxhofmuseum te Dourne onder leiding van den gemoedelijken conservator, de hr. Jos De Beer en in November deden we nog een ritje naar Baarle-Herlog om de opgravingen aan de oude S. Salvatorskapel te bezichtigen onder de leiding van kapelaan Cramer uit Baarle-Nassau.

Intussen werden een vijftal bestuursvergaderingen gewijd aan allerhande belangen van huishoudelijken aard : nieuwe uitstappen werden in 't vooruitzicht gesteld voor het volgend jaar ; overleg werd gepleegd met conferenciers die het programma der vergaderingen van 1951 zouden vullen ; de restauratie der meubelen van onze vergaderzaal werd reeds in ruime mate verwezenlijkt ; en bij het Stadsbestuur werd met klem aangedrongen op den aankoop van het huis Dierckx-Nuyens in de Begijnenstraat om het met zijn voorhof te behouden voor de toekomst, door het tot Stadsmuseum te bestemmen : de gunstige en schilderachtige ligging van dit stemmig gebouw, met daarbij de ruime uitbreidingsmogelijkheden zijn wel van aard om deze enige gelegenheid niet te laten voorbijgaan.

* * *

De bibliotheek heeft in 1950 merkwaardige aanwinsten mogen boeken : tussen de 120 werken die werden aangeschaft vermelden we speciaal :

Ars folklorica belgica,
De oorkonden der Abdij van Tongerlo, (Kan. Erens),
Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden,
Estampes de Breughel l'Ancien,
25 jaargangen van het Noord Brabantsche Taxandria,
Het archief van Nassouwse Domeinraad,
De geschiedenis van het Katholicisme in Nederland,
Het Schildersboek van Karel Van Mander,
Les Petits Bollandistes, met de supplementen,
Flandre, (van Haesaerts),
Völker der Erde, (van Albert Dreksel),
Armorial général, (van Rietstap),
Kerkelijke kunstschaten, (het album der tentoonstelling van kerkelijke kunst te Antwerpen in 1949),
De glasschilderkunst in België, (van Helbig),
Germanische Volkserbe in Walloniën, und Nord Frankreich, (door Petri).

En het Museum werd met interessante en kostbare stukken aangevuld, o.a. :
een geweer uit den Patriottentijd, van engelse afkomst,
een verzameling smeedijzeren nagels,
een verzameling munten,
een eikenhouten straathoekbeeldje van O. L. Vrouw.,
een zandstenen wapen,
een gotische gesmede ijzeren arm voor uithangbord,
een drietal Turnhoutse gebakvormen,
een verzameling van 2000 oude doodsprentjes,
een brouwersuithangbord met gebeeldhouwde medaillons,
twee ijzeren driepikkelpotten,
aarden potten,
twee geschilderde paneeltjes in verband met de gebeurtenissen van 1830,
een stel merkwaardige foto's,
een aantal cahiers en notaboekjes afkomstig uit de nalatenschap van Z. E. H. Pastoor De Molder en Z. E. H. Kanunnik Jansen.

Tussen de begiftigers moeten we dankbaar vermelden : dé E. P. Petrus Baptista De Meyer, de HH. René Caron, Edmond Van Ael, Fernand Van Bael, Marcel De Vel, Karel Van Gool (van Merksplas), en de Maatschappij Gazelec te Turnhout.

Moge de activiteit die in 1950 zich in Taxandria manifesteerde, de gunstige voorbode zijn van een nieuwe veelzijdige vitaliteit.

De secretaris,
J. Nuyts.

« TAXANDRIA »

Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige
kring der Antwerpse Kempen

Bestuur

Ere-Voorzitter : Karel van Nijen, Beheerder, Tempelhof,
Beerse.

Voorzitter : Ant. Van den Hove d'Ertsenryck, rechter, Mer-
mansstraat, 6, Turnhout.

Onder-Voorzitter : A. Claes, Inspecteur L.O., Oude Vaartstraat,
24, Turnhout.

Stedelijke Afgevaardigde : Lode Peeters, Schepen-Volksverte-
genwoordiger, Astridlaan, Turnhout.

Secretaris : E.H. J. Nuyts, Almoezener der Gevangenis,
de Merodelei, 189, Turnhout.

Penningmeester : Fr. De Vel, Advokaat, Victor van Halstraat,
2, Turnhout.

Bestuursleden : (in alphabetische orde)

Fr. Boone, Sociaal Assistent, Herentalsstraat, 28,
Turnhout.

Baron R. de Borrekens, Burgemeester, Kasteel Vor-
selaar.

Ch.-Alf. Van Bael, Afgevaardigde-Beheerder, Oude
Vaartstraat, Turnhout.

J. Caron, Beheerder, Grote Markt, Turnhout.

G. De Geeter, Ingenieur-Bestuurder Stads Openbare
Werken, Guldensporenlei, 14, Turnhout.

Adr. Glénisson, Burgemeester, Meerle.

Em. Van Hemeldonck, Hoofdinspecteur-Letterkundige,
Vosselaar.

Conservator van het Museum : R. Peeters. Stadsarchivaris,
Otterstraat, 3, Turnhout.

Ieder betuurslid rekent het zich tot een aangename
plicht om belangstellenden alle gewenste inlichtingen te ver-
schaffen.

Inhoud.

	Blz.
M. BOONE - Bijdrage tot de Geschiedenis der Blekerijen te Turnhout	3-41
D. GOORIECK & R. PEETERS - De Behandeling der Frankische Gespen van Lullommel	42-45
J. HENDRICKX - Oude Turnhoutse Familiën : De Familie Van Meurs	46-59
Drs VERBIEST - Uit de Geschiedenis van Grobbendonk - Het Manuale van pastoor P. J. W. Becky A° 1753	60-70
Drs A. KEERSMAEKERS - De Turnhoutse Rederijkers in de jaren 1598-1620	71-90
R. PEETERS - Een zestiende eeuwse «urewercker» te Turnhout : Meester Heynrich Steymans	91-103
R. P. - Peter Benoit te Turnhout	104-105
J. NUYTS - Taxandria Jaarverslag 1950	106-108